

wavehill

Social and economic research
Ymchwil cymdeithasol ac economaidd

wavehill.com

Rhaglen ARFOR 2: Gwerthuso, Monitro, a Dysgu Adroddiad Terfynol

ARFOR
CREU GWAITH - CEFNOGI'R IAITH

Wavehill: Ymchwil Cymdeithasol ac Economaidd

Ein Swyddfeydd

- Swyddfa Cymru: 21 Sgwâr Alban, Aberaeron, Ceredigion, SA46 0DB (swyddfa gofrestredig)
- Swyddfa Gorllewin Lloegr: St Nicholas House, 31-34 High Street, Bryste, BS1 2AW
- Swyddfa Gogledd Lloegr: The Corner, 26 Mosley Street, Newcastle, NE1 1DF
- Swyddfa Llundain: 2.16 Oxford House, 49 Oxford Road, London, N4 3EY

Manylion cyswllt

Ffôn: 0330 1228658

E-bost: wavehill@wavehill.com

Twitter: @wavehilltweets

© Wavehill: ymchwil cymdeithasol ac economaidd

Mae'r adroddiad hwn yn destun hawlfraint. Dylid cydnabod awduron yr adroddiad (Wavehill: ymchwil cymdeithasol ac economaidd) mewn unrhyw gyfeiriad a wneir at ei gynnwys.

Awduron yr adroddiad:

Ioan Teifi, Endaf Griffiths, Dr Lowri Cunnington Wynn, Dr Huw Lloyd-Williams, Rhys Maher

Dylid cyfeirio unrhyw gwestiynau mewn perthynas â'r adroddiad hwn at Ioan Teifi yn y lle cyntaf.

Dyddiad y ddogfen: Medi 2025

Cyswllt y cleient:

Anwen Davies, Rheolwr Prosiect ARFOR

Cynnwys

Crynodeb Gweithredol.....	i
Asesiad o ddyluniad a pherfformiad cyflwyno ARFOR	i
Asesu effaith	iv
Casgliadau a chymau nesaf ar gyfer y rhaglen	vii
1. Cyflwyniad	1
1.1 Trosolwg o'r rhaglen	1
1.2 Y gwerthusiad	3
2. Gosod y cyd-destun	5
2.1 Crynodeb o broffil economaidd, cymdeithasol ac ieithyddol ARFOR.....	5
2.2 Rhesymeg a nod y rhaglen	6
3. Perfformiad yn erbyn targedau cytundebol y rhaglen	8
3.1 Casgliadau	10
4. Trafod y ffrydiau gwaith unigol	11
4.1 Cymunedau Mentrus	11
4.2 Llwyddo'n Lleol	15
4.3 Y Gronfa Her.....	24
4.4 Bwrlwm ARFOR	29
5. Trafod prif ganfyddiadau cyflwyno'r rhaglen	33
5.1 Bodlonrwydd buddiolwyr â'r rhaglen	33
5.2 Pwrpas a dyluniad ARFOR.....	35
5.3 Cyfyngiadau amser.....	37
5.4 Marchnata, hyrwyddo a sefydlu brand ARFOR.....	38
5.5 Prosesau rheoli a llywodraethu	39
6. Asesu effaith ARFOR	40
6.1 Canlyniadau economaidd y rhaglen.....	40
6.2 Canlyniadau ar ddefnydd busnesau o'r iaith	46
6.3 Effaith ar batrymau mudo.....	48
6.4 Dysgu gwersi a phrif ffrydio	51
7. Casgliadau ac argymhellion	55
7.1 Argymhellion eang	55
7.2 Cloi	57

Rhestr tablau

Tabl 3.1: Allbynnau, canlyniadau, a thargedau swyddogol y rhaglen	9
Tabl 4.1: Dadansoddiad o ddata ymgeisio Cymunedau Mentrus.....	13
Tabl 4.2: Eglurwch at ba bwrpas y defnyddiwyd grant Cymunedau Mentrus / Llwyddo'n Lleol	14
Tabl 4.3: Dadansoddiad o gyfrifon cymdeithasol Llwyddo'n Lleol hyd at ddiwedd 2024	22
Tabl 4.4: Nifer y prosiectau sy'n cefnogi amcanion y Gronfa Her	26
Tabl 6.1: Cyfartaledd cynnydd cyflogaeth (FTE) derbynwyr grantiau, fesul categori maint busnes	41

Rhestr ffigyrau

Ffigwr 5.1: Pa mor fodlon ydych chi â'r cymorth a gawsoch chi hyd yn hyn, yn gyffredinol? (busnesau a sefydliadau)	33
Ffigwr 5.2: Pa mor fodlon ydych chi â'r cymorth a gawsoch chi hyd yn hyn, yn gyffredinol? (unigolion)	35
Ffigwr 6.1: Lefel cyflog y swyddi a grëwyd yn sgil y cynlluniau cymorthdaliadau	42
Ffigwr 6.2: (Os yw trosiant wedi cynyddu) Pa gyfran o'r newid hwn yn eich trosiant oedd o ganlyniad i'r grant a dderbyniwyd yn unig?.....	43
Ffigwr 6.3: Agwedd tuag at fuddsoddi a thwf cyn ac ar ôl derbyn cymorth	44
Ffigwr 6.4: Defnydd staff o'r Gymraeg yn y gweithle cyn ac ar ôl derbyn cymorth	47
Ffigwr 6.5: Agweddau llinell sylfaen buddiolwyr Llwyddo'n Lleol (unigolion)	49
Ffigwr 6.6: I ba raddau y mae'r cymorth gan ARFOR wedi dylanwadu ar eich penderfyniad i aros / dychwelyd i'r ardal?.....	49
Ffigwr 6.7: Ym mha ffordd mae ARFOR wedi dylanwadu ar eich penderfyniad i aros / dychwelyd i'r ardal?.....	50
Ffigwr 6.8: Canlyniadau cymorth Llwyddo'n Lleol	50

Crynodeb Gweithredol

Rhaglen i gynnig dulliau arloesol o gefnogi'r economi yng nghadarnleoedd y Gymraeg (h.y. Gwynedd, Ynys Môn, Ceredigion a Sir Gâr) oedd rhaglen ARFOR 2. Y nod oedd cefnogi'r cymunedau i ffynnu yn sgil ymyriadau economaidd.

Cymeradwywyd £11 miliwn i gynnal ail wedd i'r Rhaglen (ARFOR 2) am ddwy flynedd hyd at ddiwedd mis Mawrth 2025, a hynny yn dilyn cynnal 'ARFOR 1' rhwng 2019 a diwedd blwyddyn ariannol 2020/21. Roedd pum ffrwd waith i'r rhaglen, sef:

1. **Llwyddo'n Lleol** – ymgyrch ymgartrefu / dychwelyd adref trwy gymorth cyflogadwyedd, mentro, busnes, a theuluol.
2. **Cymunedau Mentrus** – grantiau busnes i greu swyddi da a chynyddu defnyddio'r Gymraeg.
3. **Y Gronfa Her** – ariannu prosiectau arloesol ar gyfer ystod ehangach o randdeiliaid yn unol ag amcanion y rhaglen.
4. **Bwrlwm ARFOR** – rhaglen gyfathrebu a marchnata i gynyddu ymwybyddiaeth o'r rhaglen, naws am 'Le' a.y.b.
5. **Monitro, Gwerthuso a Dysgu** – deall effeithiolrwydd y rhaglen a dysgu mwy am yr ymchwil ehangach.

Asesiad o ddyluniad a pherfformiad cyflwyno ARFOR

Wrth werthuso rhaglen ARFOR 2, daw yn amlwg bod lluo o weithgareddau wedi'u cynnal gan dîm o swyddogion a chontractwyr gweithgar ac angerddol iawn am eu gwaith. I raddau helaeth, mae'r rhaglen wedi bod yn llwyddiannus wrth gyflawni'r hyn a gynlluniwyd. Gwelwn hynny yn yr allbynnau a gyflawnwyd, fel y nodir isod.

Allbynnau

Ar y cyfan, mae'r canlyniadau ac allbynnau yn awgrymu perfformiad effeithiol. O'r 23 dangosydd a oedd yn cynnwys targed meintiol, roedd y rhaglen wedi cyflawni neu ragori ar 18 ohonynt (a rhagori i raddau helaeth yn aml).

Nodwn fod **Cymunedau Mentrus** wedi cyflawni ei brif amcan trwy roi cymorth ariannol i 111 o fusnesau ar draws y pedair sir gan ddyrannu oddeutu £4 miliwn, a'r buddsoddiad yn ei dro wedi ennyn £2.5 miliwn o fuddsoddiad ychwanegol mewn arian cyfatebol gan fusnesau. Ariannwyd 30 o brosiectau drwy'r **Gronfa Her** gwerth oddeutu £2.1m yn dilyn proses ymgeisio gystadleuol a oedd wedi cynnwys 90 cais yn ystod pedwar cyfnod ymgeisio.

Cafodd miloedd o bobl a theuluoedd ifanc wybodaeth a chefnogaeth o ganlyniad i weithgareddau elfennau gwahanol **Llwyddo'n Lleol** yn bennaf. Er mai ysgafn oedd yr ymgysylltiad hwn gan mwyaf, eto cafodd oddeutu 200 o unigolion gymorth dwys i greu busnesau, cael gafael yn uniongyrchol ar swydd, neu dderbyn cymorth ariannol i ymsefydlu yn y rhanbarth.

Prif ddiben ffrwd waith Llwyddo'n Lleol oedd dylanwadu ar ganfyddiadau pobl o'r ardal fel lle i fyw ynddi trwy ymgyrch marchnata effeithiol. Cynhaliodd y rhaglen ymgyrch marchnata cynhwysfawr trwy Llwyddo'n Lleol, a hynny'n cynnwys dros 500 o negeseuon ar y cyfryngau cymdeithasol (negeseuon cadarnhaol ac enghreifftiau o lwyddiant yn bennaf) ynghyd ag ymgyrchoedd ar y teledu a'r radio, datganiadau i'r wasg, podlediadau, a hysbysebion mewn mannau cyhoeddus.

Mae model marchnata Llwyddo'n Lleol i'w weld yn un newydd ac effeithiol, gan ddefnyddio'r unigolion a gefnogwyd yn llysgenhadon i'r ymgyrch i ddangos enghreifftiau byw a phwerus o'r cyfleoedd sydd ar gael yn y rhanbarth. Roedd aelodau o'r tîm darparu a rhai rhanddeiliaid allanol yn ystyried yr ymgyrch marchnata hon i fod ymhlith prif lwyddiannau'r rhaglen.

Yn olaf, adroddwyd sawl allbwn gan **Bwrlwm ARFOR** hefyd gan gynnwys cyhoeddi 715 o negeseuon i hyrwyddo'r Gymraeg neu hunaniaeth y rhanbarth, creu fforwm ar gyfer busnesau'r rhanbarth, a chynnal sawl gweithgaredd arall.

Bodlonrwydd cyffredinol y cyfranogwyr

Roedd cryn fodlonrwydd ymhlith pob math o gyfranogwr parthed y cymorth a gafwyd. O ran unigolion, rhoddodd 69% y sgôr bodlonrwydd uchaf wrth ymateb i'r arolwg i gyfranogwyr gan ddweud eu bod yn fodlon iawn â'r cymorth ac roedd hyn yn gyson ar draws dwy o brif elfennau Llwyddo'n Lleol (sef Mentro a Gyrfaol).

Mynegwyd lefelau tebyg o fodlonrwydd ymhlith busnesau a sefydliadau oedd wedi cael cymorth ariannol gyda 71% yn dewis y sgôr uchaf ac yn dweud eu bod yn fodlon iawn â'r cymorth.

Cymunedau Mentrus

Daeth tair thema i'r amlwg wrth ddadansoddi ymatebion buddiolwyr Cymunedau Mentrus:

- Yn gyntaf, soniwyd am ethos y rhaglen yn rhoi ffocws ar fuddsoddi yn y Gymraeg a buddsoddi mewn pobl leol, a'r modd yr oedd hynny'n cyd-fynd â'u gwerthoedd nhw.
- Yn ail, dywedwyd mai cryfder mawr oedd hyblygrwydd a natur agored y cynllun grantiau.
- Yn drydedd, ac yn gysylltiedig â'r pwynt blaenorol, cyfeiriwyd at y ffaith fod hygyrchedd y cynllun (e.e. prosesau syml), ynghyd â chymorth effeithiol gan swyddogion y rhaglen, yn gryfder mawr arall a bod hyn yn gwneud y rhaglen yn llawer haws i'w defnyddio gan fusnesau bach a newydd o gymharu â rhaglenni eraill.

Er y bodlonrwydd uchel, nodwyd rhai heriau. Yn bennaf, cyfeiriwyd at gyfyngiadau amser a oedd wedi effeithio ar allu busnesau i gynnal eu prosiectau mewn pryd e.e. i ganfod unigolion addas i'w recriwtio, cyrchu'r eitemau mwyaf priodol, neu gwblhau gwaith adeiladu o fewn amserlenni tynn. Roedd oedi cyn cymeradwyo prosiectau wedi gwaethygu hyn ar adegau.

Y Gronfa Her

Roedd cryn fodlonrwydd ymhlith derbynwyr grantiau'r Gronfa Her yn ogystal. Ar y cyfan, adroddodd sefydliadau bod eu prosiectau drwy'r Gronfa Her wedi'u cynnal fel y'u cynlluniwyd, er bod nifer ohonynt wedi sôn am heriau wrth wneud gwaith monitro, gwerthuso, ac ymchwil effeithiol.

Yn wir, yn sgil adolygu adroddiadau terfynol yr holl brosiectau, gwelwyd gennym fod cryn amrywiaeth yn ansawdd y gwaith ymchwil a gwerthuso a'r dysgu sydd wedi'i gynhyrchu. O ystyried mai cynhyrchu dysgu oedd prif ddiben y Gronfa Her, pwysig iawn yw nodi'r gwendidau hyn yn nifer fawr o'r prosiectau.

Tu hwnt i'r gwendidau ymchwilio a gwerthuso, gwendid creiddiol y Gronfa Her oedd y methiant sylfaenol i ddiffinio'n eglur y mathau o heriau gwirioneddol sy'n wynebu cymunedau yn ardaloedd ARFOR, sef yr heriau yr oedd y prosiect am eu datrys. O ganlyniad, mae nifer o'r prosiectau a'r gwaith a gynhyrchwyd yn or-ddibynnol ar ragdybiaethau parod ynghylch natur y berthynas rhwng yr economi a'r Gymraeg, yn hytrach na cheisio cwestiynu a phrofi'r rhagdybiaethau hynny a chryfhau ein dealltwriaeth o'r berthynas hon.

Serch hyn dylid canmol nifer o'r prosiectau a ariannwyd am sefydlu cynlluniau diddorol ac arloesol a oedd yn mynd i'r afael â rhai o'r cwestiynau creiddiol sy'n wynebu cymunedau Cymraeg eu hiaith. Mae prosiectau eraill yn llai amlwg eu perthnasedd i amcanion y rhaglen.

Bwrlwm ARFOR

Mae'n bwysig nodi mai rhan gymharol fach o weithgarwch y rhaglen oedd Bwrlwm, ac mai prin oedd nifer y cyfranogwyr a oedd wedi derbyn cymorth dwys o'r elfen hon. Serch hynny, ymddengys bod y ffrwd waith wedi cynnig arlwy da o brosiectau, a chyfeiriwyd yn benodol at noson wobrwyo'r 'busnesau mwyaf Cymraeg' i fod yn llwyddiant yn ogystal â sawl busnes wedi nodi buddiannau yn sgil y cyhoeddusrwydd ychwanegol a gawsant yn dilyn y digwyddiad. Elfen lwyddiannus arall oedd Fforwm Bwrlwm wrth ennyn ymgysylltiad da o du busnesau.

Heriau

Sylw cyffredin yn ystod yr ymgynghoriadau â swyddogion a rhanddeiliaid oedd bod strwythur a dyluniad ARFOR yn 'dameidiog' iawn, bod y cylch gwaith yn rhy eang a'r rhaglen wedi ceisio cyflawni gormod. Y perygl wrth wasgaru'r adnodd mor eang yw ei bod yn cyfyngu'r hyn y gellid ei gyflawni ar lefel strategol. Gellir dadlau bod strwythuro ARFOR yn y modd hwn wedi arwain at rywfaint o ddyblygu a dryswch rhwng ffrydiau gwaith, yn enwedig wrth feddwl am yr ymgyrchoedd cyfathrebu gwahanol.

Daeth yn amlwg bod rhywfaint o amwysedd ymhlith swyddogion ynghylch union bwrpas a rôl ARFOR. Er bod natur yr her yn glir (sef colli siaradwyr Cymraeg ifanc o ganlyniad i ddiffyg cyfleoedd economaidd), llawer mwy aneglur oedd y ddealltwriaeth ynghylch union rôl y rhaglen wrth fynd i'r afael â her mor fawr. Mae'n debygol y byddai ARFOR wedi elwa o sefydlu cylch gwaith cliriach a mwy cyfyng. Mae hon yn wers bwysig i unrhyw raglen gyffelyb yn y dyfodol.

Her fawr i'r rhaglen oedd y cyfnod byr i'w chynnal a hyn yn debygol o fod wedi cyfrannu gryn dipyn at yr amwysedd a nodir uchod gan na chafwyd llawer o amser i gynllunio'n drylwyr. O ran y gweithredu, cyfeiriwyd yn gyson at y cyfnod cyflwyno byr ac roedd consensws bod yr amserlen wedi amharu ar yr hyn yr oedd modd ei gyflawni.

Strwythur a dyluniad

Roedd nifer o elfennau cadarnhaol i strwythur a dyluniad y rhaglen. Ar y cyfan, credai'r tîm darparu bod ARFOR wedi cael ei rheoli'n dda. Ar lefel ranbarthol, dywedwyd ei bod yn hawdd cael gafael ar wybodaeth a bod cymorth ar gael pryd bynnag bo'i hangen. Cyfeiriwyd at y cyfarfodydd cyson a bod prosesau da ar gyfer rhannu gwybodaeth.

Roedd y defnydd o contractwyr yn effeithiol ar y cyfan, a'r rhaglen wedi manteisio ar eu harbenigedd a'u rhwydweithiau nhw. Rhoddodd cyfranogwyr a rhanddeiliaid gryn dipyn o sylw i'r swyddogion gweithgar, ymroddedig ac angerddol yn y cyrff hyn. Roedd tîm gweddol ifanc o swyddogion o fewn y sefydliadau contractio ac ymhlith timoedd yr awdurdodau lleol, ac roedd sawl rhanddeiliad o'r farn bod hyn wedi cyfrannu tuag at naws ac apêl y rhaglen h.y. ei bod yn rhaglen wedi'i chynnal gan nifer o bobl ifanc i gynorthwyo pobl ifanc a oedd yn wynebu heriau tebyg iddyn nhw.

Er i'r rhaglen gael ei rheoli'n llwyddiannus ar lefel weithredol, roedd y diffyg adnoddau wedi golygu nad oedd modd cydweithio'n effeithiol â rhanddeiliaid strategol, nac ychwaith gyfuno ymdrechion lle bo'n briodol na sicrhau blaenoriaethu'r adnoddau yn y ffordd fwyaf priodol.

Asesu effaith

Effaith ar greu swyddi a thwf busnes

Arweiniodd y grantiau at dwf i fwyafrif helaeth o fusnesau. Yn wir, roedd 83% o dderbynwyr grantiau wedi gweld cynnydd yn eu trosiant ers derbyn cymorth ac, at ei gilydd, nodwyd bod y cymorth wedi gwneud cyfraniad pwysig tuag at y cynnydd hwn. Amcangyfrifwyd oddeutu £3.9m o gynnydd yn nhrosiant busnesau o ganlyniad i'r grantiau.

Prif ddiben y cymorth oedd creu mwy o gyfleoedd economaidd, a gwelwn fod y cynllun wedi cyflawni'r nod hwn i raddau gyda 73% o'r derbynwyr grant yn dweud eu bod wedi creu swyddi o ganlyniad i'r cymorth. At ei gilydd, felly, mae tystiolaeth gref fod y cymorth wedi creu cannoedd o swyddi newydd, a'r amcangyfrifon yn amrywio o tua 250 i 330 a mwy o bosibl. Er hynny, gellir cwestiynu 'ychwanegedd' y cymorth ac mae'n debygol bod risg uchel o 'ddadleoli' o gofio bod canran uchel o gystadleuwyr buddiolwyr y rhaglen hefyd wedi'u lleoli yn y rhanbarth. Mae hyn yn creu'r risg bod y twf a gynhyrchwyd i'r buddiolwyr yn cael effaith andwyol ar fusnesau eraill yn y rhanbarth, ac felly yn cyfyngu ar yr effaith economaidd 'net'.

Tu hwnt i'r data caled, roedd swyddogion ARFOR o'r farn fod y cymorth wedi cael effaith mwy pellgyrhaeddol ar rai busnesau drwy gynyddu eu huchelgeisiau twf. Gwelir tystiolaeth o'r newid hwn yn ein harolwg wrth i 68% ddweud bod y cymorth wedi cynyddu eu dyheadau i dyfu eu busnesau a gwelwyd cynnydd hefyd yn y parodrwydd i fuddsoddi symiau mwy o faint yn eu busnesau i gyflawni'r dyheadau hyn.

Mentergarwch

Roedd 46% o'r unigolion a dderbyniodd gymorth drwy Elfen Mentro Llwyddo'n Lleol eisoes wedi dechrau eu busnesau eu hunain tra oedd 17% arall ar fin gwneud hynny. Ar y sail hon, gallwn amcangyfrif bod bron i 60 o bobl ifanc naill ai eisoes wedi dechrau eu busnesau eu hunain neu ar fin gwneud hynny yn dilyn derbyn cymorth o'r elfen hon. Prif effaith cymorth Mentro oedd cyflymu'r broses hon o fynd ati i ddechrau busnes.

Gwelwyd busnesau newydd yn cael eu sefydlu yn dilyn cymorth Cymunedau Mentrus yn ogystal. Ar sail y dystiolaeth o'n hymgyngoriad, amcangyfrifwn fod y cynllun wedi arwain at 18 o fusnesau newydd. At ei gilydd felly, gellir amcangyfrif bod ARFOR wedi arwain at 78 busnes newydd

Effaith ar ddefnydd busnesau o'r Gymraeg

Wrth ymgeisio am gymorth ariannol Cymunedau Mentrus, roedd hi'n ofynnol i fusnesau ddangos sut y byddai'r buddsoddiad yn cael effaith gadarnhaol ar y Gymraeg. Gwelwyd peth tystiolaeth o gynnydd yn nefnydd Cymraeg busnesau yn ein hymgyngoriad. Er ei bod yn deg dweud mai busnesau Cymraeg eu hiaith oeddent i raddau helaeth cyn derbyn cymorth, eto cynyddodd nifer ohonynt eu defnydd o'r Gymraeg mewn cyd-destunau penodol e.e. yn eu prosesau a'u cyfathrebu ffurfiol. Roedd cynnydd o 48% yn nifer y busnesau a asesai sgiliau ymgeiswyr yn y Gymraeg fel rhan o'u proses recriwtio a chynnydd o 26% yn y nifer a gredai ei bod hi'n 'bwysig iawn' gwneud asesiad o'r fath.

Gwelwyd tystiolaeth bellach o'r cynnydd hwn yng ngwaith ymchwil ein partner, Etic Lab, a ddefnyddiodd ei fodel ymchwil digidol i asesu defnydd ieithyddol buddiolwyr ARFOR a'i gymharu â busnesau cyffelyb yn y rhanbarth. Yn ôl y canlyniadau hyn, roedd bod yn destun ymyriad gan ARFOR yn golygu bod cwmnïau yn 22% fwy tebygol o gael sgôr Cymraeg uchel na'r cwmnïau hynny na chafodd gymorth gan ARFOR.

Effaith ar batrymau mudo

Rhan o'n hymgyngoriad oedd archwilio'n fanwl effaith y rhaglen ar gymhellion a phenderfyniadau mudo'r cyfranogwyr. Er bod y rhaglen wedi cefnogi pobl ifanc a oedd eisoes â diddordeb mewn aros yn yr ardal, roedd pryderon ymhlith llawer ynghylch y gallu i ddod o hyd i swyddi addas – a'r posibilrwydd y byddai'n rhaid iddynt symud i gael cyfleoedd gwell. Fodd bynnag, yn sgil ymyriad ARFOR, mae'r sefyllfa hon wedi dechrau newid, gyda 72% yn nodi bod y rhaglen wedi dylanwadu ar eu penderfyniad i barhau i fyw yn y rhanbarth. Y prif resymau am hyn oedd bod y rhaglen wedi codi ymwybyddiaeth, wedi dangos bod cyfleoedd gyrfaol deniadol ar gael yn y rhanbarth ac wedi rhoi hyder i gyfranogwyr bod cymorth da ar gael iddynt. O ganlyniad, dywedodd 59% bod y rhaglen wedi rhoi hyder iddynt fod modd cyflawni eu dyheadau wrth aros yn lleol.

Er bod y canlyniadau hyn yn rhai calonogol, mae'n bwysig nodi mai effaith ar yr unigolion a gefnogwyd yn uniongyrchol yw'r rhain ac, yn y pen draw, nifer cymharol fach a gafodd gymorth dwys. Mae'n annhebygol y bydd y canlyniadau hyn i'r oddeutu 200 o unigolion a gafodd gymorth dwys yn gwneud gwahaniaeth mawr i brif amcan y rhaglen. Serch hynny, dengys y canlyniadau effaith yr ymyriadau hyn wrth newid canfyddiadau pobl ifanc. Prif brawf i nodi effaith ARFOR fyddai deall sut mae'r rhaglen wedi newid canfyddiadau pobl ifanc yn fwy cyffredinol y tu hwnt i'r cyfranogwyr uniongyrchol. Yn anffodus, nid oes tystiolaeth ar gael ar hyn o bryd i allu profi hyn.

Canlyniadau dysgu

Y Gronfa Her oedd y brif ffrwd ariannwyd i beilota mentrau newydd a, thrwy wneud hynny, cynhyrchu dysgu. Wrth edrych ar y Gronfa Her yn ei chyfanrwydd, nid yw'r effaith gyffredinol ar yr economi na'r Gymraeg yn hollol eglur. Mae'n anodd asesu i ba raddau y gwnaeth y Gronfa wir gyfrannu at wella sefyllfa'r iaith a hyfywedd economaidd ardaloedd ARFOR. Bydd angen data mwy cynhwysfawr a dadansoddiadau trylwyr yn y dyfodol i fesur effaith y buddsoddiadau hyn ar yr economi a'r Gymraeg yn y rhanbarth ac i sicrhau bod yr adnoddau'n cael eu dyrannu'n effeithiol.

Mae'n werth nodi fod y prosiectau hynny sydd wedi cynnwys elfen gref o ymchwil yn rhai sydd yn tueddu i ragori ar y lleill, a hynny oherwydd eu bod wedi esgor ar greu sylfaen wybodaeth y gellid ei defnyddio i gynllunio ymyriadau yn y dyfodol a bod eu dylanwad a'r potensial i ymestyn tu hwnt i oes y prosiect yn gryf. Y prosiectau cryfaf yn hyn o beth, a rhai y dylid eu hystyried ar gyfer prif ffrydio neu ddatblygu ymhellach, yw:

- 1) **Prosiect Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant:** Iaith Gweithle, Iaith Gweithlu: Dadansoddi'r defnydd o'r Gymraeg mewn gweithleoedd ac ymhlith y gweithlu yn siroedd ARFOR
- 2) **Cwmni IAITH:** Datblygu cadernid iaith i'r maes Gofal Plant
- 3) **Cwmni Bro Aelhaearn:** Prosiect tai ac iaith Antur Aelhaearn
- 4) Prosiectau **Prifysgol Bangor**
- 5) **Golwg:** Ymestyn y gwefannau bro ar draws ARFOR

Cynhyrchwyd sawl papur ac adroddiad byr yn dilyn ymchwil gan Brifysgol Aberystwyth fel rhan o'r comisiwn gwertthuso a dysgu er mwyn archwilio'r cysylltiad rhwng economi ac iaith (ynghyd â materion perthnasol eraill). Gwnaethpwyd nifer fawr o argymhellion yn rhan o'r papurau hyn ac maent yn cynnig dysgu defnyddiol a all helpu i lywio cynllunio ieithyddol, polisïau, ac ymyriadau eraill a fydd yn dilyn rhaglen ARFOR 2.

Casgliadau a chamau nesaf ar gyfer y rhaglen

Er i'r dystiolaeth ddangos bod ymyriadau ARFOR 2 wedi arwain at ganlyniadau economaidd cadarnhaol i'r byrdymor a bod hynny wedi dylanwadu ar batrymau mudo buddiolwyr ar lefel unigol, nid oes modd i raglen o'r raddfa hon ddatrys y broblem (h.y. gwendidau strwythurol economaidd sy'n arwain at ddadboblogi o ardaloedd cefn gwlad) yn uniongyrchol. O gofio hynny, byddai rhaglen ar raddfa ARFOR yn debygol o gael effaith mwy pellgyrhaeddol yn y dyfodol trwy symud tuag at rôl fwy strategol sydd yn ceisio dylanwadu, hwyluso a galluogi yn hytrach na cheisio gwyrddroi heriau strwythurol economaidd y rhanbarth yn uniongyrchol. Byddai hyn hefyd yn lleihau unrhyw berygl o ddyblygu gweithgareddau / ymyriadau eraill.

Argymhellion eang

Rhoddwn dri argymhelliad eang sy'n cynnig ffordd ymlaen ar gyfer buddsoddi pellach a datblygu polisi yn y maes hwn. Mae pob argymhelliad eang yn cynnwys cyfres o awgrymiadau manylach.

Argymhelliad 1: Sefydlu ymyriad hirdymor

Mae her mor fawr a chymhleth â'r un a drafodir yn yr adroddiad hwn yn gofyn am ymyriad hirdymor a sefydlog er mwyn gwneud gwir wahaniaeth. Yn wir, dyna oedd casgliad Comisiwn Cymunedau Cymraeg wrth ystyried dyfodol ARFOR yn ogystal:

'Mae'r Comisiwn yn cydnabod cyfraniad gwerthfawr y rhaglen (ARFOR 2), ac yn awyddus fod dilyniant priodol yn digwydd yn y maes hollbwysig hwn. Mae'r Comisiwn o'r farn felly y dylai ARFOR, neu gorff tebyg, neu gorff arall... fod yn barhaol.' (Adroddiad Comisiwn Cymunedau Cymraeg)

Ein hargymhelliad yw y gallai rhaglen hirdymor yn y dyfodol fod yn llai o faint a bod ganddi dîm o swyddogion craidd yn gyfrifol am dair prif swyddogaeth:

- **Rhannu arfer da a chynnig arweiniad a chydlynid strategol.** Pwrpas hyn fyddai sicrhau bod yr ymdrechion i ddatrys her dadboblogi pobl ifanc o ardaloedd ARFOR, a'r effaith andwyol ar y Gymraeg, yn aros ar yr agenda gwleidyddol. Yn ogystal, byddai gan y rhaglen rôl allweddol wrth gydlyn gweithgarwch cyrff, rhaglenni a phrosiectau sy'n weithgar yn y maes, er mwyn hybu cydweithio effeithiol a sicrhau y manteisir yn llawn ar gyfleoedd drwy uno ymdrechion lle bo'n briodol.
- **Ymchwilio, treialu a pheilotia.** Gall y rhaglen hefyd fod yn gyfrifol am fuddsoddi mewn blaenoriaethau a themâu sy'n dod i'r amlwg ym maes dadboblogi pobl ifanc. Gall hyn gynnwys prosiectau ymchwil neu brosiectau peilot perthnasol e.e. ariannu'r prosiect 'Cadw mewn Cysylltiad â Phobl Ifanc' sydd yn destun astudiaeth dichonoldeb ar hyn o bryd trwy'r Gronfa Her.

- **Marchnata a chyfathrebu.** Dylai'r corff neu raglen fod yn gyfrifol am ymgyrchoedd marchnata a chyfathrebu sy'n ceisio newid canfyddiad pobl ifanc o'r rhanbarth fel lle i fyw a gweithio ynddo. Gall hwn fod yn barhad o ymgyrch Llwyddo'n Lleol ac/neu fod yn llwyfan i gyfathrebu eraill gan y rhaglen.

Argymhelliad 2: Defnyddio 'cyfnod pontio' i gynllunio'n drylwyr ar gyfer yr ymyriad hirdymor

Rydym ar ddeall fod posibilrwydd yr ariannir 'cyfnod pontio' i sicrhau nad yw holl weithgarwch y rhaglen a'r gweithdrefnau sydd wedi eu sefydlu yn dod i ben yn sydyn ac yna yn gorfod cael eu hailsefydlu eto maes o law. Dylai'r flaenoriaeth ar gyfer unrhyw 'gyfnod pontio' sicrhau sefydlu pwrpas a gorchwyl gwaith clir, cynllunio ar gyfer ateb hirdymor, a chynnal, datblygu ymhellach neu brif ffrydio gweithgareddau ARFOR 2, pan fo hynny'n briodol. Ar sail ein gwerthusiad o'r rhaglen, argymhellwn y dylai hynny gynnwys yr elfennau canlynol:

- **Cynllunio ar gyfer y cyfnod nesaf / ateb hirdymor.** Hwn ddylai fod yn brif ddiben y cyfnod pontio – sef buddsoddi mewn gweithgarwch sy'n gallu cefnogi paratoi at atebion hirdymor. Un enghraifft o hyn yw'r cyfle i gomisiynu arbenigwyr ym maes newid ymddygiad, er mwyn deall yn well pa fath o negeseuon sy'n debygol o fod yn fwyaf effeithiol wrth geisio newid canfyddiadau ac argraffiadau pobl ifanc am yr ardal fel lle deniadol i fyw ynddi. Byddai'r ddealltwriaeth hon yn gallu llywio ymgyrchoedd cyfathrebu a marchnata yn y dyfodol. Rydym hefyd yn nodi mai'r prif 'fwlch data' ar hyn o bryd yw diffyg gwybodaeth am effaith y rhaglen hyd yma ar newid canfyddiadau pobl ifanc, y tu hwnt i'r rhai sydd wedi elwa'n uniongyrchol. Felly, byddai ymchwil bellach i asesu'r effaith ar y lefel honno yn werthfawr iawn.
- **Parhau i gynnal ymgyrch 'Llwyddo'n Lleol' ar raddfa lai.** Nodwyd yn ein hymgyngoriad bod y ffrwd waith hon eisoes wedi creu digon o 'gynnwys' i gynnal yr ymgyrch marchnata am gyfnod i ddod. Argymhellwn felly y dylid sicrhau adnoddau i gynnal yr ymgyrch hon ac na fyddai angen buddsoddi mewn mwy o gymorth uniongyrchol i fusnesau ac unigolion trwy elfennau Llwyddo'n Lleol am y tro (h.y. dylid canolbwyntio ar yr ymgyrch marchnata ei hun yn unig).
- **Gweithio i 'brif ffrydio' elfennau llwyddiannus ac arloesol y rhaglen.** Ynghyd â'r argymhelliad i gynnal ymgyrch Llwyddo'n Lleol, mae cyfle i fuddsoddi ymhellach yng ngweithgareddau arloesol a llwyddiannus eraill y rhaglen. Er enghraifft, dylid ystyried prif ffrydio neu ddatblygu ymhellach rai o'r prosiectau mwyaf llwyddiannus a ariannwyd trwy'r Gronfa Her (y cyfeirir atynt uchod o dan y pennawd 'Canlyniadau dysgu'). Dylid ystyried prif ffrydio rhai o weithgareddau ac is-brosiectau mwyaf llwyddiannus y ffrydiau gwaith eraill hefyd, megis gweithgaredd 'Gwobrau mwyaf Cymraeg y Byd' Bwrlwm ARFOR.

Argymhelliad 3: Defnyddio prif wersi'r ymchwil er mwyn llywio'r camau nesaf

Yn olaf, gwnaed sawl argymhelliad trwy ymchwil ehangach y comisiwn gwerthuso a dysgu a all helpu i lywio cynllunio ieithyddol, polisiâu, ac ymyriadau a fydd yn dilyn rhaglen ARFOR 2. Dylid rhoi sylw priodol i'r canfyddiadau hyn felly wrth gynllunio ymlaen.

Cloi

At ei gilydd, mae rhaglen ARFOR 2 wedi cyflawni i raddau helaeth yr hyn a gynlluniwyd ac yn wir mae wedi llwyddo i wneud llawer mewn cyfnod byr. Roedd yr amserlen dynn yn her i'r rhaglen. Gwelir hyn yn y diffyg amser i gynllunio'n drylwyr sydd o bosibl wedi cyfrannu at amwysedd ynghylch union rôl a phwrrpas y rhaglen ac wedi arwain at orchwyl gwaith rhy eang. Serch hynny, mae'r rhaglen wedi cynhyrchu dysgu defnyddiol sydd yn gadael gwaddol pwysig i lunwyr polisi ac wedi gwneud cyfraniad pwysig i gynnal y drafodaeth a datblygu syniadaeth am atebion posibl i'r heriau craidd.

Mae ARFOR 2 eto wedi amlygu anferthedd yr her y mae'r rhaglen wedi ceisio mynd i'r afael â hi a thanlinellu nad oes modd trawsnewid y sefyllfa mewn cyfnod mor fyr. Yn hytrach, mae'r her yn gofyn am ateb dwys, hirdymor, ac un sydd wedi'i gynllunio'n ofalus. Dylid defnyddio canfyddiadau'r gwerthusiad hwn i helpu i ddatblygu'r atebion hirdymor hyn.

1. Cyflwyniad

Comisiynwyd Wavehill gan Gyngor Gwynedd, ar ran cyngorau sir rhanbarth ARFOR (h.y. Gwynedd, Ynys Môn, Ceredigion a Sir Gâr), i ddarparu tri gwasanaeth:

1. Creu fframwaith i fonitro'r ffrydiau gwaith yn y siroedd.
2. Gwerthuso effaith a phrosesau rhaglen ARFOR a'r ffrydiau gwaith unigol.
3. Cynnal ymchwil i ddysgu mwy am y cysylltiad rhwng yr Economi ac iaith a rhannu'r dysgu hwn yn ehangach.

Mae'r adroddiad gwerthuso hwn yn cynnig asesiad terfynol o effaith a pherfformiad cynnal y rhaglen, ynghyd â chasgliadau ac argymhellion ynghylch camau nesaf posibl. Mae'n dilyn cyfres o allbynnau gwerthuso eraill, gan gynnwys Adroddiad Cychwynnol a Llinell Sylfaen ym mis Ebrill 2024 ynghyd â chyfres o adroddiadau gwerthuso interim byr a gynhyrchwyd rhwng mis Medi a Rhagfyr 2024. Yn ogystal, lluniwyd sawl papur ychwanegol yn rhan o elfen dysgu ac ymchwil ehangach y comisiwn hwn (gweler pwynt 3 uchod), ac mae'r rhain wedi'u cyflwyno ar wahân i'r adroddiad hwn.

1.1 Trosolwg o'r rhaglen

Rhaglen i ddarparu dulliau arloesol o gefnogi'r economi yng nghadarnleoedd y Gymraeg oedd rhaglen ARFOR 2. Disgrifir pwrpas y rhaglen fel y ganlyn:

'Cefnogi ein cymunedau Cymraeg i ffynnu drwy ddatblygu ymyriadau economaidd fydd hefyd yn cyfrannu at ffyniant y Gymraeg gan hefyd sicrhau cyfleoedd i gynyddu gweledd a defnydd o'r iaith Gymraeg fel iaith fyw ein cymunedau.'¹

Rhoddodd Llywodraeth Cymru £2 miliwn i raglen 'ARFOR 1' rhwng 2019 a diwedd blwyddyn ariannol 2020/21, gyda Chyngor Gwynedd yn cydlynu'r gweithgarwch. Er gwaethaf yr heriau yn sgil cyfyngiadau COVID-19 a'r her o ddatblygu rhaglen newydd mewn cyfnod mor fyr, mae tystiolaeth o ganlyniadau cadarnhaol i ARFOR 1, a'r rheiny'n cynnwys creu 238 o swyddi newydd cyfwerth ag amser llawn, 89 o swyddi rhan-amser a diogelu 226 o swyddi yn rhanbarth ARFOR. Yn ogystal, amlygodd y gwerthusiad bod diffyg data/tystiolaeth gadarn ynglŷn â'r rhyngberthynas rhwng ffyniant economaidd a ffyniant y Gymraeg; dangoswyd yr angen am fuddsoddiad pellach a sefydlwyd arferion cydweithio'n strategol ymhlith aelodau a swyddogion y pedair sir.

¹ Cynllun Gweithredu ARFOR – Gwedd II (2022/23 – 2024/25), Cynigion Bwrdd Rhaglen ARFOR i Vaughan Gething AS, Gweinidog yr Economi, Llywodraeth Cymru, a Cefin Campbell AS, Aelod Dynodedig Plaid Cymru, 27 Gorffennaf 2022.

Yn sgil hynny, cymeradwywyd £11 miliwn i gynnal ail wedd i'r Rhaglen (ARFOR 2) hyd at Fawrth 2025. Roedd pedwar amcan strategol yn sail i'r gwaith hwn:²

1. Creu cyfleoedd i bobl ifanc a theuluoedd aros neu ddychwelyd i'w cymunedau cynhenid
2. Creu cymunedau Cymraeg sy'n fentrus
3. Uchafu buddion gweithgaredd drwy gydweithio
4. Cryfhau hunaniaeth a nodweddion ein cymunedau Cymraeg.

Mewn ymateb i'r amcanion strategol, cynigiwyd sawl math o gymorth a gweithgarwch yn rhan o fodel cyflwyno ARFOR 2. Roedd y rhain yn cynnwys cymorth ariannol trwy gynlluniau cymorthdaliadau, hyfforddiant yn y Gymraeg a mentergarwch, cymorth â gyrfa, ymgyrchoedd marchnata a chyfathrebu, ynghyd ag amrywiaeth eang o fentrau ac is-brosiectau eraill. Darparwyd hyn trwy bum ffrwd waith:

1. **Cymunedau Mentrus (£4,500,000)** – grantiau busnes i greu swyddi da a chynyddu defnydd o'r Gymraeg.
2. **Llwyddo'n Lleol (£3,000,000)** – ymgyrch marchnata i newid canfyddiadau ac argraffiadau am y cyfleoedd economaidd sydd ar gael yn y rhanbarth. Roedd pedair elfen yn y cymorth i unigolion trwy Llwyddo'n Lleol, a'r rhain oll yn bwydo'r ymgyrch marchnata:
 - **Elfen Profi:** adnoddau a sesiynau cyflogadwyedd gyda myfyrwyr ysgol a cholegau i godi ymwybyddiaeth o gyfleoedd gwaith lleol trwy gyfrwng y Gymraeg a datblygu sgiliau cyflogadwyedd yn gyffredinol.
 - **Elfen Mentro:** cymorth ariannol a sesiynau hyfforddiant gydag arbenigwyr busnes i helpu pobl ifanc sydd â diddordeb mewn dechrau busnes.
 - **Elfen Gyrfaol:** ariannu lleoliadau gwaith i unigolion gyda chyflogwyr lleol mewn maes o ddiddordeb iddynt, ynghyd â chyfleoedd cymdeithasol.
 - **Elfen Ymgartrefu:** cymorth ariannol a chynghor i helpu i ddenu teuluoedd a phobl ifanc i ddychwelyd neu ymsefydlu yn y rhanbarth.
3. **Y Gronfa Her (£2,600,000)** – ariannu prosiectau arloesol ar gyfer ystod ehangach o randdeiliaid yn unol ag amcanion y rhaglen.
4. **Bwrlwm ARFOR (£300,000)** – rhaglen gyfathrebu a marchnata i gynyddu ymwybyddiaeth o'r rhaglen, hyrwyddo busnesau lleol a chreu 'bwrlwm'.
5. **Monitro, Gwerthuso a Dysgu (£200,000)** – i ddeall effeithiolrwydd y rhaglen a dysgu mwy am yr ymchwil ehangach.

² Ibid.

1.2 Y gwerthusiad

Nod y gwerthusiad, fel y'i disgrifir yn y ddogfen Gwahoddiad i Dendro, oedd fel a ganlyn:

‘Gwerthuso’r rhaglen a’i phrosesau yn eu cyfanrwydd o ran – ydi’r ffrydiau gwaith wedi ymateb i’r Amcanion Strategol; gwerthuso rheolaeth a phrosesau’r rhaglen a’r ffrydiau gwaith unigol; (ac) angen dangos effaith y ffrydiau gwaith ar yr economi a’i gysylltiad â’r iaith.’³

Cynhaliwyd y gwerthusiad yn barhaus ers comisiynu Wavehill ym mis Gorffennaf 2023, sef ychydig o fisoedd ar ôl dechrau cynnal y rhaglen. Nod y cyfnod cychwynnol oedd sefydlu Theori Newid ar gyfer y rhaglen a datblygu Fframwaith Gwerthuso.

Mae’r gwerthusiad wedi cynnwys archwilio prosesau ac effaith. Ar yr ochr prosesau, roedd cryn ffocws ar ddeall effeithiolrwydd y rhannau gwahanol wrth gynnal y rhaglen a nodi gwersi pwysig i helpu i lywio unrhyw ymyriadau cyffelyb yn y dyfodol. Defnyddiwyd dull ymchwil diddwythol er mwyn asesu effaith y rhaglen a phrofi i ba raddau y cyflawnwyd y canlyniadau a nodwyd yn y Theori Newid.

1.2.1 Gweithgareddau ymchwil

Cynhaliodd y tîm ymchwil y gweithgareddau canlynol rhwng Ionawr 2024 a Mawrth 2025 i gasglu data ar gyfer y gwerthusiad:

- 50 cyfweiliad lled-strwythuredig â swyddogion ARFOR a rhanddeiliaid allanol
- 119 cyfweiliad â busnesau a sefydliadau a oedd wedi derbyn cymorth gan ARFOR 2
- 23 cyfweiliad â busnesau a oedd wedi derbyn cymorth gan ARFOR 1
- Arolwg i 80 o unigolion a oedd wedi derbyn cymorth o ffrwd waith Llwyddo’n Lleol
- Adolygiad cynhwysfawr o adroddiadau prosiectau’r Gronfa Her
- Adolygiad o ddata monitro’r rhaglen
- Dadansoddiad o’r data economaidd-gymdeithasol
- Modelu ystadegol er mwyn asesu’r berthynas rhwng economi ac iaith

³ Gwahoddiad i Dendro ‘Gwerthuso, Monitro a Dysgu Rhaglen Arfor’, Adran Economi a Chymuned Cyngor Gwynedd.

1.2.2 Cyfyngiadau

Mae'n bwysig cydnabod rhai o gyfyngiadau'r ymchwil hwn. Yn gyntaf, nodwn fod y cyfnod cyflwyno cyfyng yn golygu nad yw'n bosibl nodi unrhyw newidiadau yn y prif setiau data economaidd ac ieithyddol. Yn yr un modd, nodwn mai dim ond un ymyriad – ac un cymharol fach – yw ARFOR o blith nifer helaeth o ymyriadau eraill a bod natur yr her mor fawr fel y byddai'n anodd iawn canfod effaith ARFOR mewn setiau data swyddogol a'i dadgyfuno o effaith ymyriadau eraill.

Roedd amseru'r gwerthusiad hefyd wedi esgor ar rai cyfyngiadau. Yn gyntaf, roedd natur nifer o'r ymyriadau (e.e. newidiadau tymor hir i fusnesau) yn golygu na fyddai modd deall eu heffaith yn llawn hyd nes ar ôl cyfnod cyflwyno'r rhaglen. Yn ail, mae ein hasesiad o effaith y rhaglen yn dibynnu ar ddata hunanadroddedig i raddau helaeth gan nad oedd amser i greu grŵp cymharu 'gwrthffeithiol' a fyddai wedi arwain at asesiad cadarnach o'r rhaglen (e.e. trwy ddefnyddio setiau data swyddogol i ddatblygu grŵp rheoli).

Yn olaf, gwerthuso'r effaith ar fuddiolwyr uniongyrchol y rhaglen yn unig y gellir ei wneud trwy'r gwerthusiad hwn. Golyga hyn fod bylchau yn ein dealltwriaeth o'i heffeithiau anuniongyrchol a mwy pellgyrhaeddol – yn bennaf, effaith ymgyrch Llwyddo'n Lleol ar newid canfyddiadau am y rhanbarth a darbwyllo pobl i aros neu ymgartrefu.

1.2.3 Strwythur yr adroddiad

Mae'r adroddiad hwn wedi'i strwythuro fel y ganlyn:

- Mae **Pennod 2** yn gosod cyd-destun yr adroddiad ac yn disgrifio'r rhesymeg ar gyfer y rhaglen.
- Mae **Pennod 3** yn cymharu perfformiad y rhaglen yn erbyn ei thargedau cytundebol.
- Mae **Pennod 4** yn asesu perfformiad pob ffrwd waith yn unigol.
- Mae **Pennod 5** yn trafod canfyddiadau buddiolwyr a rhanddeiliaid am berfformiad cyflwyno'r rhaglen yn fwy cyffredinol.
- Mae **Pennod 6** yn cynnig asesiad o effaith y rhaglen.
- Mae **Pennod 7** yn amlinellu'r prif gasgliadau ac yn trafod camau nesaf posibl.

2. Gosod y cyd-destun

Mae'r adran hon yn cyflwyno'r cyd-destun ar gyfer ARFOR 2 a'r gwerthusiad. I gychwyn arni, rhoddir trosolwg o'r rhanbarth a'r heriau economaidd, cymdeithasol ac ieithyddol sy'n ei hwynebu. Yna, trafodir rhesymeg y rhaglen fel modd o fynd i'r afael â'r heriau economaidd, cymdeithasol ac ieithyddol.

2.1 Crynodeb o broffil economaidd, cymdeithasol ac ieithyddol ARFOR

Cynhaliwyd asesiad cynhwysfawr o broffil economaidd, cymdeithasol ac ieithyddol ARFOR yn rhan o gam cyntaf y gwerthusiad ar ddechrau 2024. Isod ceir crynodeb o ganfyddiadau'r asesiad hwn, a'r rhain yn darparu llinell sylfaen ar gyfer y rhaglen. At ei gilydd, dangosodd yr asesiad:

- Dadboblogi yn y rhanbarth ac ymhlith pobl ifanc yn enwedig. Gwelwyd cwmp o 0.9% ym mhoblogaeth y rhanbarth rhwng 2011 a 2021 a'r cwmp mwyaf yng Ngwynedd (3.7%). Roedd y prif gwmp ymhlith grwpiau oedran 35-44 (cwmp o 13.9%) a 20-34 (cwmp o 5.4%) er bod cynnydd sylweddol ymhlith y boblogaeth 65+ (15.2%).
- Dirywiad yn nifer y siaradwyr Cymraeg, sef gostyngiad o 13% yn y rhanbarth rhwng 2001 a 2021 o gymharu â 14% yn genedlaethol. Mae hyn yn amrywio fesul sir, sef gostyngiad o 21% yn Sir Gâr, 13% yng Ngheredigion a 7% yr un yng Ngwynedd a Môn.
- Colli 8% o gymunedau o fewn ARFOR lle roedd y mwyafrif yn siarad Cymraeg rhwng 2011 a 2021.
- Mae patrwm o allfudo 'net' (h.y. mwy yn gadael nag yn dod i mewn) i Gaerdydd hyd nes y flwyddyn ddiweddaraf. Mae allfudo i Loegr yn fwy sefydlog ac yn uwch (o gymharu â'r nifer sy'n gadael i Gaerdydd) ond bod y ffigyrau mewnfudo hefyd yn uchel a bod hyn yn arwain at fewnfudo net cyson (h.y. mwy yn dod mewn nag yn gadael).
- Wrth edrych ar y berthynas rhwng mudo net a'r gallu i siarad Cymraeg, gwelir perthynas negatif rhwng cynnydd yn yr iaith dros y blynyddoedd a thueddiadau allfudo net (h.y. po fwyaf yw'r allfudo net i Gaerdydd a Lloegr, po leiaf yw'r twf yn y gallu i siarad yr iaith).
- O edrych ar yr ystadegau economaidd, dengys bod gwerth ychwanegol gros (GYG) y pen ac incwm aelwydydd crynswth i'w wario (GDHI) y pen ychydig yn is na'r lefel cenedlaethol.
- Er bod gan ARFOR, ar y cyfan, nifer isel o ardaloedd sy'n dod o dan gategori mwyaf amddifad Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru (WIMD), eto mae dadansoddi'r parthau unigol yn dangos fod y rhanbarth yn perfformio'n wael o ran mynediad i wasanaethau a thai.

- Ar y cyfan, gwelwn fod cyfleoedd gwaith yn ardal ARFOR yn gymesur â'r tueddiad yng Nghymru, ond bod mwy yn hunangyflogedig ac yn ddibynnol ar y sector cyhoeddus, yn ogystal â chyfran uwch o fusnesau micro a llai o fusnesau mawr.
- Gwelir hefyd bod lefelau cyflog ychydig yn is na'r cyfartaledd cenedlaethol.

2.2 Rhesymeg a nod y rhaglen

Y ffenomen a sbardunodd y Llywodraeth, ynghyd â Phlaid Cymru, i fuddsoddi yn y rhaglen hon oedd yr her ieithyddol sy'n wynebu'r rhanbarth, sef bod cyfran y siaradwyr Cymraeg wedi disgyn yn sylweddol dros y degawdau. Er bod y gostyngiad yn fwy byth mewn rhannau eraill o Gymru, mae'r gostyngiad yn ARFOR yn golygu colli cymunedau Cymraeg eu hiaith. Hynny yw, mae'r ardaloedd daearyddol sy'n gartref i ganrannau mawr o siaradwyr Cymraeg (y 'cadarnleoedd') yn dal i gael eu hystyried yn feysydd pryder.

Yr hyn sy'n unigryw am gysyniad ARFOR yw'r ffocws ar y cydberthynas rhwng economi ac iaith. Y dybiaeth sylfaenol sy'n ganolog i'r rhaglen yw bod gwendidau economaidd (h.y. diffyg swyddi priodol a digonol) yn ysgogi pobl ifanc i adael y rhanbarth er mwyn canfod cyfleoedd gwell. Mae'r rhesymeg hon i'w gweld yn glir yn nogfennaeth y rhaglen:

'Ceredigion, Gwynedd, Sir Gâr ac Ynys Môn yw'r siroedd sydd â'r canran uchaf o siaradwyr Cymraeg ond mae'r nifer wedi bod yn gostwng... Mae heriau economaidd y pedair sir – megis cyflogau isel, tangyflogaeth a gweithlu sy'n crebachu – yn gyffredin i lawer o ardaloedd gwledig ac ymylol yng Nghymru a thu hwnt; ond mae ardrawiad yr heriau hyn ar y Gymraeg yn unigryw ac yn bellgyrhaeddol... Mae ffyniant cadarnleoedd y Gymraeg yn amodol ar fwy na gwaith a thâl, ond gellir rhesymu fod anallu'r economi i gefnogi trigolion i gyflawni eu dyheadau – a chynnal llefydd llewyrchus – yn andwyol. Mae allfudo pobl ifanc a theuluoedd ifanc o gadarnleoedd y Gymraeg yn un rheswm pam fod nifer y siaradwyr yn parhau i ddirywio.'⁴

Ar y cyfan, mae'r dystiolaeth ymchwil yn cefnogi'r tybiaethau hyn. Dengys yr ystadegau fod allfudo net yn digwydd o ranbarth ARFOR i Gaerdydd hyd nes yn ddiweddar a bod mewnfudo net o Loegr. Gwyddom hefyd o'n dadansoddiad ystadegol ar batrymau mudo ac ieithyddol yn yr ardaloedd hyn bod cydberthynas rhwng llai o siaradwyr Cymraeg a mannau lle mae allfudo net yn digwydd.

⁴ Cyfle Tindr 'Llwyddo'n Lleol yn Rhanbarth ARFOR', Adran Economi a Chymuned Cyngor Gwynedd

Awgryma'r dystiolaeth fod ffactorau economaidd megis diffyg swyddi da yn cyfrannu at hynny (gweler canfyddiadau ymchwil Woods ac Utz [2022]), er bod yr ymchwil hefyd yn dangos bod y sefyllfa yn llawer mwy cymhleth a bod ystod o ffactorau yn dylanwadu ar unigolion. Er hynny, ni ellir gwadu bod yr awydd am gyfleoedd economaidd gwell yn ffactor pwysig sydd yn ysgogi allfudo ymhlith pobl ifanc o'r rhanbarth.

Ariannwyd ARFOR er mwyn ymateb i'r heriau uchod. Yn yr un modd, roedd cydnabyddiaeth eang ymhlith nifer o randdeiliaid ei bod yn amhosibl 'datrys' y broblem trwy raglen fyrdymor fel hon o ystyried maint yr her.

Mynegodd carfan o randdeiliaid y farn mai rhaglen beilot oedd ARFOR mewn gwirionedd, gyda'r ail wedd yn adeiladu ar y cyntaf ond yn dal yn beilot:

“Mae'r egwyddor yn dal yr un peth – i ddeall yn well y cyswllt rhwng economi ac iaith... Y syniad yw yn hytrach na gwneud mwy o ymchwil – bod rhywbeth ar waith i gael rhywbeth mwy ymarferol i edrych arno. Yr elfen arall yw edrych ar sut mae prif ffrydio'r Gymraeg i elfennau economaidd... Mae ARFOR yn gatalydd... (ac yn) astudiaeth achos ar gyfer prosiectau eraill...” (Cyfweiliad cwmpasu â rhanddeiliaid allweddol)

Yn wir, roedd yr angen i gryfhau'r sylfaen dystiolaeth yn thema gyffredin yn ystod y cyfweiliadau, ac yn wir disgrifiwyd y rhaglen yn “gyfrwng i gael gwell dealltwriaeth”. Roedd rhai rhanddeiliaid o'r farn bod y dysgu hwn yn bwysicach na'r canlyniadau mwy diriaethol ac uniongyrchol.

Er gwaethaf hynny, roedd gwrthgyferbyniad rhwng y safbwynt hwn ac ieithwedd dogfennaeth y rhaglen oedd yn awgrymu mai rôl ARFOR fyddai mynd i'r afael â'r her greiddiol yn uniongyrchol. Daeth yn amlwg yn ystod y gwerthusiad bod gweledigaethau a dealltwriaethau gwahanol ymhlith rhanddeiliaid ynghylch union rôl a phwrpas y rhaglen. Tra oedd dealltwriaeth glir am natur yr her a'r angen i ganolbwyntio ar greu cyfleoedd economaidd, nid oedd union rôl ARFOR o fewn hynny yn gwbl glir. Hynny yw, roedd carfan o randdeiliaid yn ffocysu ar yr angen i greu cyfleoedd economaidd yn uniongyrchol (e.e. trwy fuddsoddi mewn busnesau i greu swyddi) tra dadleuai eraill mai rôl fwy strategol, 'galluogi' a dysgu oedd i'r rhaglen. Y tensiwn hwn ynghylch union bwrpas ARFOR oedd un o brif heriau'r rhaglen. Trafodir hyn ymhellach yn adran 5.2 yr adroddiad.

3. Perfformiad yn erbyn targedau cytundebol y rhaglen

Y prawf cyntaf (ac, o bosibl, yr un mwyaf sylfaenol) wrth asesu perfformiad ARFOR yw archwilio i ba raddau y cyflawnwyd y targedau cytundebol o ran allbynnau a chanlyniadau.

Cytunwyd ar sawl dangosydd perfformiad allweddol (KPI) yn rhan o'r broses gytundebol gyda Llywodraeth Cymru. Mae Tabl 3.1 (dros y dudalen) yn dangos yr allbynnau a chanlyniadau terfynol a adroddwyd yn erbyn y targedau hyn. Roedd y rhain yn gyfuniad o dargedau a oedd yn berthnasol i rai ffrydiau gwaith penodol yn unig, ac eraill a oedd yn rhedeg ar draws sawl ffrwd waith. Roedd tair prif ffrwd waith (Cymunedau Mentrus, Llwyddo'n Lleol, a'r Gronfa Her)⁵ yn cyfrannu at y mwyafrif o dargedau, er bod gan y Gronfa Her set benodol o dargedau ac mai nifer fach o dargedau yr oedd y ffrydiau gwaith eraill yn adrodd yn eu herbyn.

Ar y cyfan, mae'r canlyniadau a'r allbynnau yn awgrymu perfformiad effeithiol. O'r 23 dangosydd a oedd yn cynnwys targed meintiol, llwyddodd y rhaglen i gyrraedd neu ragori ar 18 ohonynt (a rhagori i raddau helaeth yn aml). Roedd hyn yn cynnwys cyflawni tua phedair gwaith yn well na'r targed ar gyfer nifer y bobl ifanc oedd wedi derbyn gwybodaeth a chefnogaeth, a mwy na thair gwaith y targed ar gyfer nifer y mentrau presennol a oedd wedi cael cefnogaeth. Awgryma'r data hefyd berfformiad cryf iawn mewn perthynas â'r allbynnau cyfathrebu a oedd yn rhan ganolog o'r ymgyrch i newid canfyddiadau pobl ifanc am yr ardal.

Er hyn, gellir cwestiynu defnyddioldeb a dyluniad rhai o'r dangosyddion gan fod nifer ohonynt fel petaent yn gorgyffwrdd ac nid yw'r diffiniadau bob tro yn hollol glir. Er enghraifft, amrywio'n fawr y mae'r cymorth a gynigir gan Llwyddo'n Lleol, sydd yn gyfrifol am 91% o'r allbynnau ar gyfer 'pobl ifanc yn derbyn cefnogaeth'. Ffracsiwn cymharol fach (tua 200) o unigolion a gafodd gymorth mentergarwch, gyrfaol, neu ymgartrefu dwys trwy'r ffrwd waith hon. Deallwn mai elfen Profi (yr ymyriad cyflogadwyedd mewn ysgolion a cholegau) sydd yn gyfrifol am y mwyafrif o'r allbynnau, ond ymyriad cymharol ysgafn oedd hwn ac felly gellir cwestiynu defnyddioldeb cyfuno'r ffigyrau yn y modd hwn. Deallwn hefyd mai elfen Profi oedd yn gyfrifol am nifer fawr o'r cyflawniad ar gyfer 'pobl ifanc yn derbyn gwybodaeth', ac felly ymddengys bod rhywfaint o orgyffwrdd rhwng cysyniadau darparu gwybodaeth a chefnogaeth. Yn yr un modd, nid yw'n glir sut y mae'r rhaglen yn gwahaniaethu allbynnau rhwng 'pobl ifanc' a 'theuluoedd ifanc' ac mae modd cwestiynu a oes gorgyffwrdd (neu ddyblygu hyd yn oed) rhwng rhai o'r allbynnau cyfathrebu.

⁵ Cyfeirir at y rhain fel y 'prif' ffrydiau gwaith oherwydd maint y buddsoddiad ynddynt o'u cymharu â'r ffrydiau gwaith eraill.

Tabl 3.1: Allbynnau, canlyniadau, a thargedau swyddogol y rhaglen

Thema	Allbwn	Targed	Cyfanswm	%
Cymorth i fuddiolwyr	Pobl ifanc yn derbyn gwybodaeth	10,000	37,356	374%
	Pobl ifanc yn derbyn cefnogaeth	2500	10,164	407%
	Teuluoedd ifanc yn derbyn gwybodaeth	5000	17,022	340%
	Teuluoedd ifanc yn derbyn cefnogaeth	1500	1,335	89%
	Mentrau newydd yn derbyn cefnogaeth	160	263	164%
	Mentrau presennol yn derbyn cefnogaeth	200	678	339%
	Buddsoddiad wedi'i ennyn (Cymunedau Mentrus yn unig)	£2,250,000	£2,464,723.87	110%
	Cynnyrch/gwasanaeth newydd wedi ei sicrhau	250	288	115%
	Swyddi wedi'u creu	578	327	57%
	Swyddi wedi'u diogelu	178	295	166%
	Cyfranogwyr i fentrau cymdeithasol	100	52	52%
	Busnesau/mudiadau yn cynyddu eu defnydd o'r Gymraeg	200	210	105%
	Nifer yr unigolion sy'n cymryd rhan mewn gweithgareddau gwella sgiliau Cymraeg	200	141	71%
	Cynlluniau treftadaeth/ diwylliant/ cynnyrch lleol/ naws am le a gefnogwyd	200	71	36%
Y Gronfa Her	Nifer y cynlluniau rhanbarthol a lleol	40	77	193%
	Gwerth cynlluniau rhanbarthol a lleol	£2,080,000	£2,137,091.17	103%
	Digwyddiadau ARFOR yn rhanbarthol a lleol	20	27	135%
	Astudiaethau dysgu a rhannu profiadau	40	227	568%
	Nifer o gynlluniau ARFOR yn lleol	20	30	150%
	Adnabod heriau rhanbarthol a lleol	Dim targed	224	
Allbynnau cyfathrebu	Negeseuon cadarnhaol wedi'u rhaeadru	500	1,346	269%
	Enghreifftiau o lwyddiant lleol wedi'u nodi	150	718	479%
	Nifer y negeseuon yn hyrwyddo'r Gymraeg/hunaniaeth	Dim targed	953	
	Cryfhau'r berthynas a'r cydweithio â Mentrau Iaith	Dim targed	Ddim yn berthnasol	
Ymchwil a dysgu	Monitro a gwerthuso parhaus ar raglen ARFOR	Dim targed	Ddim yn berthnasol	
	Creu rhwydwaith o ddysgu dros gyfnod ARFOR	4	20	500%
	Creu Fforwm Ymgysylltu	1	11	1,100%
	Creu tystiolaeth er mwyn dysgu am y cysylltiad rhwng Economi ac Iaith	Dim targed	Ddim yn berthnasol	

Ffynhonnell: Data monitro a rannwyd gan y rhaglen, mis Mai 2025

3.1 Casgliadau

Byddai'r rhaglen o bosibl wedi elwa o gael casgliad symlach o ddangosyddion ac iddynt ddiffiniadau cliriach. Serch hynny, er bod y dangosyddion yn amherffaith, eto maent yn ddefnyddiol wrth roi syniad o weithgarwch y rhaglen. Yn wir, mae'r ffigyrau yn gyson â'r canfyddiad cyffredin a welwyd yn ystod y gwerthusiad, sef bod y rhaglen wedi cynnal llwyth mawr o weithgarwch mewn cyfnod byr iawn a dylid canmol hynny.

4. Trafod y ffrydiau gwaith unigol

Mae'n bwysig asesu gwerth pob un o'r ffrydiau gwaith yn unigol er mwyn deall pa elfennau'r rhaglen sydd wedi bod yn fwyaf llwyddiannus. Mae'r adran hon yn disgrifio'r holl weithgareddau a gynhaliwyd trwy'r ffrydiau gwaith ac yn asesu eu heffeithiolrwydd, eu heffaith a'u cyfraniad tuag at amcanion ARFOR.

4.1 Cymunedau Mentrus

Gweinyddwyd cronfa grantiau Cymunedau Mentrus gan swyddogion y cynghorau sir ar wahân. Er bod rhywfaint o amrywiaeth yn y modd y gwnaethpwyd hynny, yr un oedd prif agweddau'r cynllun.

Cynigiwyd grantiau rhwng £5,000 a £75,000 y gellid eu defnyddio i dalu am hyd at 70% o gostau'r prosiectau—costau refeniw a chyfalaf ill dau. Roedd gwariant cymwys yn cynnwys: cyflogi staff Cymraeg, buddsoddi mewn creu cynnyrch neu wasanaeth newydd, hyfforddiant ar gyfer y swyddi newydd, cyfalaf gweithio a fyddai'n helpu i greu gofodau Cymraeg (e.e. rhent) neu gostau cyfalaf eraill gan gynnwys offer ar raddfa fach. Roedd disgwyliad i unrhyw swydd newydd barhau tu hwnt i gyfnod rhaglen ARFOR (Mawrth) 2025 a bod angen i staff newydd fod yn rhugl yn y Gymraeg neu wedi ymrwymo i ddysgu.

Yn fras, ariannwyd dau fath o brosiectau – un math oedd yn helpu busnesau i dyfu er mwyn iddynt allu cyfrannu mwy at yr economi a chreu swyddi, a'r math arall yn helpu i gynyddu defnydd busnesau o'r Gymraeg (neu ceid cyfuniad o'r ddau fath).

4.1.1 Prosesau ymgeisio a chymeradwyo

Hysbysebwyd y Gronfa trwy sianelau Busnes Cymru, sianelau'r cynghorau sir, a'r cyfryngau cymdeithasol (gan gynnwys trwy rannu astudiaethau achos). Roedd hyn yn broses ddigon effeithiol ac roedd galw mawr am y cymorth.

Roedd gofynion y broses ymgeisio yn golygu bod yn rhaid i ymgeiswyr ddangos sut y byddai'r prosiectau yn cyfrannu at greu swyddi da a phriodol (sef rhoi incwm digonol i alluogi pobl i wireddu eu dyheadau, cynnig amrywiaeth o swyddi, ac ymateb i anghenion cyflogwyr); yn cyfrannu at yr economi lleol; ac yn dangos budd i'r Gymraeg (o ran creu gofodau Cymraeg, swyddi dwyieithog, a chynyddu defnydd o'r Gymraeg). Yn hynny o beth, roedd y grantiau yn defnyddio mecanwaith cymharol syml i wreiddio darpariaeth a datblygiad iaith mewn busnesau, trwy ei gwneud yn ofynnol i ymgeiswyr gyflwyno cynlluniau a chael sgôr dda mewn perthynas â'r Gymraeg a sut y datblygir y defnydd ohoni ganddynt yn y busnes.

Roedd gwahaniaethau ym mhroses ymgeisio'r pedair sir, gan i rai ddefnyddio proses â dau gam iddo ac eraill wedi defnyddio proses symlach. Nodwyd bod manteision ac anfanteision i'r dulliau gwahanol e.e. roedd y broses dau gam yn ffordd effeithiol o adnabod prosiectau anghymwys yn hawdd, ond roedd y broses yn cymryd yn hirach. Roedd gwahaniaethau hefyd o ran sut yr arfarnwyd y grantiau. Defnyddio panel o randdeiliaid lleol oedd y dull mwyaf cyffredin, ond ffurfiodd un awdurdod lleol gytundeb â Busnes Cymru i gefnogi'r broses gymeradwyo.

Roedd gwahaniaeth barn ymhlith swyddogion ARFOR ynghylch yr amrywiaeth hon. Er bod rhai yn croesawu datblygu prosesau gwahanol i gyd-fynd â threfniadau penodol yr awdurdodau unigol, dadleuai eraill y byddai cysoni'r strwythurau a defnyddio ffurflenni cyffredin a.y.b. yn arwain at well effeithiolrwydd ac effeithlonrwydd.

Dywedodd rhai aelodau o'r tîm darparu y dylai'r broses ymgeisio fod yn fwy arloesol a defnyddio proses 'Dragon's Den' i ofyn i ymgeiswyr gyflwyno eu syniadau o flaen panel. Awgrymwyd y byddai hyn yn ddull mwy effeithiol o archwilio prosiectau ac osgoi creu proses 'ticio blwch'. Awgrymodd eraill y byddai proses ymgeisio fwy cystadleuol, yn hytrach na'r drefn 'cyntaf i'r felin' a weithredwyd, yn well er mwyn ariannu'r prosiectau mwyaf priodol.

Cadarnhaol iawn oedd adborth buddiolwyr ynghylch y broses ymgeisio, wrth i hanner ohonynt (49%; 26/53) ddweud eu bod 'yn fodlon iawn' a 34% arall yn dweud eu bod 'yn fodlon'. Wrth ymhelaethu ar hyn, nododd 40% fod y broses yn gymharol glir a hawdd i'w chwblhau tra cyfeiriodd 16% at y cymorth gan y swyddogion. Yn wir, o'r rheiny a gafodd gymorth, rhoddodd 88% y sgôr uchaf pan ofynnwyd am ansawdd y cymorth hwnnw.

Roedd y buddiolwyr yn fodlon iawn â maint y grant yn ogystal, gan gynnwys 75% yn dweud ei fod yn ddigonol 'i raddau helaeth' pan ofynnwyd hynny'n uniongyrchol. Tybiwn fod maint y cynnig grant yn uwch i nifer o fusnesau bach a newydd na chynigion eraill arferol, ac felly bod hwn yn gyfle gwell iddynt gyflymu twf eu busnesau.

4.1.2 Proffil busnesau Cymunedau Mentrus

Archwiliwyd proffil y busnesau yn ystod ein hymgyngoriad er mwyn deall mwy am y math o fusnesau a oedd wedi derbyn cymorth. Awgryma'r data fod tua chwarter y buddiolwyr (26%) yn fusnesau cymdeithasol neu'n grwpiau cymunedol ac oddeutu tri chwarter ohonynt yn fusnesau masnachol eraill a oedd yn gynhenid i'r ardal. Roedd mentrau cymdeithasol ymhlith prif grwpiau targed y cynllun, ond deallwn i'r tîm ei chael hi'n anodd ymgysylltu â'r sector. Mae'n bosibl y byddai'r rhaglen wedi gallu defnyddio sianelau cyfathrebu mwy priodol (e.e. rhai penodol ar gyfer y sector) i ennyn mwy o ddiddordeb, ac felly bod hyn yn rhywfaint o wendid yng ngweithgarwch hyrwyddo'r cynllun.

Roedd y cynllun hefyd yn agored i fusnesau wedi'u lleoli y tu allan i'r rhanbarth ond a oedd yn awyddus i ehangu neu adleoli i'r rhanbarth. Ymddengys mai prin iawn oedd yr ymgysylltiad â'r math hwn o fusnes, o bosibl oherwydd diffyg unrhyw ffocws penodol ar hynny yn y gweithgarwch hyrwyddo.

Busnesau lleol a bach iawn a gafodd gymorth gan mwyaf. Adroddodd 94% nad oedd ganddynt swyddfeydd tu allan i'r rhanbarth; roedd 80% ohonynt yn fusnesau meicro a 16% heb unrhyw weithwyr cyflogedig. Mae hyn yn adlewyrchu proffil busnes yr ardal yn gyffredinol.

Cefnogwyd busnesau o amrywiaeth fawr o sectorau gwahanol, a'r prif glystyrau yn cynnwys busnesau yn y diwydiant gweithgynhyrchu (nifer ohonynt yn gynhyrchwyr bwyd), gwasanaethau bwyd a lletygarwch, y maes gwybodaeth a chyfathrebu (marchnata digidol, cwmnïau yn y cyfryngau, cyhoeddwr ac ati), sefydliadau ymchwil a gwyddonol, y celfyddydau, gwasanaethau cymorth busnes a manwerthu. Mae hyn yn cyd-fynd ag un o brif amcanion y cynllun, sef cyfrannu at yr amrywiaeth o swyddi sydd ar gael i bobl leol yn yr ardal.

Yn gyffredinol, gellir disgrifio'r busnesau a gefnogwyd yn 'fusnesau Cymraeg' (h.y. busnesau sy'n gweithredu trwy gyfrwng y Gymraeg). Trwy gyfrwng y Gymraeg yr oedd y mwyafrif helaeth yn delio â chwsmeriaid / cleientiaid ac yn marchnata, a nifer fawr ohonynt yn cynnal gweithredoedd mewnol anffurfiol trwy gyfrwng y Gymraeg. Ar y llaw arall, nododd 40% nad oedd eu cyfathrebu mewnol ffurfiol, megis polisïau ysgrifenedig, yn digwydd trwy gyfrwng y Gymraeg a nododd 31% nad oeddent yn asesu sgiliau ymgeiswyr yn y Gymraeg fel rhan o'u prosesau recriwtio.

Yn olaf, mae'n deg i ddweud bod ARFOR wedi cefnogi nifer o fusnesau a oedd eisoes yn brofiadol wrth fanteisio ar y seilwaith cymorth yng Nghymru gan fod 72% ohonynt wedi nodi eu bod wedi derbyn cymorth gan raglen arall yn y tair blynedd diwethaf a 48% wedi nodi eu bod wedi derbyn cymorth ariannol. Busnes Cymru oedd y prif wasanaeth y cyfeiriwyd ato.

4.1.3 Allbynnau Cymunedau Mentrus

Dengys y data fod swyddogion y rhaglen wedi dyrannu grantiau Cymunedau Mentrus yn effeithiol wrth i 111 o fusnesau gael cymorth ariannol ar draws y pedair sir, gam amrywio o 21 yng Ngheredigion i 36 yn Sir Gâr. Dyrannwyd oddeutu £4 miliwn ar draws y rhanbarth yn gyfan gwbl. Gwelwyd yn Nhabl 3.1 ar ddechrau'r bennod flaenorol fod y buddsoddiad wedi ennyn oddeutu £2.5 miliwn o fuddsoddiad ychwanegol mewn arian cyfatebol gan fusnesau. Mae hwn yn ganlyniad arwyddocaol ynddo'i hun, gan fod y cymorth wedi annog busnesau i fuddsoddi ymhellach yn eu twf.

Tabl 4.1: Dadansoddiad o ddata ymgeisio Cymunedau Mentrus

	Nifer y busnesau	Cyfanswm grantiau a ddyfarnwyd	Cyfartaledd y grantiau a ddyfarnwyd
Ynys Môn	30	£961,158.29	£32,038.61
Gwynedd	24	£978,562.70	£40,773.45
Ceredigion	21	£1,040,438.10	£49,544.67
Sir Gâr	36	£1,085,725.21	£30,159.03
Cyfanswm	111	£4,065,884.30	£36,629.59

Ffynhonnell: Data ymgeisio Cymunedau Mentrus a rannwyd gan swyddogion y cynghorau sir.

Defnyddiwyd y cyllid i ariannu amrywiaeth o weithgareddau twf gyda'r mwyafrif yn nodi gwariant ar offer newydd, costau cyfalaf eraill, datblygu gwasanaethau neu gynnyrch newydd, a chynnig cyflogaeth newydd (gweler Tabl 4.2 isod).

Tabl 4.2: Eglurwch at ba bwrpas y defnyddiwyd grant Cymunedau Mentrus / Llwyddo'n Lleol

	Cymunedau Mentrus	Llwyddo'n Lleol (Elfen Gyrfaol)	Yr holl fusnesau
Costau cyfalaf gan gynnwys offer ar raddfa fach	86%	22%	67%
Cynnig cyflogaeth newydd	56%	83%	63%
Datblygu cyfleoedd busnes newydd neu gynnig gwasanaeth/cynnyrch newydd	66%	39%	56%
Creu gofod Cymraeg (rhent, costau cyfreithiol, costau addurno, darnau gosod a gosodiadau)	70%	26%	53%
Talu am hyfforddiant	32%	43%	34%
Datblygu busnes / menter newydd	18%	9%	14%
Diogelu adnoddau cymunedol allweddol	14%	17%	14%

Ffynhonnell: Ymgynghoriad â buddiolwyr ARFOR (busnesau) (n=50, 23, 70)

4.1.4 Canlyniadau Cymunedau Mentrus

Yn ôl data monitro'r rhaglen, roedd y cymorth ariannol hwn yn gyfrifol am greu neu ddiogelu 372.5 o swyddi. Byddai hyn yn golygu bod y rhaglen wedi creu neu ddiogelu swydd am bob £10,915.13 a ddyrannwyd mewn grantiau busnes.

Yn ein harolwg hefyd cafwyd tystiolaeth o effaith y cynllun ar greu busnes. Dywedodd 11 o fuddiolwyr Cymunedau Mentrus a ymatebodd i'n harolwg mai amcan y buddsoddiad oedd datblygu busnes neu fenter newydd. O'r rheiny, dywedodd 9 ohonynt eu bod bellach wedi lansio'r busnesau hyn a'r ddau arall naill ai ar fin dechrau'r busnes / menter newydd neu yn cynllunio gwneud hynny.

Trafodir y canlyniadau ar gyfer busnesau mewn llawer mwy o fanylder ym Mhennod 6.

4.1.5 Casgliadau Cymunedau Mentrus

Roedd y swyddogion a weithiai'n uniongyrchol â'r ffrwd hon yn credu iddi gael ei chyflwyno'n ddigon effeithiol. Nodwyd y canlyniadau cadarnhaol sydd wedi deillio o'r prosiectau o ran creu swyddi a thwf yn ogystal â chynyddu gwerth y Gymraeg yn y busnesau.

Wrth edrych ar sylwadau'r tîm darparu ehangach a rhanddeiliaid allanol, gwelir bod tair prif bryder yn dod i'r fei. Yn gyntaf, nodwyd bod y cyllid wedi cael ei wario'n sydyn ac roedd rhai o'r farn fod y broses wedi cael ei rhuthro rhywfaint e.e. "rwyt ti naill ai'n gwario'n gyflym neu'n gwario'n dda" oedd sylw un aelod o'r tîm.

Yn ail, cyfeiriodd nifer at ddiffyg eglurder a gofynion clir, a phryder nad oedd llawer o bethau yr oedd Cymunedau Mentrus yn ei wneud yn wahanol i gynlluniau grant eraill. Nododd rhai bod gormod o amwysedd yn y cysyniad o greu gofodau Cymraeg. Roedd rhai yn grediniol bod angen ffocws llawer mwy uniongyrchol ar yr elfen ieithyddol, ond byddai hyn o bosibl wedi mynd yn groes i brif ffocws y rhaglen (h.y. darparu ymyriadau economaidd er budd y Gymraeg yn hytrach na darparu ymyriadau ieithyddol).

Yn drydydd, ac ar lefel mwy sylfaenol, roedd rhai yn cwestiynu pa mor briodol oedd cronfa grantiau fel hyn. Disgrifiodd un rhanddeiliad fod cymorth o'r math hwn yn "*blunt tool*" a chwestiynwyd ai dyma'r defnydd gorau o'r adnoddau o ystyried bod y gyllideb mor fach mewn perthynas â maint yr her. Tynnwyd sylw at y perygl o greu effaith 'dadleoli' (h.y. cymryd masnach oddi wrth fusnesau nas cefnogwyd) a chreu cystadleuaeth annheg. Roedd peth sinigiaeth ynghylch gwerth cynlluniau o'r fath: "Mae pobl yn gwybod beth maen nhw'n ei wneud o ran grantiau, a'r un wynebau ydyn nhw'n aml." Er tegwch, mae tystiolaeth i gefnogi'r ddamcaniaeth mai busnesau sydd eisoes yn brofiadol yn cyrchu cymorth cyhoeddus wnaeth dderbyn y grantiau yn aml.

Er y pryderon hyn, roedd y swyddogion a oedd yn gyfrifol am gyflwyno'r ffrwd waith hon yn fodlon ar y cyfan â phortffolio'r prosiectau a ariannwyd, gan nodi eu hamrywiaeth o ran maint y busnesau a gafodd gymorth, y dosbarthiad sectorol a daearyddol, a chyfeiriwyd at sawl enghraifft dda lle roeddent o'r farn bod y buddsoddiad wedi cael effaith sylweddol. Ymddengys bod y cynllun wedi cyflawni ei brif nod o greu swyddi a chynyddu defnydd iaith busnesau, ac elfen bwysig yw'r ffordd y gwreiddiodd y cynllun ddarpariaeth a datblygiad iaith mewn busnesau a hyn yn ei wahaniaethu o gynlluniau eraill. Er hynny, mae modd cwestiynu a oedd Cymunedau Mentrus yn cynnig digon o werth ychwanegol o ystyried argaeledd cynlluniau cymorthdaliadau eraill (e.e. trwy'r Gronfa Ffyniant Bro). Gellir cwestiynu hefyd a oedd y cynllun yn ddigon arloesol i gynnig gwersi newydd, sef un o brif amcanion rhaglen ARFOR yn ehangach.

4.2 Llwyddo'n Lleol

Peilot a ariannwyd trwy LEADER oedd Llwyddo'n Lleol yn wreiddiol ac wedi'i roi ar waith ym Môn yn unig. Estynnwyd y gweithgaredd i Wynedd yn ystod ARFOR 1 ac yna trwy'r rhanbarth cyfan o dan ARFOR 2. Cafodd yr iteriad diweddaraf ei gynnal trwy gydweithredu rhwng dau gorff cyfryngol, sef Menter Môn a Mentera (gyda'r cyntaf o'r rhain yn arwain).

Ymgyrch marchnata oedd Llwyddo'n Lleol oedd â'r nod o ddarbwyllio pobl ifanc a theuluoedd ifanc y rhanbarth, ynghyd â rhai oedd eisoes wedi gadael, fod modd iddynt gyflawni eu dyheadau o gael swydd dda mewn maes cyffrous trwy aros neu ddychwelyd i'w cymunedau cynhenid. Y pwrpas oedd sefydlu sgwrs gadarnhaol am bobl ifanc sy'n aros yn yr ardal ac yn sefydlu busnesau ac yn datblygu gyrfaedd llwyddiannus, yn ogystal ag am y rheiny sydd wedi penderfynu dychwelyd.

Darparwyd cymorth i bobl ifanc trwy bedair prif elfen (Profi, Mentro, Gyrfaol, ac Ymgartrefu) a'r rhain oll yn canolbwyntio ar roi sgiliau, gwybodaeth, neu gymhellion iddynt i'w hannog i ddatblygu gyrfa neu fusnesau yn lleol, neu ddychwelyd i'r ardal. Er bod hyn yn fodd o greu canlyniadau uniongyrchol i'r unigolion penodol hynny, y prif nod oedd dogfennu eu siwrneion a defnyddio'r cynnwys yn rhan o'r ymgyrch marchnata. Yn wir, roedd hyn yn rhan o'r 'fargen' pan ymgeisiai unigolion am gymorth drwy rai o'r elfennau uchod, sef bod gofyn iddynt fod yn llysgenhadon i'r rhaglen a dogfennu eu siwrneion trwy gyfryngau amrywiol.

4.2.1 Elfen Mentro

Yn bennaf cynigiai'r elfen hon gymorth i bobl ifanc oedd â diddordeb mewn dechrau busnes. Strwythurwyd y cynllun yn 15 carfan gwahanol, ynghyd â rhai is-brosiectau, a chafodd cyfanswm o 176 o bobl ifanc gymorth uniongyrchol drwy'r rhain oll.

Y Rhaglen Hyfforddiant Busnes oedd y prif ymyriad, sef cymorth dwys i unigolion drwy sesiynau wythnosol gydag arbenigwyr busnes yn canolbwyntio ar agweddau megis marchnata, rheoli cyllid a denu cwsmeriaid; cyfleoedd i rwydweithio gyda chyfoedion; a nawdd ariannol o £1,000 i ddatblygu eu syniadau busnes. Yn dilyn cyfnod o chwe wythnos o hyfforddiant, cynhaliwyd digwyddiadau 'Taro'r Nodyn' lle cyflwynai'r cyfranogwyr eu syniadau busnes arloesol i banel o feirniaid a'r cyfranogwr buddugol yn ennill £1,000 ychwanegol. Derbyniodd 59 o unigolion y cymorth hwn trwy bum carfan wedi'u rhannu'n ddaearyddol (yn rhannol i wneud y mwyaf o'r cyfleoedd rhwydweithio). Derbyniodd 21 o fyfyrwyr Prifysgol Aberystwyth gymorth tebyg oddi wrth y Brifysgol trwy ddwy garfan ychwanegol, a chafodd pedwar unigolyn arall gymorth tebyg ond trwy garfan oedd yn canolbwyntio ar greu busnesau awyr agored yn benodol. Yn gyfan gwbl felly, derbyniodd 84 unigolyn y pecyn dwys hwn o gymorth.

Treialwyd sawl math arall o raglenni cymharol debyg yn rhan o'r elfen hon. Cynhaliwyd rhaglenni hyfforddiant chwe wythnos i ddeunaw unigolyn ym meysydd newyddiaduraeth a chynnal digwyddiadau cymdeithasol. Roedd y rhain yn cynnwys hyfforddiant mwy penodol na'r hyfforddiant busnes cyffredinol uchod, ond ni chynigiwyd nawdd ariannol i hyn.

Penderfynwyd cynnig yr hyfforddiant penodol hwn yn dilyn gweld bod y rhain yn feysydd o ddiddordeb wrth ymgysylltu â phobl ifanc. Y nod oedd cynnig rhywbeth mwy pwrpasol oedd yn ymateb i heriau penodol. Yn yr achos hwn, roedd y rhaglen newyddiaduraeth yn ymateb i'r canfyddiad bod angen gadael er mwyn dod o hyd i gyfleoedd da, tra oedd y rhaglen creu digwyddiadau cymdeithasol yn ymateb i'r her a'r canfyddiad cyffredin ymhlith pobl ifanc 'bod dim byd da i'w wneud yma'. Gellir gweld straeon y buddiolwyr ar wefan [Llwyddo'n Lleol](#), a rhoddir rhai enghreifftiau isod:

“Penderfynais ymuno â’r rhaglen hon er mwyn cael y cyfle i ddysgu sgiliau newyddiadurol amrywiol a dod i adnabod pobl newydd. Dwi wastad wedi bod â diddordeb mewn newyddiaduraeth a’r cyfryngau, felly mae’r cynllun hwn yn gyfle gwych!” (Cyfranogwr y Rhaglen Hyfforddiant Newyddiaduraeth)

“Mae Caryl yn gomedïwr sydd eisiau cynnal Noson Gomedï reolaidd i roi cyfle i unigolion sy’n newydd i gomedï roi cynnig arni, ac i rai sy’n fwy profiadol arbrofi â deunydd newydd. Ymgeisiodd Caryl Burke i fod yn rhan o’r rhaglen Digwyddiadau Cymdeithasol er mwyn trefnu rhagor o ddigwyddiadau.” (Cyfranogwr y Rhaglen Hyfforddiant Digwyddiadau Cymdeithasol)

Cynhaliwyd sawl is-brosiect hefyd. Un enghraifft oedd pecyn o gymorth i wyth clwb rygbi yng Ngheredigion i gynnal digwyddiadau cymdeithasol er budd y gymuned ac i fod yn incwm ychwanegol i gynnal y clybiau. Canolbwyntiodd prosiect arall ar gefnogi clybiau ffermwyr ifanc, ac roedd nifer o enghreifftiau o garfannau pwrpasol ac is-brosiectau fel y rhain. Roedd swyddogion penodol yn gyfrifol am ymgysylltu â phobl ifanc a nodi cyfleoedd i ddarparu elfennau pwrpasol i ategu’r cynnig hyfforddiant busnes cyffredinol.

Dengys y casgliad hwn o weithgareddau a dulliau fod yr elfen hon wedi’i chyflwyno mewn modd hyblyg ac ystwyth iawn. Mae hwn yn ganfyddiad pwysig gan ei fod yn tanlinellu arloesedd y cynllun ac yn ei wahaniaethu o wasanaethau mentergarwch prif ffrwd. Er nad oedd y gweithgareddau gwahanol a phwrpasol hyn yn llwyddiant bob tro (e.e. ni chafwyd llawer o ymateb i’r elfen a ganolbwyntiai ar weithgareddau yn yr awyr agored), mae dysgu am y methiannau yr un mor werthfawr mewn unrhyw broses arloesol.

Roedd cryn fodlonrwydd ymhlith buddiolwyr gyda’r cymorth hyn yn gyffredinol. Yn wir, rhoddodd 73% y sgôr uchaf posibl gan nodi eu bod yn ‘fodlon iawn’. Yn yr un modd, cafwyd cryn fodlonrwydd hefyd â’r broses ymgeisio a’r cymorth gan swyddogion yn ystod y broses.

Pan ofynnwyd am agweddau pwysicaf y cymorth, ystyriwyd yr elfennau hyfforddiant a’r nawdd ariannol bron yr un mor bwysig (ond gyda’r cyntaf yn rhagori fymryn bach). Nododd 83% bod y sesiynau hyfforddiant wythnosol yn ‘ddefnyddiol iawn’ (y sgôr uchaf) ac roedd ymateb cadarnhaol iawn i’r digwyddiad Taro’r Nodyn hefyd wrth i 82% ddweud ei fod yn brofiad defnyddiol ‘i raddau helaeth’ (y sgôr uchaf). Nododd 90% bod maint y nawdd ariannol yn ddigonol o leiaf ‘i ryw raddau’. Defnyddiwyd y cymorth ariannol i fuddsoddi mewn amrywiaeth o bethau, gan gynnwys offer newydd (56%), datblygu cynnyrch neu wasanaeth newydd (48%), marchnata a hyfforddiant ychwanegol (32% yr un).

Roedd y cyfleoedd rhwydweithio yn elfen bwysig arall i'r cynllun. Yn wir, cadarnhaodd 93% iddynt rhwydweithio ag eraill – trwy'r sesiynau hyfforddi yn bennaf, ond roedd y mwyafrif (63%) hefyd yn rhwydweithio tu allan i'r sesiynau trwy lwyfannau digidol megis WhatsApp. Cyfeiriodd nifer at y cyfleoedd hyn wrth drafod eu hargraffiadau o brif gryfderau'r rhaglen, fel y nododd un o'r cyfranogwyr isod:

“Roedd digonedd o gyfleoedd i gwrdd ag unigolion brwdfrydig oedd mewn sefyllfa debyg. Roedd y rhaglen yn cyflwyno strategaethau a syniadau da er mwyn helpu i sefydlu busnes llwyddiannus a'n cyflwyno ni i fusnesau mentrus a llwyddiannus a chael cyfle i sgwrsio â nhw.” (Buddiolwr Elfen Mentro)

Gellir tybio mai budd mawr i fuddiolwyr oedd y cyfleoedd i rhwydweithio'n gyson â chyfoedion, a'i fod yn cynyddu'r tebygolrwydd o lwyddiant yn y dyfodol ac yn adeiladu cymunedau busnes cryf a chydweithredol, sydd yn bwysig ar gyfer datblygu economïau lleol a'r sector entrepreneuriaeth. Nododd aelodau staff bod hyn yn rhywbeth a ddatblygodd yn organig i raddau, a'r buddiolwyr wedi datblygu perthynas agos â'i gilydd, wedi dysgu oddi wrth ei gilydd ac wedi rhoi hyder i'w gilydd.

Nodwyd hefyd bod dilyniant da i'r buddiolwyr gan fod y swyddogion yn parhau i gynnal y berthynas tu hwnt i gyfnod yr ymyriad ffurfiol a bod y rhwydweithiau a'r berthynas rhwng buddiolwyr hefyd wedi parhau yn aml iawn. Ar yr un pryd, roedd rhai buddiolwyr o'r farn nad oedd digon o ddilyniant ar ôl derbyn y cymorth sy'n awgrymu bod hyn wedi digwydd yn 'ad hoc'. Mae'n bosibl y byddai'r elfen hon wedi elwa o gael disgwyliadau clir o ran dilyniant er mwyn cynyddu cysondeb yn y modd y gwnaethpwyd hynny.

Yn dilyn y gefnogaeth gan Elfen Mentro, adroddodd 46% o gyfranogwyr (19/41) eu bod eisoes wedi dechrau busnes newydd ar adeg ymateb i'n harolwg. Roedd 41% arall naill ai ar fin dechrau busnes newydd (17%) neu'n dal yn bwriadu gwneud hynny (24%). Ar y sail hon, gallwn ddod i'r casgliad bod y cynllun wedi llwyddo yn ei amcan i drosi syniadau yn fusnesau llawn.

Mae'n bwysig hefyd ystyried y sefyllfa 'wrthffeithiol' er mwyn deall effaith wirioneddol y cynllun. Hynny yw, i ba raddau y byddai'r unigolion hyn wedi dechrau eu busnesau beth bynnag? Er bod yr holl ymatebwyr o'r farn y byddent wedi dechrau eu busnesau yn y pen draw, roedd 77% (10/13) yn credu y byddai wedi cymryd yn hirach i wneud hynny. Gallwn ddehongli felly bod y cynllun wedi cyflymu entrepreneuriaeth, a hyn yn bwysig wrth hybu twf economaidd, creu swyddi, a sbarduno arloesedd.

Busnesau Cymraeg sydd wedi cael eu creu yn bennaf, gyda 63% (12/19) yn nodi bod y busnes yn defnyddio'r Gymraeg yn bennaf tra oedd 32% yn dweud eu bod yn rhoi pwyslais cyfartal ar y Gymraeg a'r Saesneg. Mae hyn yn bwysig gan ei fod yn awgrymu y bydd unrhyw swyddi ychwanegol a grëir trwy'r busnesau yn gofyn am sgiliau Cymraeg ac felly yn rhoi cyfleoedd pellach i siaradwyr Cymraeg lleol aros yn y rhanbarth.

4.2.2 Elfen Gyrfaol

Roedd yr elfen hon yn cynnig cymorth i fusnesau yn yr ardal i gynnig cyflogaeth i bobl ifanc lleol, gan gyfrannu hyd at £12,000 ar gyfer costau cyflog a hyfforddiant. Cafodd 83 o unigolion leoliadau gwaith trwy'r elfen hon ac, unwaith eto, gwelwyd cryn fodlonrwydd wrth i 58% ddewis y sgôr uchaf 'bodlon iawn' a 39% arall yn dweud eu bod yn 'fodlon'. Gwelwyd canran tebyg iawn yn mynegi bodlonrwydd ag elfennau gwahanol y cymorth, gan gynnwys y profiad gwaith ei hun a'r broses ymgeisio. Adroddodd y mwyafrif helaeth iddynt dderbyn cymorth effeithiol yn ystod y broses ymgeisio yn ogystal.

Yn wreiddiol, roedd tîm Llwyddo'n Lleol yn awyddus i gynnig cyfleoedd cymdeithasol i'r buddiolwyr ochr yn ochr â'r cyfleoedd proffesiynol. Roedd hyn yn cydnabod bod ffactorau amrywiol yn sail i gymhellion mudo, a bod ffactorau cymdeithasol yn rhan bwysig o'r darlun. Y bwriad oedd trefnu gweithgareddau cymdeithasol ar ran y buddiolwyr, ond nodwyd nad oedd fawr o awydd ymhlith buddiolwyr i gymdeithasu yn y ffordd hon. Yn ôl swyddogion, y wers a gafwyd o'r profiad oedd yr angen i ganolbwyntio ar weithgareddau cymdeithasol organig yn hytrach na rhai "ffug ac artiffisial" (e.e. trwy ariannu cymdeithasau i drefnu digwyddiadau eu hunain fel y gwnaethpwyd trwy Elfen Mentro).

Tystiolaeth gymysg a gafwyd ynghylch pa mor briodol oedd y swyddi a ariannwyd a'r unigolion a recriwtiwyd. Ar yr ochr gadarnhaol, ariannwyd swyddi mewn meysydd gwaith neu sectorau oedd o ddiddordeb mawr i'r unigolion. Mae hwn yn ganfyddiad pwysig gan nad diffyg argaeledd swyddi yw'r her i bobl ifanc yn aml, ond diffyg argaeledd swyddi sydd o ddiddordeb iddynt. Awgryma'r canfyddiad hwn bod y rhaglen wedi llwyddo i greu swyddi priodol trwy Elfen Gyrfaol.

Ar y llaw arall, amrywio'n fawr oedd lefelau'r cyflogau gyda nifer eithaf sylweddol yn talu cyflogau isel (e.e. roedd 33% yn cynnig llai na £18,000). Yn ogystal, gellir cwestiynu pa werth ychwanegol a ddaeth yn sgil rhai o'r swyddi hyn o ystyried bod 58% o'r unigolion (yn ôl ein harolwg) eisoes yn gweithio i'r busnesau. Yn aml, effaith y buddsoddiad hwn oedd uwchsgilio a chefnogi cynnydd unigolion yn y gweithlu, neu ddiogelu gwaith unigolion, a chafwyd enghreifftiau eraill lle ariannwyd gwaith i weithwyr llawrydd. Rhoddir enghreifftiau o hyn isod (mae enwau'r busnesau a'r unigolion wedi cael eu gwneud yn anhysbys):⁶

"Mi oedd [ENW'R CWMNI], sef cwmni bach iawn gyda dau aelod o staff, wedi cymryd risg ariannol wrth dderbyn [ENW'R UNIGOLYN] fel prentis yn y maes peirianeg cyn arian Llwyddo'n Lleol. Doedd dim llawer o gyfleoedd i berson ifanc dderbyn prentisiaeth yn y maes hwn, felly wnaeth cyfle Llwyddo'n Lleol fod o fudd i [ENW'R UNIGOLYN] wrth sicrhau sail gadarn i'w brentisiaeth a hefyd rhoi cymorth ariannol iddo i gael offer i gefnogi'r cyfnod prentisiaeth a chadw'r offer ar gyfer camau nesaf ei yrfa."

⁶ Cafwyd yr enghreifftiau hyn oddi wrth dîm Llwyddo'n Lleol.

“Roedd [ENW’R UNIGOLYN] yn gweithio ar gytundeb mamolaeth gyda [ENW’R CWMNI], yn datblygu ei sgiliau fel datblygwr gwefannau iau, a chyn i’w cytundeb ddod i ben roedd y cwmni’n chwilio am ffyrdd i’w gadw ymlaen. Daeth cefnogaeth Llwyddo’n Lleol ar yr amser perffaith i [ENW’R UNIGOLYN], gan alluogi iddo barhau i weithio i’r cwmni a datblygu ei sgiliau wrth weithio.”

“Mi oedd [ENW’R UNIGOLYN] yn gweithio fel gweinyddes yn [ENW’R CWMNI] cyn y cyfle yma. Drwy gefnogaeth Llwyddo’n Lleol, ag ymddiriedaeth a hyder y cwmni yn ei gallu, mae hi wedi cael dyrchafiad i’w swydd newydd fel Trefnydd a Chydlynnydd Priodasau, yn lleoliad priodas newydd y cwmni. Mae hi wedi elwa trwy dderbyn offer i wneud ei swydd, yn ogystal â thipyn o hyfforddiant penodol a chyflog i’w thalu.”

Ymhlith yr unigolion oedd eisoes wedi gorffen eu lleoliad gwaith ar adeg ymateb i’n harolwg, dim ond 47% (7/15) oedd yn parhau i weithio i’r un cwmni. Mae hyn eto yn dangos canlyniadau cymysg iawn o ran creu swyddi da a chynaliadwy trwy’r elfen hon. Ar yr un pryd, nododd 75% o’r holl ymatebwyr (24/32) eu bod naill wedi neu yn gobeithio parhau i weithio gyda’r un cwmni, neu yn yr un maes ond gyda chwmni gwahanol. Gallwn ddehongli felly bod yr ymyriad wedi rhoi profiad gwaith perthnasol a defnyddiol iawn i’r unigolion dan sylw a bod hyn yn cyd-fynd â phrif amcanion y rhaglen o ran dwyn perswâd bod cyfleoedd da ar gael i bobl leol.

4.2.3 Elfen Profi

Roedd yr elfen hon yn estyniad o gynllun oedd wedi bodoli ers 2016 pan lansiwyd peilot ar gais Coleg Sir Gâr ac ysgolion lleol yn dilyn toriadau yng nghyllideb Gyrfa Cymru i gefnogi rhaglen Profiad Gwaith a chefnogaeth i ddysgwyr. O ganlyniad i fuddsoddiad ARFOR, estynnwyd y cynllun ar draws Sir Gâr a Cheredigion o dan arweiniad Menter Gorllewin Sir Gâr, ac yng Ngwynedd a Môn o dan arweiniad Menter Môn.

Mae’r cynllun yn cynnwys ymweliadau ag ysgolion a cholegau i roi cymorth cyflogadwyedd trwy weithdai a chymorth un-i-un wyneb i wyneb, ynghyd â chyfres o adnoddau ar wefan profi.cymru. Cofnodwyd dros 100 o sesiynau rhwng mis Medi 2023 a diwedd 2024 a chefnogwyd miloedd o bobl ifanc.

Roedd y bobl ifanc a’r staff ysgol a cholegau yn fodlon iawn â’r cymorth. O’r 10 sefydliad addysg a ymatebodd i’n harolwg, adroddodd saith fod y cymorth yn ‘ardderchog’ a’r tri arall wedi dweud ei fod yn ‘dda’. Dywedodd saith hefyd bod y cynllun wedi cyflawni’r hyn yr oeddent wedi’i obeithio ‘i raddau helaeth’.

Pwysleisiodd nifer o'r tîm darparu a rhanddeiliaid allanol pa mor bwysig oedd hi i gyrraedd pobl yn ddigon ifanc cyn i agweddau negyddol am y cyfleoedd sydd yn bodoli'n lleol gael cyfle i ffurfio, a phwysigrwydd rhannu negeseuon cadarnhaol am y rhanbarth yn barhaus. Awgrymwyd bod cynllun Profi yn fecanwaith effeithiol i gychwyn lledaenu'r neges o oedran ifanc. Roedd y pwyslais hwn yn amlwg yn yr ymateb oddi wrth sefydliadau addysg hefyd wrth i 'hyrwyddo pwysigrwydd y Gymraeg' fod yr ail ateb mwyaf cyffredin pan ofynnwyd iddynt am eu barn am brif ffocws y ddarpariaeth.

Nodwn fod rhywfaint o bryder ynghylch y gorgyffwrdd rhwng yr elfen hon a gwasanaethau eraill (Gyrfa Cymru yn bennaf), ond bod Profi yn llenwi rhai bylchau yn narpariaeth Gyrfa Cymru (e.e. cefnogi profiadau gwaith) ac yn canolbwyntio ar annog pobl ifanc i wneud yn fawr o'u sgiliau Cymraeg a gweld gwerth yn y sgiliau hynny. Roedd mwy o ffocws hefyd ar hyrwyddo cyfleoedd gwaith lleol o fewn Profi.

Yn gyffredinol, roedd yr ysgolion a cholegau yn credu bod gan Profi rôl bwysig yn y ddarpariaeth cyflogadwyedd a gynigiwyd ganddynt. Er bod y mwyafrif (7/10) hefyd yn defnyddio gwasanaeth Gyrfa Cymru ac yn darparu rhywfaint o addysg cyflogadwyedd eu hunain (8/10), nododd 8 o'r 10 bod cynllun Profi yn bwysig neu'n bwysig iawn yn yr arlwy o gymorth gyrfaol a chyflogadwyedd yr oedd eu disgyblion yn ei dderbyn. Yn ogystal, pan ofynnwyd am eu cymhelliant dros ymgysylltu â'r gwasanaeth, un o'r prif ymatebion (pedwar sylw) oedd y byddai hyn yn llenwi bylchau a adawyd gan Gyrfa Cymru.

4.2.4 Elfen Ymgartrefu

Dyluniwyd yr elfen hon er mwyn canolbwyntio'n benodol ar grwpiau bach o deuluoedd a phobl ifanc oedd yn byw tu hwnt i'r ardal ac i archwilio dulliau a fyddai yn eu cymell i ymgartrefu yn y rhanbarth. Y syniad gwreiddiol oedd cynnig penwythnosau preswyl am ddim yn yr ardal er mwyn rhoi blas ar y ffordd o fyw ynghyd â chynnal sgysiau am agweddau ymarferol megis gofal plant. Methodd y syniad oherwydd diffyg diddordeb ymhlith teuluoedd ifanc, ond pwysleisiwyd gwerth y dysgu a wnaed o hynny:

“Beth sydd wedi gweithio'n dda iawn gydag elfen Ymgartrefu yw'r gwersi a ddysgwyd. O ran ymgysylltu â theuluoedd, rydym wedi dysgu beth sy'n gweithio a beth nad yw'n gweithio. Mae elfen Ymgartrefu yn dal i esblygu. Rydym yn casglu achosion bywyd go iawn ac yn cael data gwerthfawr e.e. un o'r prif rwystrau rydym wedi'i ddysgu yw cost symud eu holl ddodrefn a'u stwff yn ôl i Ogledd Cymru a gallai hyn fod yn ffordd o dargedu'r cyllid yn y dyfodol.” (Tîm darparu)

Gwelwyd yr elfen yn newid trywydd ym mis Medi 2024 trwy lansio cynllun grant £5,000 i annog teuluoedd ifanc i symud yn ôl i'r ardal. Roedd nifer o'r farn y dylid wedi newid trywydd yn llawer cynt, a rhai rhanddeiliaid yn cwestiynu pa mor briodol yw cynnig cymorth o'r fath. Nodwyd unwaith eto bod y priddner amser wedi bod yn her fawr i'r ffrwd waith hon, ond yn enwedig i elfen Ymgartrefu oherwydd bod yr amseriad mor bwysig h.y. yr angen i gyrraedd pobl ar yr amser iawn pan maen nhw mewn sefyllfa i allu symud tŷ. O ran priodoldeb y cymorth, roedd rhai rhanddeiliaid yn amheus bod y cymhelliad o £5,000 yn debygol o wneud gwahaniaeth i benderfyniad teuluoedd i symud. Hynny yw, roeddent o'r farn mai'r unig deuluoedd a fyddai'n debygol o fod â diddordeb oedd y rhai a oedd wedi penderfynu symud yn barod, ac os nad oeddent wedi penderfynu yna roedd y cynnig hwn yn annhebygol o fod yn ddigonol i ddwyn perswâd.

Serch hynny, gwelwyd saith teulu yn 'symud adref' i'r rhanbarth o ardaloedd eraill yng Nghymru a thu hwnt yn dilyn derbyn y cymorth. Nodwn hefyd i'r rhaglen gomisiynu llyfryn 'Ymgartrefu yn ARFOR' sydd yn cynorthwyo pobl i gymryd y camau nesaf tuag at symud yn ôl i ardaloedd ARFOR. Mae'r llyfryn yn rhoi gwybodaeth, cyngor a chyfarwyddyd ynghylch rhai o'r meysydd sy'n bwysig i'w hystyried (tai, swyddi a chyfleoedd gwaith, addysg a gofal plant, iechyd a gofal, digwyddiadau cymdeithasol a'r iaith Gymraeg).

Ar y cyfan, mae'r elfen hon wedi bod yn un arloesol iawn sydd wedi cynhyrchu dysgu pwysig yn dilyn treialu nifer o weithgareddau gwahanol. Mae'n sicr wedi dwyn sylw i'r ymgyrch annog pobl i ymgartrefu, hyd yn oed os oedd hynny'n gyhoeddusrwydd negyddol ar adegau mewn perthynas â'r cynnig grant.

4.2.5 Ymgyrch marchnata Llwyddo'n Lleol

Mae model marchnata Llwyddo'n Lleol i'w weld yn un newydd ac effeithiol, gan ddefnyddio'r unigolion a gefnogwyd yn llysgenhadon ar gyfer yr ymgyrch er mwyn dangos enghreifftiau byw a phwerus o'r cyfleoedd sydd yn y rhanbarth. Yn wir, rhaid i'r buddiolwyr gytuno i fod yn rhan o'r ymgyrch marchnata fel rhan o'r cytundeb i dderbyn cymorth, a chawsant le amlwg yn yr ymgyrch. At hynny, roedd recriwtio unigolion a busnesau perthnasol yn bwysig ac roedd consensws clir bod y ffrwd gwaith wedi llwyddo i wneud hynny.

Mae'r tabl isod yn cyflwyno'r ystadegau ar gyfer y prif fetrigau a ddefnyddir i asesu dilyniant a chyrhaeddiad ar y cyfryngau ar-lein. Dengys bod y cynllun wedi cyrraedd miloedd o bobl trwy'r cyfryngau gwahanol hyn.

Tabl 4.3: Dadansoddiad o gyfrifon cymdeithasol Llwyddo'n Lleol hyd at ddiwedd 2024

	Dilynwyr	Cyrhaeddiad	Fideos	Argraffiadau	Defnyddwyr
Facebook	2,405	27.3K			
Instagram	3,686	18.4K			
Youtube			116	3.7k	
X (Twitter)	1,643				
LinkedIn	449				
Gwefan					2.4k

Ffynhonnell: Data monitro a rannwyd gan y rhaglen, mis Chwefror 2025

Dengys gwybodaeth bellach a rannwyd gan swyddogion Llwyddo'n Lleol bod 535 o negeseuon y cyfryngau cymdeithasol wedi'u postio rhwng Gorffennaf 2023 ac Ionawr 2025 a oedd yn canolbwyntio yn bennaf ar raeadru negeseuon cadarnhaol a rhannu enghreifftiau o lwyddiant. Buddsoddodd y rhaglen mewn dwy hysbyseb ar S4C ac ITV Cymru ynghyd ag ymgyrchoedd gweladwy ar draws y siroedd ar bympiau tanwydd mewn garejis, mewn gorsafoedd trenau, ar gefn bysiau, ar faniau digidol a llawer mwy. Roedd y gweithgarwch marchnata hefyd yn cynnwys sawl eitem radio, datganiadau i'r wasg, a phodlediadau, ac roedd marchnata wyneb-i-wyneb trwy amryw o ddigwyddiadau (eisteddfodau, Tafwyl, Gŵyl Canol Dre a llawer mwy) yn gyfleoedd pellach i hyrwyddo'r ymgyrch.

At ei gilydd, ystyriai aelodau o'r tîm darparu a rhai rhanddeiliaid allanol fod yr ymgyrch marchnata hon yn un o brif lwyddiannau'r rhaglen, gan nodi bod ARFOR wedi datblygu brand cryf ac wedyn cynnal ymgyrch effeithiol. Cyfeiriwyd at y defnydd o gyfryngau gwahanol i rannu negeseuon. Y cyfryngau cymdeithasol a nodwyd yn bennaf i fod yn brif gyfrwng a'r cyfrwng mwyaf effeithiol o ran rhannu negeseuon, er i sawl un gyfeirio at bwysigrwydd mynychu digwyddiadau a'r ymgyrchoedd teledu hefyd.

4.2.6 Casgliadau am Llwyddo'n Lleol

Prif bwrpas Llwyddo'n Lleol oedd arddangos y cyfleoedd proffesiynol a'r safon byw yn y rhanbarth er mwyn herio a newid rhai o'r canfyddiadau negyddol, ac roedd swyddogion yn hyderus eu bod wedi llwyddo i wneud hynny i raddau helaeth. Roedd rhai aelodau o'r tîm darparu a rhanddeiliaid allanol o'r farn mai Llwyddo'n Lleol oedd y ffrwd waith bwysicaf a mwyaf effeithiol am y rhesymau a grybwyllwyd uchod h.y. cryfder yr ymgyrch marchnata a'i rôl yn mynd i'r afael â'r her greiddiol.

Er y pwyslais mawr yn yr ymgyrch ar gyfleoedd proffesiynol a newid canfyddiadau negyddol am y cyfleoedd economaidd sy'n bodoli, ariannwyd nifer o weithgareddau i dynnu sylw at y cyfleoedd cymdeithasol yn ogystal. Y prif ddull o wneud hynny oedd trwy ariannu digwyddiadau, clybiau cymdeithasol, ac unigolion oedd â diddordeb mewn creu mentrau oedd yn cynnig cyfleoedd cymdeithasol. Gellir cwestiynu ai rôl rhaglen fel hon yw ariannu rhai o'r mudiadau a'r gweithgareddau hyn o gofio bod cyrff megis y mentrau iaith eisoes yn gyfrifol am y math hwn o weithgarwch. Y ddau brif reswm a roddwyd i gyfiawnhau hyn oedd bod toriadau i gyllidebau cyrff eraill wedi golygu bod angen 'llenwi bwlch' ac, yn ail, bod hyn yn rhan o'r briff i greu cynnwys ar gyfer yr ymgyrch marchnata a thynnu sylw at y cyfleoedd sydd ar gael yn y rhanbarth (a hyn yn cynnwys cyfleoedd cymdeithasol yn ogystal ag economaidd).

O ran yr elfennau gwahanol (Ymgartrefu, Profi a.y.b.), nodwyd bod pob un ohonynt wedi cynnig pethau gwahanol ac wedi bod yn fuddiol yn eu ffordd eu hun. Elfennau Mentro a Gyrfaol a ystyrid gan amlaf i fod y rhai cryfaf a phwysicaf o ran creu cynnwys ar gyfer yr ymgyrch marchnata. Nodwyd bod y rhain wedi rhoi cyfleoedd da i bobl ifanc, bod galw uchel am y cymorth, a bod elfen Mentro yn enwedig wedi ymateb i heriau penodol y rhanbarth.

Roedd elfen Ymgartrefu yn ddefnyddiol iawn hefyd, ac yn cynnig cyfle i dreialu dulliau gwahanol a chynnig dysgu pwysig, ynghyd â chynnig cymhellion i wyth teulu symud yn ôl i'r rhanbarth. At ei gilydd, derbyniodd oddeutu 200 o unigolion a theuluoedd gymorth dwys trwy'r tair elfen yma gan esgor ar ganlyniadau pwysig iddynt hwy'n bersonol ar lefel unigol.

Roedd elfen Profi yn wahanol. Nid oedd yn cyfrannu at yr ymgyrch marchnata yn yr un modd oherwydd mai disgyblion ysgol oedd y cyfranogwyr ac roedd yr ymyriad yn llawer llai dwys. Ar yr un pryd, dadleuwyd bod yr elfen hon wedi ychwanegu llawer at y pecyn o ystyried maint yr ymgysylltu (h.y. cyrraedd miloedd yn uniongyrchol o gymharu â chant neu ddau trwy'r elfennau eraill) a'r ffocws ar yr oedran iau.

Er bod dyblygu posibl rhwng yr elfennau gwahanol, mae'n bwysig cofio mai ymgyrch marchnata oedd prif swyddogaeth yr elfennau. Yn wir, soniodd y tîm y gallent fod wedi buddsoddi'r holl gyllideb ar yr ymgyrch marchnata yn uniongyrchol a byddai hynny wedi bodloni'r briff, ond roedd y cymorth yn ffordd o greu cynnwys mwy effeithiol.

“Mae'n bwysig dod yn ôl i'r briff a'r cytundeb, sef creu ymgyrch i ddenu sylw at y cyfleoedd sydd yn ARFOR. Mae'r neges yna yn cael ei gwireddu mewn sawl ffordd wahanol gan gynnwys ariannu digwyddiadau a rhoi cymorth ymarferol.” (Tîm darparu)

Mae'r dystiolaeth a aseswyd gennym fel rhan o'r gwerthusiad hwn yn awgrymu bod Llwyddo'n Lleol wedi cyflawni'r amcan i raddau helaeth gan gyflwyno ymgyrch marchnata effeithiol sydd wedi cyrraedd miloedd o bobl. Yr hyn na wyddom yw effaith yr ymgyrch hwnnw ar gyflawni prif nod ARFOR i ddarbwylllo mwy i aros ac ymgartrefu yn y rhanbarth. Er hynny, ymddengys mai'r ffrwd waith hon, o bosibl, yw agwedd cryfaf y rhaglen.

4.3 Y Gronfa Her

Nod Cronfa Her ARFOR oedd cynhyrchu dysgu a datblygu prosiectau i wireddu prif amcan ARFOR drwy geisio atgyfnerthu'r cysylltiad rhwng yr iaith Gymraeg a'r economi. Gwnaethpwyd hyn drwy roi cyllid i fusnesau a sefydliadau i brofi syniadau newydd a oedd yn mynd i'r afael â heriau economaidd a nodwyd ganddynt, a chynnig datrysiadau iddynt wrth gefnogi'r Gymraeg. Gweinyddwyd y rhaglen ar ran ARFOR ar y cyd rhwng Mentera a Menter Môn (gyda'r cyntaf o'r rhain yn arwain).

4.3.1 Strwythur ac amcanion y Gronfa Her

Roedd dwy ffrwd i'r Gronfa Her, sef y Gronfa Her Fach a'r Gronfa Her Fawr. Roedd y Gronfa Her Fach yn cynnig dyfarniadau hyd at £30,000 i gefnogi prosiectau ymchwil a datblygu ar raddfa lai mewn amserlen gyfyngedig. Bwriad hyn oedd rhoi modd mynd ati i brofi syniadau amrywiol yn gyflym ac wedyn eu hehangu a'u datblygu ymhellach petai angen drwy geisiadau i'r Gronfa Her Fawr.

Roedd y Gronfa Her Fawr yn gronfa hyblyg a gynigiai gefnogaeth ariannol hyd at £100,000. Disgwylid i'r ymgeiswyr lunio cais ar y cyd gyda mentrau, busnesau a sefydliadau eraill, gan fod annog cydweithio a phartneriaethau yn rhan annatod o raglen ARFOR.

Yr ymgeiswyr yn eu ceisiadau a ddiffiniai natur yr heriau a wynebent. Ni osodwyd amcanion penodol gan y cynllun na thargedu heriau neu sectorau penodol; yn hytrach roedd disgwyl i ymgeiswyr arfaethedig nodi, diffinio a chynnig datrysiadau i'r heriau y tybient i fod yn berthnasol i'r rhaglen yn eu sectorau unigol. Dengys hyn natur agored iawn y gronfa, ac ehangder y cyfarwyddyd wrth amlinellu y dylai'r prosiectau 'archwilio datrysiadau sydd yn cryfhau'r berthynas rhwng iaith ac economi' a rhoi un o'r canlynol ar brawf:

1. Mae defnyddio iaith yn rhoi hwb i'r economi
2. Mae defnyddio iaith yn rhoi cyfleoedd cyflogaeth newydd i gyflogwyr a staff
3. Mae defnyddio iaith yn gallu helpu i greu brand ac atyniad i fusnesau
4. Mae defnyddio iaith yn gallu tanio ymdeimlad o falchder, gan gynnwys teimlo perthyn i gymuned a chael cyfle i siarad â phobl eraill sy'n siarad yr un iaith.⁷

Gwelwn felly mai'r prif gyfarwyddyd oedd cadarnhau rhagdybiaethau penodol ynghylch natur y berthynas rhwng economi a'r iaith Gymraeg ac mai cynhyrchu dysgu oedd y prif fwriad. Er hynny, fel y trafodwn isod, gellir cwestiynu i ba raddau y mae'r prosiectau wedi llwyddo i fynd i'r afael â'r prif ofyniad hwn mewn modd datblygedig, ystyrlon a gwerthfawr. Dylid nodi hefyd fod rhai o'r amcanion uchod yn rhai anodd eu diffinio a'u mesur (e.e. tanio ymdeimlad o falchder) ac felly yn anodd eu gwerthuso a dysgu ohonynt, sef prif nod y cynllun.

4.3.2 Prosesau ymgeisio a chymeradwyo'r Gronfa Her

Câi ceisiadau eu hystyried yn ystod cyfnodau ymgeisio penodol o oddeutu 6 wythnos. Roedd y derbynwyr grantiau yn fodlon â'r broses ymgeisio ar y cyfan, gyda 27% yn nodi eu bod yn 'fodlon iawn' a 47% arall yn adrodd eu bod yn 'fodlon' yn unig.

Er hynny, ymddengys fod yr amserlen yn gyfyng ar gyfer datblygu rhaglen waith a ddylai ddatblygu syniad cychwynnol i fod yn brosiect llawn o gofio'r gofyniad am brosiectau soffistigedig a allai ymateb i'r gofynion uchod a chynhyrchu dysgu defnyddiol. Gellid dadlau fod yr amserlen dynn wedi cyfyngu ar allu'r ymgeiswyr i ddatblygu eu rhaglenni mewn modd ystyrlon, ynghyd â chyfyngu ar allu'r panel dyfarnu i wneud penderfyniadau effeithlon o ran pa brosiectau i'w hariannu neu beidio. Roedd hyn yn rhannol o ganlyniad i gyfyngder amser y rhaglen.

Roedd y broses ymgeisio yn un gymharol ryngweithiol, gyda disgwyl i'r ymgeiswyr fynegi diddordeb a thrafod y cais gyda swyddog datblygu ARFOR cyn symud ymlaen i fynychu cyfres o weithdai ar gyfer llunio'r cais. Roedd hi'n amlwg bod swyddogion y ffrwd waith wedi rhoi cymorth defnyddiol i'r ymgeiswyr ddatblygu eu syniadau a'u helpu i wneud addasiadau i'w syniadau er mwyn sicrhau eu bod yn gymwys ac i fodloni gofynion y gronfa.

⁷ <https://www.rhaglenarfor.cymru/index.html>

Gwelwyd budd yn y gweithdai a gynhaliwyd i helpu datblygu'r syniadau hyn a dywedodd y mwyafrif eu bod wedi gwneud newidiadau yn dilyn y sesiynau.

Ffurfiwyd y panel dyfarnu o amryw o gyfranogwyr a chontractwyr rhaglen ARFOR ynghyd â chynrychiolaeth o randdeiliaid ehangach. Roedd felly elfen gref o gydweithio rhwng yr ymgeiswyr a threfnwyr cynllun ARFOR yn y broses ymgeisio a chaffael, a hyn wedi rhoi modd mireinio a siapio ceisiadau ar y cyd.

4.3.3 Allbynnau'r Gronfa Her

Ariannwyd 30 o brosiectau drwy Gronfa Her ARFOR. Busnesau preifat a gynhaliai'r rhain yn bennaf (16), ond hefyd sefydliadau'r trydydd sector (5), cyrff aelodaeth a chyhoeddus (5), a phrifysgolion (3).⁸ Dengys y data fod ffocws pennaf y Gronfa Her wedi canolbwyntio ar sefydliadau yn y sectorau gwasanaethau proffesiynol, y celfyddydau ac adloniant, a chyfathrebu, gan awgrymu fod yr ymgyrch wedi'i arwain gan wasanaethau arbenigol a diwylliannol.

O'r amcanion a amlinellwyd yn flaenoriaethau ar ddechrau'r prosiect, gofynnwyd i'r prosiectau ddarparu gwybodaeth ar rai allbynnau penodol y gellid eu mesur yn feintiol. Mae'r tabl isod yn dangos nifer y prosiectau a lwyddodd i ateb yr amcanion hyn:

Tabl 4.4: Nifer y prosiectau sy'n cefnogi amcanion y Gronfa Her

Amcan	Nifer	Canran
Hyrwyddo cyfleoedd gwaith i bobl ifanc, gan eu helpu i aros neu ddychwelyd i'r ardal	15	52%
Cynyddu defnydd o'r Gymraeg	27	93%
Cryfhau cysylltiadau cymunedol	9	31%
Cefnogi pobl leol i aros yn eu cymuned	13	45%
Creu rhwydweithiau rhwng busnesau	5	17%

Ffynhonnell: Data monitro a rannwyd gan y rhaglen, mis Chwefror 2025

At ei gilydd, dengys y data fod ymdrechion cryf i hybu gweithgarwch economaidd, diwylliannol a chymunedol, gyda'r pwyslais mwyaf ar gefnogi pobl ifanc a diogelu'r Gymraeg.

Yn rhan o'n hadolygiad manwl o'r prosiectau unigol, aethom ati i ddatblygu grwpiau teipoleg er mwyn crynhoi'r mathau o wahanol brosiectau a ariannwyd. Penderfynwyd eu dosbarthu yn bedwar categori penodol i'w dadansoddi:

- **Categori 1: Normaleiddio (10 prosiect).** Tueddai'r prosiectau a osodwyd yn y categori hwn i fod â phwyslais penodol ar normaleiddio'r Gymraeg mewn gweithleoedd ac yn y gymuned drwy ganolbwyntio ar gynyddu gwelededd y Gymraeg, gwella'r isadeiledd yn y sefydliad i hwyluso defnyddio'r iaith, creu fwy o gynnwys Cymraeg ei iaith a ffocws ar addysg, hyfforddiant a sgiliau.

⁸ Rhannwyd data ar gyfer 29 prosiect yn unig.

- **Categori 2: Prosiectau economaidd a chymorth busnes (12 prosiect).** Roedd prosiectau a osodwyd yn y categori hwn yn pwysleisio gwaith ymchwil a oedd wedi'i lunio'n bwrpasol i roi cymorth i fusnesau ac i hybu datblygiad economaidd. Roedd hyn yn cynnwys ffocws ar addysg, gan gynnig hyfforddiant a sgiliau i gynorthwyo gweithluoedd lleol, ynghyd ag ymyriadau i greu a diogelu cyfleoedd gwaith lleol.
- **Categori 3: Cyfuniad o'r uchod (4 prosiect).** Roedd prosiectau a osodwyd yn y categori hwn yn arddangos cyfuniad o flaenoriaethau'r categorïau eraill. Roedd hyn yn cynnwys prosiectau oedd â phwyslais ar swyddi a chymorth recriwtio, gwella'r isadeiledd ar gyfer y Gymraeg mewn sefydliadau ynghyd â chreu mwy o gynnwys Cymraeg. Roedd pwyslais hefyd yn y garfan hon ar roi cymorth i fusnesau a datblygu economaidd, cynyddu defnydd o'r Gymraeg mewn busnesau drwy normaleiddio a chynyddu gweledd y Gymraeg. Roedd sawl prosiect yn y categori hwn yn cynnwys prosiectau diwylliannol.
- **Categori 4: Ymchwil yn unig (3 phrosiect).** Canolbwyntiai'r prosiectau a osodwyd yn y categori hwn yn benodol ar waith ymchwil a dichonoldeb. Roedd hyn yn cynnwys prosiectau a archwiliai ymatebion i heriau atodol, megis argaeledd tai yn ardaloedd ARFOR a darpariaeth gofal plant. Roedd prosiectau yn y categori hwn hefyd yn edrych ar wella isadeiledd ar gyfer y Gymraeg a chreu mwy o gynnwys yn yr iaith.

Drwy fuddsoddi mewn normaleiddio, ceisiai'r prosiectau sefydlu'r Gymraeg fel iaith sydd yn weladwy, yn gyfarwydd ac yn arferol yn y gymdeithas, gan helpu pobl i'w defnyddio'n naturiol o ddydd i ddydd. Mae hyn yn hanfodol ar gyfer cynnal hyfywedd y Gymraeg dros amser a sefydlu perthynas rhwng y defnydd o'r Gymraeg a'r economi.

Yn yr un modd, drwy'r ffocws ar brosiectau economaidd a chymorth busnesau aethpwyd ati i archwilio'r modd y mae cefnogi busnesau lleol i ddefnyddio'r Gymraeg yn gallu cyfrannu at ddatblygiad economaidd cynaliadwy, ar yr un pryd â sicrhau bod yr iaith yn cael ei defnyddio mewn amgylcheddau gwaith a masnachol. Gall hyn gynyddu gwerth yr iaith fel adnodd economaidd a'i gwneud yn berthnasol i fusnesau ac agor cyfleoedd gwaith i siaradwyr Cymraeg.

Roedd ffocws y prosiectau ymchwil yn bwysig ar gyfer casglu data a gwybodaeth gadarn a'u defnyddio'n sail i benderfyniadau strategol. Mae hyn yn bwysig i sicrhau bod tystiolaeth yn sail i fentrau a buddsoddiadau yn y Gymraeg, gan wneud y gwaith yn fwy effeithiol ac addas i anghenion cymdeithas sydd yn newid yn gyson.

4.3.4 Bodlonrwydd rhanddeiliaid â'r Gronfa Her

Yn debyg i'r ffrydiau gwaith eraill, cafwyd ymateb cadarnhaol iawn wrth fuddiolwyr o ran eu profiad o gymryd rhan yn y Gronfa Her, gyda 65% yn nodi eu bod yn 'fodlon iawn'.

Cafwyd ymateb cadarnhaol gan dîm rheoli'r rhaglen a rhanddeiliaid eraill yn ogystal pan holwyd am rôl a pherfformiad cynnal y Gronfa Her. Nodwyd bod tîm da o swyddogion wedi ei gyflwyno'n effeithiol gan greu prosesau synhwylol, gweinyddu'r cyllid yn brydlon a dynodi prosiectau yn sydyn. Nodwyd hefyd bwysigrwydd rôl y Gronfa yn ymateb i brif amcanion ARFOR i greu cyfleoedd ar gyfer arloesi ac i ddysgu am y berthynas rhwng yr economi a'r Gymraeg. Ystyrid mai prosiectau'r Gronfa hon fyddai, o bosibl, yn cynrychioli'r gwaddol pwysicaf yn sgil creu dysgu a all lywio cynllunio ieithyddol i'r dyfodol.

Ar yr un pryd, tynnwyd sylw at rai o'r prif heriau sydd wedi effeithio cyflwyno y Gronfa Her a'r rhaglen yn gyffredinol – yn bennaf oll y diffyg amser i'w chynnal a diffyg eglurder a briff clir ynghylch y math o brosiectau ymchwil y dylid eu hariannu.

Mae'n amlwg o'r ymgynghoriad nad oedd y syniad o sefydlu dwy gronfa wedi gweithio, a bod diffyg amser yn ffactor mawr y tu ôl i hynny h.y. nid oedd y cyfnod cyflwyno yn ddigon hir i weithredu'r cysyniad gwreiddiol lle byddai modd peilota pethau ar raddfa lai trwy'r Gronfa Her Fach cyn rhoi cyfle i'r prosiectau gorau ddatblygu ymhellach trwy'r Gronfa Her Fawr.

Yn fwy cyffredinol, nodwyd bod y broses o ddylunio'r Gronfa wedi gorfod cael ei rhuthro ac oherwydd hynny, a'r briff weddol amwys a dderbyniwyd, fod y gofynion ar gyfer prosiectau yn agored iawn yn y modd y gallent gael eu dehongli.

Nododd rhai aelodau o'r tîm darparu eu bod wedi ceisio ymateb i'r briff y gorau y gallent e.e. trwy ganolbwyntio ar rinweddau penodol wrth sgorio ceisiadau megis y prosiectau mwyaf trawsffiniol, cydweithredol, arloesol, a'r rhai cryfaf o ran deall mwy am y berthynas rhwng y Gymraeg a'r economi. Ar yr un pryd, roedd y swyddogion a'r tîm ehangach o'r farn y byddai sgôp culach a mwy diffiniedig wedi bod yn well.

4.3.5 Canlyniadau'r Gronfa Her

Ar y cyfan, adroddodd sefydliadau bod eu prosiectau gyda chyllid y Gronfa Her wedi'u cynnal fel y cynlluniwyd, er i nifer sôn am heriau yn ymwneud â gwaith monitro, gwerthuso, ac ymchwil effeithiol. Yn wir, yn sgil ein hadolygiad o adroddiadau terfynol yr holl brosiectau, nodwn fod amrywiaeth mawr yn ansawdd y gwaith ymchwil a gwerthuso a'r dysgu sydd wedi'i gynhyrchu. O gofio mai cynhyrchu dysgu oedd prif ddiben y Gronfa Her, mae'n hollbwysig tynnu sylw at y gwendidau hyn mewn cryn nifer o'r prosiectau.

Gwendid creiddiol y Gronfa Her, tu hwnt i'r gwendidau ymchwilio a gwerthuso, oedd y methiant i ddiffinio'n glir y mathau o heriau gwirioneddol sy'n wynebu cymunedau yn ardaloedd ARFOR yr oedd y cynllun am eu datrys. O ganlyniad, mae nifer o'r prosiectau a'r gwaith a gynhyrchwyd yn or-ddibynnol ar ragdybiaethau parod ynghylch natur y berthynas rhwng yr economi a'r Gymraeg, yn hytrach na cheisio cwestiynu a phrofi'r rhagdybiaethau hynny a chryfhau ein dealltwriaeth o'r berthynas hon.

Teg yw dweud fod ehangder ac amrywiaeth y prosiectau a noddwyd yn y pen draw yn adlewyrchu ehangder a natur amhenodol yr alwad gychwynnol. Gellid dadlau fod y modd hwn o weithredu yn gryfder yn y rhaglen, i'r graddau ei fod yn caniatáu datrysiadau 'o'r gwaelod i fyny' ar gyfer heriau cymunedol gan gyfranogwyr ar lawr gwlad. Ar y llaw arall, gellid ei ystyried yn wendid a dadlau fod ehangder ac amrywiaeth y prosiectau a noddwyd yn cynrychioli diffyg ffocws a gweledigaeth greiddiol a arweiniodd at ariannu ambell brosiect y mae'n anodd gweld y cyswllt rhyngddynt ag amcanion creiddiol y rhaglen.

Nid yw'r cysylltiad rhwng hyrwyddo'r iaith a chryfhau'r economi yn un gwbl gadarn, ac anodd yw dweud fod y Gronfa Her wedi cadarnhau bodolaeth neu gryfhau dehongliad penodol am natur y berthynas sy'n bodoli rhyngddynt. Mae hyn yn rhannol yn sgil y ffaith fod yr amcanion hynny a restrwyd yn y lle cyntaf yn gymharol niwlog ac anodd eu mesur. Mae'r ffaith fod y broses monitro yn ddibynnol ar dystiolaeth a luniwyd gan y prosiectau eu hunain hefyd yn gwneud unrhyw asesiad diduedd ohonynt yn dasg anodd.

Serch hyn, dylid canmol nifer o'r prosiectau a ariannwyd am sefydlu cynlluniau diddorol ac arloesol oedd yn mynd i'r afael â rhai o'r cwestiynau creiddiol sy'n wynebu cymunedau Cymraeg eu hiaith. Mae eraill yn llai amlwg eu perthnasedd i amcanion y rhaglen.

4.3.6 Casgliadau am y Gronfa Her

Ar y cyfan, mae'r Gronfa Her wedi cynhyrchu nifer o ganlyniadau pwysig gan gynnwys datblygu partneriaethau newydd, sicrhau budd uniongyrchol i'r rheiny oedd yn rhan o'r prosiectau, a'r cyfle i beilotu prosiectau, creu dysgu, a'r potensial i adeiladu ar hynny yn y dyfodol. Mae hyn yn sicr wedi cynnig ffocws gwahanol i unrhyw raglen neu gynllun arall sydd yn canolbwyntio ar economi a'r Gymraeg, ac mae'r Gronfa wedi ymateb yn uniongyrchol i amcanion y rhaglen. Wedi dweud hynny, yn sgil adolygiad manwl o'r prosiectau, rydym wedi nodi sawl gwelliant posibl ar gyfer unrhyw raglen gyffelyb yn y dyfodol. Mae'r gwelliannau hynny yn cynnwys sefydlu heriau mwy pendant a gwahodd prosiectau i fynd i'r afael â'r rheiny yn benodol. Buddiol hefyd fyddai gosod targedau bras ar gyfer y nifer o fathau gwahanol o ymyriadau y dylid eu cyllido yn seiliedig ar thema'r her benodol dan sylw.

4.4 Bwrlwm ARFOR

Nod Bwrlwm ARFOR yn wreiddiol oedd hyrwyddo'r Gymraeg a chodi ymwybyddiaeth o waith ARFOR trwy ymgyrch marchnata cyhoeddus. Y pwrpas oedd cefnogi gwaith ehangach ARFOR drwy arwain rhaglen gyfathrebu oedd yn ceisio cynyddu defnydd o'r Gymraeg ac annog ymdeimlad o falchder lleol ymysg rhanddeiliaid, yn ogystal â gwella ymwybyddiaeth o amodau ieithyddol-gymdeithasol unigryw ardal ARFOR a'r ffactorau economaidd sy'n dylanwadu ar y sefyllfa ieithyddol yno. Comisiynwyd y cwmni Lafan i arwain y gwaith.

Gellir disgrifio dwy brif swyddogaeth fel rhan o'r gorchwyl gwaith, sef yr ymgyrch cyfathrebu a'r casgliad o brosiectau a oedd yn ceisio annog ymdeimlad o falchder. Gwelwyd newid mawr i'r union weithgareddau a phrosiectau yn ystod y cyfnod cyflwyno, wrth i'r ffrwd waith gael ei chynnal mewn modd hyblyg iawn ac addasu wrth i'r cyd-destun newid.

4.4.1 Ymgyrch cyfathrebu Bwrlwm

Yr hyn a ddaeth yn amlwg yn gynnwys oedd bod risg o ddyblygu rhwng ymgyrchoedd marchnata Bwrlwm a Llwyddo'n Lleol. Cyflwyno ymgyrch marchnata oedd prif ddiben Llwyddo'n Lleol wedi'r cwbl ac roedd llawer yn gyffredin ym mhrif amcanion y ddwy ymgyrch (sef tynnu sylw at gyfleoedd a straeon da o lwyddiant yn yr ardal). Roedd Llwyddo'n Lleol yn gynllun llawer mwy hirhoedlog, a lansiwyd Bwrlwm sawl mis ar ôl y ffrydiau eraill. Canlyniad hyn oedd ei gwneud hi'n anos sefydlu ei rôl o fewn y rhaglen ehangach. Mae'n deg dweud bod y gorgyffwrdd hwn yn eu gorchwyl gwaith yn un o wendidau'r rhaglen. Roedd y defnydd o frandiau gwahanol (e.e. ARFOR, Llwyddo'n Lleol, Bwrlwm, Profi) hefyd yn wendid ac yn debygol o fod yn ddrylyd i'r cyhoedd.

Adroddwyd bod Bwrlwm wedi llwyddo i fynd i'r afael â'r heriau uchod ar ôl amser, gan ganolbwyntio'n benodol ar hyrwyddo cymuned busnes y rhanbarth (ynghyd â'r rhaglen yn gyffredinol) a gadael i Llwyddo'n Lleol canolbwyntio ar lwyddiannau unigolion. Cafwyd cydweithio gwerthfawr â Cymunedau Mentrus yn ogystal lle arweinid marchnata'r ffrwd waith i bob pwrpas gan nad oedd gan swyddogion yr awdurdodau lleol yr adnodd i wneud hynny. Datblygwyd astudiaethau achos er mwyn arddangos straeon y busnesau a oedd wedi derbyn cymorth ariannol a chyhoeddwyd y rhain ar [wefan Bwrlwm](#). Penderfynwyd hefyd i hepgor y defnydd o'r enw 'Bwrlwm' mewn unrhyw gyfathrebu allanol gan ddefnyddio 'ARFOR' yn unig er mwyn sicrhau brandio mwy cyson.

Yn ôl y data monitro, cafwyd 715 o negeseuon yn hyrwyddo'r Gymraeg o ganlyniad i ymgyrch Bwrlwm. Roedd y tîm rheoli o'r farn eu bod wedi cynnal ymgyrch da a oedd wedi rhannu straeon cadarnhaol o'r ardal yn gyson trwy ddatganiadau i'r wasg yn enwedig, er y cydnabuwyd nad oedd dull hawdd o fesur y llwyddiant hwn.

4.4.2 Is-brosiectau

Datblygwyd sawl is-brosiect yn rhan o ffrwd wairh Bwrlwm. Roedd hyn yn elfen ddeinamig lle cytunwyd i ddargyfeirio cyllid a newid rhai syniadau gwreiddiol wrth iddi ddod yn amlwg nad oeddent yn briodol, a datblygwyd syniadau a phrosiectau newydd yn ystod y cyfnod cyflwyno.

Un elfen na newidiodd oedd y syniad o ddatblygu fforwm i fusnesau, unigolion, a sefydliadau eraill oedd â diddordeb yn nyfodol cymunedau Cymraeg y rhanbarth ac yn fodlon dod ynghyd i drafod eu profiadau, yr hyn oedd yn digwydd ar lawr gwlad yn eu cymunedau ac i ddysgu mwy am weithgarwch ARFOR. Cynhaliwyd y Fforwm yn rhithiol ac iddo chwe sesiwn gwahanol rhwng mis Mawrth 2024 a mis Mawrth 2025. Gwelwyd 40 o sefydliadau yn mynychu'r sesiynau oedd yn cynnwys 18 o fusnesau'r rhanbarth a 10 o gyrff 'allanol' (e.e. prifysgolion, mentrau iaith a.y.b.) ynghyd â chynrychiolwyr o'r llywodraeth a'r cyrff oedd yn rhan o gynnal elfennau gwahanol y rhaglen.⁹

⁹ Mae'r niferoedd hyn yn seiliedig ar ddata a rannwyd gan swyddogion y cynllun ym mis Chwefror 2025 cyn cynnal y sesiwn olaf.

Cynhaliwyd dau ddigwyddiad nodedig er mwyn dwyn sylw at fusnesau ac unigolion a weithiai drwy gyfrwng y Gymraeg. Un o'r rhain oedd 'Gwobrau Mwyaf Cymraeg y Byd' a oedd yn dathlu cyfraniadau unigolion a busnesau i'r Gymraeg mewn bywyd cymdeithasol a masnachol. Roedd cyfle i fusnesau, sefydliadau ac unigolion enwebu eu hunain neu eraill ar gyfer un o saith gwobr, sef y brand, cynnyrch, cyfryngau cymdeithasol, staff, gofod, busnes, neu unigolyn mwyaf Cymraeg. Cynhaliwyd seremoni wobrwyo yn Aberystwyth ym mis Gorffennaf 2024 er mwyn dathlu llwyddiant yr enillwyr.

Yn ail ddigwyddiad a gynhaliwyd oedd 'Uwch Gynhadledd ARFOR 2024' ym mis Tachwedd 2024. Yn debyg i'r digwyddiad arall, y prif ffocws oedd dwyn sylw at lwyddiannau masnachol busnesau ac unigolion a weithredai trwy gyfrwng y Gymraeg ac a elwodd o'r rhaglen. Cafwyd siaradwyr o bob ffrwd waith yn rhannu eu profiadau ynghyd â siaradwr gwadd o Gastell Howell a soniodd am natur Cymraeg eu gwasanaeth nhw a rhai o'r prif heriau fel un o gyflogwyr mwyaf y rhanbarth.

Nododd nifer o swyddogion, rhanddeiliaid a busnesau bod y digwyddiad 'Gwobrau Mwyaf Cymraeg y Byd' yn enwedig wedi bod yn llwyddiant mawr, gan ddenu cyhoeddusrwydd buddiol i'r enillwyr a chafwyd "ymateb ffantastig" o du'r cyhoedd yn ôl y tîm darparu.

Roedd gan Bwrlwm rôl bwysig wrth ymateb i un o'r 'amodau arbennig'¹⁰ a oedd yn rhan o gytundeb ARFOR â Llywodraeth Cymru, sef creu 'gofodau Cymraeg'. Roedd hyn yn adeiladu ar waith ARFOR 1, sef y nod o greu gofodau i fod â'r amgylchiadau gorau i bobl weithio, defnyddio a mwynhau'r Gymraeg. Datblygodd Bwrlwm fap o ofodau Cymraeg yn dilyn ymgyrch cyhoeddus lle gwahoddwyd unigolion a sefydliadau i enwi'r gofodau hyn a rhannu'r manylion perthnasol. Cafodd y map ei arddangos ar [wefan Bwrlwm](#) a hyrwyddwyd y gofodau i'r cyhoedd. Nodwyd bod hyn wedi creu adnodd y gellir ei ddefnyddio fel cyfeiriadur i hyrwyddo gweithgareddau a digwyddiadau Cymraeg yn y dyfodol.

Roedd tri phrosiect / gweithgaredd arall yn rhan o becyn Bwrlwm. Yn gyntaf, cyflwynwyd cynllun 'Hac Iaith' oedd yn cynnig cymorth i bedwar busnes datrys her benodol wrth ddarparu gwasanaeth Cymraeg. Yn ail, comisiynwyd cyfres o bodlediadau 'C'Mon Cymraeg' a oedd yn archwilio agweddau busnesau a chymunedau ARFOR tuag at y Gymraeg. Yn olaf, cyflwynwyd 'Bocs ARFOR', sef ymgysylltiad cymunedol lle ffilmiwyd busnesau ac aelodau o'r cyhoedd yn trafod defnydd a phwysigrwydd y Gymraeg iddyn nhw.

4.4.3 Casgliadau am Bwrlwm

At ei gilydd, mae Bwrlwm i ryw raddau wedi gwireddu'r amcanion gwreiddiol o gynnal ymgyrch cyfathrebu a chefnogi prosiectau i hyrwyddo'r Gymraeg a chodi ymwybyddiaeth o waith ARFOR. Ar yr un pryd, mae'n bwysig nodi mai rhan gymharol fach o weithgarwch rhaglen gyfan ARFOR oedd Bwrlwm a bychan oedd nifer y cyfranogwyr a gafodd gymorth dwys drwy'r elfen hon. Anodd iawn felly yw mesur a disgrifio'r effaith.

¹⁰ Cytunwyd ar dair amod arbennig, sef: 1) rhannu gwersi a chydlynu arfer da o ran y maes tai yn rhanbarthol (e.e. effaith ail gartrefi); 2) creu gofodau Cymraeg; 3) cryfhau hunaniaeth cymunedau Cymraeg mewn ffordd gynhwysol h.y. ceisio ehangu mynediad i'r Gymraeg i grwpiau sydd wedi'u hallgáu ohoni.

Gellir yn sicr gwestiynu'r angen am ymgyrchoedd cyfathrebu gwahanol trwy Bwrlwm a Llwyddo'n Lleol er gwaethaf yr ymdrechion i'w gwahaniaethu. Er hyn, nodwn fod dysgu defnyddiol wedi codi o'r is-brosiectau ac ystyriwyd bod rhai (megis Gwobrau Mwyaf Cymraeg y Byd a Fforwm Bwrlwm) yn dreialon llwyddiannus iawn i hyrwyddo busnesau a rhannu dysgu. Pwysleisiwn eto mai peilota gweithgareddau newydd ym maes economi ac iaith oedd un o brif amcanion ARFOR. Mae arlwy'r prosiectau a gyflwynwyd gan Bwrlwm wedi cyfrannu at hynny.

5. Trafod prif ganfyddiadau cyflwyno'r rhaglen

Ar ôl trafod y ffrydiau gwaith unigol, symudir ymlaen yn y bennod hon i drafod asesu ar lefel y rhaglen gan ystyried barn ac argraffiadau cyffredinol buddiolwyr, swyddogion y rhaglen, a'r rhanddeiliaid ynghylch dyluniad a pherfformiad ARFOR. Trafodwn eu bodlonrwydd â'r rhaglen yn gyffredinol cyn ystyried ei phrif gryfderau, gwendidau, strwythur a dyluniad.

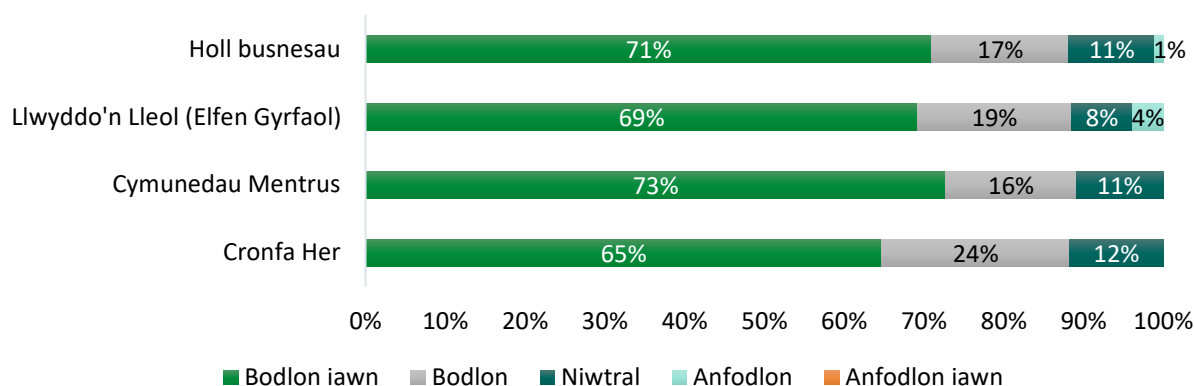
5.1 Bodlonrwydd buddiolwyr â'r rhaglen

Yr hyn a ddaw yn amlwg o'r penodau blaenorol yw'r llwyth mawr o weithgarwch a gynhaliwyd gan y rhaglen mewn cyfnod byr iawn. Ynghyd â hyn, gwelwyd hefyd fodlonrwydd mawr â'r cymorth ymhlith buddiolwyr.

5.1.1 Profiad busnesau a sefydliadau

O safbwynt busnesau a sefydliadau, fel y gwelir yn Ffigwr 5.1, nodwyd bodlonrwydd ar y lefel uchaf ym mhob ffrwd waith berthnasol wrth i'r mwyafrif helaeth (cyfanswm o 71%) ddatgan eu bod yn 'fodlon iawn'.

Ffigwr 5.1: Pa mor fodlon ydych chi â'r cymorth a gawsoch chi hyd yn hyn, yn gyffredinol? (busnesau a sefydliadau)

Ffynhonnell: Ymgynghoriad â buddiolwyr ARFOR (busnesau a sefydliadau) (n=87, 24, 50, 17)

Roedd tair prif thema wrth i fuddiolwyr fanylu ar y rhesymau tu ôl i'w bodlonrwydd. Yn gyntaf, cyfeiriwyd at ethos y rhaglen – dyma oedd y sylw mwyaf cyffredin. Esboniodd nifer o'r busnesau bod amcanion y rhaglen (cyfeiriwyd yn bennaf at ffocws ar y Gymraeg a chynnyg swyddi i bobl leol) yn cyd-fynd â'u hethos nhw ac felly'n rhoi modd iddynt fuddsoddi yn eu hamcanion busnes. Roedd hyn hefyd yn golygu eu bod yn fwy hyderus wrth gynnig cais llwyddiannus am gyllid (o gymharu â chynlluniau cymorthdaliadau mwy generig).

Yn ail, tynnwyd sylw at hyblygrwydd a natur agored y cymorth. Tra bod cynlluniau cymorthdaliadau yn aml yn orchmynnol eu natur, roedd cymorth ariannol ARFOR yn caniatáu i fuddiolwyr fuddsoddi yn eu syniadau a'u blaenoriaethau eu hunain. Roedd modd gwneud buddsoddiadau refeniw neu gyfalaf, ac nid oedd cyfyngiadau o ran pa wariant oedd yn gymwys fel y ceir yn aml yn y math hwn o gymorth busnes.

Y trydydd prif ffactor a nodwyd gan fuddiolwyr oedd pa mor hygyrch oedd y cynllun, ynghyd â'r cymorth effeithiol oddi wrth swyddogion. Esboniwyd nad oedd y prosesau yn or-lafurus a bod tîm da o swyddogion lleol oedd â'r wybodaeth berthnasol ac a oedd yn cydweithio'n agos â nhw i sicrhau bod y broses mor hawdd â phosib. Roedd y cyfuniad hwn o ffactorau yn golygu bod y rhaglen yn fwy hygyrch i fusnesau bach a newydd yn enwedig, sydd yn gyffredinol yn cyd-fynd â phroffil busnesau'r ardal.

Roedd y themâu hyn yn gyson ar draws y ffrydiau gwaith perthnasol.

“Mae'r gwaith papur ar gyfer ARFOR yn llawer haws ei reoli na grantiau tebyg eraill. Rwy'n hoffi ffocws ARFOR ar helpu busnesau gwledig Cymraeg i dyfu a'r pwyslais ar gefnogi a hyrwyddo'r Gymraeg. Rwyf hefyd yn hoffi bod y staff gweinyddol wedi'u lleoli'n lleol ac felly mae ganddynt ddealltwriaeth dda o'r materion y mae busnesau lleol yn eu hwynebu.”
(Cymunedau Mentrus)

“It is very flexible compared to the usual grants we apply for in terms of the type of project and the willingness to fund a pilot project. The qualifying criteria is also great as we are a very new business and wouldn't usually qualify for this level of grant. Another strength is that ARFOR encourages you to make links with other businesses throughout the process.” (Y Gronfa Her)

Holwyd hefyd am brif wendidau'r cymorth. Yn ddigon calonogol, un o'r prif ymatebion (gan 22% o'r ymatebwyr) oedd bod diffyg unrhyw wendid amlwg. Y tu hwnt i hynny, roedd y prif ymatebion yn ymwneud â'r cyfyngiadau amser.

Cyfeiriodd tua chwarter yr ymatebion at yr amserlen dynn a'r her o orfod gwario'r holl gyllid erbyn diwedd Rhagfyr 2024. O ystyried nad oedd y mwyafrif wedi cael y cymorth ariannol hyd nes 2024, a chanran digon mawr heb ei dderbyn tan ail chwarter 2024 a thu hwnt, heriol iawn i nifer ohonynt oedd cynnal y broses recriwtio ac/neu gyrchu'r eitemau cywir mewn pryd, heb sôn am wneud unrhyw waith adeiladu a gynlluniwyd mewn da bryd.

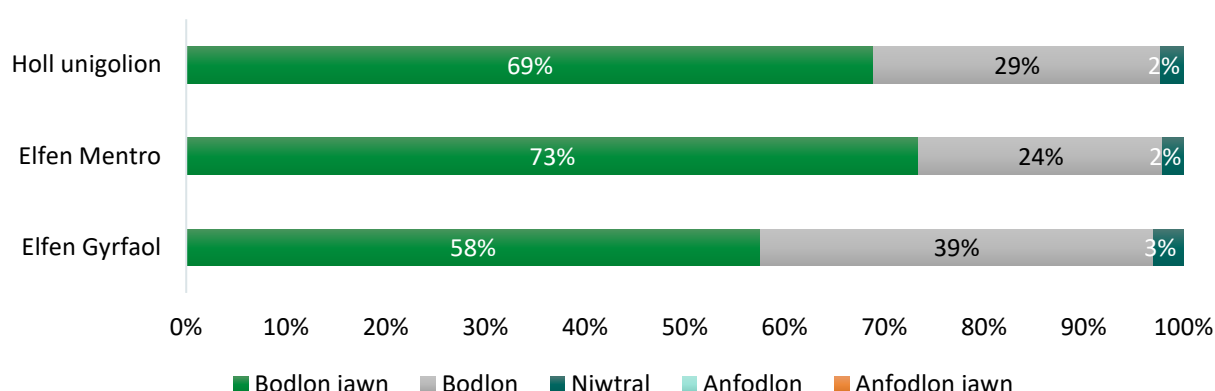
“Mae'r amserlen yn wendid. Mae'r rhaglen yn trio cyflawni rhywbeth *huge* (ac mae'n) grêt bod yr arian yma, ond nid yw'n gadael lle nac amser i ni fod yn strategol gyda fe.” (Cymunedau Mentrus)

Adroddodd canran weddol debyg bod yr oedi cyn cymeradwyo prosiectau yn wendid arall. Mae hyn yn gysylltiedig â'r pwynt cyntaf; hynny yw, gan fod yr amserlen mor dynn beth bynnag, roedd oedi yn ystod y broses gymeradwyo yn gwneud pethau'n llawer mwy heriol.

5.1.2 Profiad unigolion

Cafwyd ymateb tebyg gan yr unigolion a oedd wedi elwa o gymorth Llwyddo'n Lleol wrth i'r mwyafrif helaeth unwaith eto ddatgan eu bod yn fodlon iawn â'r cymorth (69% yn adrodd hynny). Gwelwn fod y garfan a oedd wedi derbyn cymorth drwy Elfen Mentro yn enwedig o gadarnhaol.

Ffigwr 5.2: Pa mor fodlon ydych chi â'r cymorth a gawsoch chi hyd yn hyn, yn gyffredinol? (unigolion)

Ffynhonnell: Ymgynghoriad â buddiolwyr ARFOR (unigolion) (n=87, 49, 33)

Cadarnhaol iawn yn ogystal yw'r adborth gan fuddiolwyr Elfen Profi. Dywedodd ein holl sampl o ysgolion a cholegau a gafodd gymorth Profi (10 aelod staff) bod eu profiad ohono yn ardderchog neu'n dda. Cynhaliodd Menter Gorllewin Sir Gâr (prif ddarparwr y gwasanaeth) ei harolwg ei hun (sampl o 455) a hwnnw wedi dangos bod 92% o ddefnyddwyr gwefan Profi yn credu ei bod yn 'wych' (42%) neu'n 'dda' (51%).

At ei gilydd, awgryma'r dystiolaeth gryn fodlonrwydd â'r cymorth.

5.2 Pwrpas a dyluniad ARFOR

5.2.1 Pwrpas ARFOR

Fel y trafodwyd ym Mhennod 2, daeth yn amlwg bod peth amwysedd ymhlith swyddogion ynghylch union bwrpas a rôl ARFOR. Er bod natur yr her yn glir (sef colli siaradwyr Cymraeg ifanc o ganlyniad i ddiffyg cyfleoedd economaidd), roedd y ddealltwriaeth ynghylch union rôl y rhaglen wrth fynd i'r afael â her mor fawr yn llawer mwy aneglur. Hynny yw, ai newid canfyddiadau pobl am y rhanbarth oedd y nod, ynteu ai newid yr amodau strwythurol economaidd yn uniongyrchol?

Roedd y rhaglen yn ei hanfod yn un hyblyg iawn ac yn rhoi cyfle i arloesi trwy brosiectau'r Gronfa Her a Bwrlwm ARFOR. Roedd Llwyddo'n Lleol yn barhad o brosiect arloesol a gychwynnodd o dan raglen LEADER ac wedi'i dreialu ar raddfa fwy yn ystod ARFOR 1 ac ar raddfa fwy eto yn ystod ARFOR 2. Mae hyn yn dilyn trywydd nifer o fentrau llwyddiannus sy'n gofyn am ddatblygiad cyson dros sawl iteriad cyn gweld effaith go iawn, ac felly dylid canmol y nawdd a roddir gan ARFOR i gefnogi datblygiad ac esblygiad Llwyddo'n Lleol.

Wedi dweud hynny, gwelwyd sawl elfen a oedd yn lled-debyg i weithgareddau prif ffrwd, megis cynlluniau cymorthdaliadau busnes, cefnogaeth mentergarwch, a chyflogadwyedd. Dyrannwyd canran fawr o gyllideb ARFOR i grantiau busnes fel dull o greu cyfleoedd economaidd i gadw pobl ifanc yn y rhanbarth.

Roedd amrywiaeth eang yn yr arloesedd a welwyd yn y gweithgareddau a'r graddau yr oeddent yn ceisio ymateb yn uniongyrchol i'r her. Roedd rhai rhanddeiliaid a staff o'r farn bod hyn yn gydbwysedd da a'i fod yn becyn effeithiol, ond i eraill amlygai ddryswch ac amwysedd yn rôl, pwrpas, a chylch gwaith ARFOR.

5.2.2 Cylch gwaith

Sylw cyffredin yn ystod yr ymgynghoriadau â swyddogion a rhanddeiliaid oedd bod strwythur a dyluniad ARFOR yn 'dameidiog' iawn a bod y cylch gwaith yn rhy eang gan fod y rhaglen yn ceisio cyflawni gormod. Y perygl wrth wasgaru'r adnodd mor eang yw ei fod yn cyfyngu ar yr hyn y mae modd ei gyflawni ar lefel strategol. Hynny yw, yn hytrach na thargedu'r adnodd at lai o flaenoriaethau, caiff yr adnodd ei rannu rhwng sawl gweithgaredd ac amcan gwahanol a hynny'n gwanhau'r hyn y gall pob un ei gyflawni. Gellir dadlau bod strwythuro'r rhaglen fel hyn wedi arwain at rywfaint o ddyblygu a dryswch rhwng ffrydiau gwaith, yn enwedig wrth feddwl am yr ymgyrchoedd cyfathrebu gwahanol. Awgrymodd nifer o swyddogion a rhanddeiliaid bod gorgymhlethu yn strwythur ARFOR.

Roedd dryswch hefyd rhwng cyflwyno ymyriadau a oedd â ffocws economi>iaith (h.y. ymgais y rhaglen i gael dylanwad cadarnhaol ar hyfywedd y Gymraeg trwy ymyriadau economaidd) ac iaith>economi (h.y. ymyriadau yn ymwneud â gwelliannau ieithyddol i greu budd economaidd). Y cyntaf o'r rheiny oedd prif ddiben y rhaglen yn ôl y ddogfennaeth wreiddiol, ond gwelwyd sawl enghraifft o'r ail hefyd. Er enghraifft, roedd sawl prosiect gan Bwrlwm a Cymunedau Mentrus yn canolbwyntio ar gynyddu defnydd iaith yn uniongyrchol yn hytrach na chreu budd i'r Gymraeg trwy ymyriad economaidd.

“Roedd yn rhaid i ni sicrhau bod y prosiectau yn cwrdd ag amcanion strategol ARFOR ond weithiau roedd y briff yn anodd ei ddeall o ran – ai'r economi oedd fod i gefnogi'r Gymraeg ynte ai'r Gymraeg oedd fod i gefnogi'r economi?” (Swyddog Rhaglen)

Roedd cydnabyddiaeth ymhlith rhai swyddogion eu bod o bosibl yn euog o fod yn rhy awyddus yn eu parodrwydd i ymateb i anghenion gwahanol, ac mai ochr arall y geiniog o gael rhaglen mor hyblyg yw'r risg o grwydro rhywfaint o'r genhadaeth wreiddiol.

“Roedd tuedd yn bendant i bobl ddod aton ni am unrhyw beth perthnasol i ARFOR a holi ‘ydych chi’n gallu gwneud hwn’. Roedd e’n cael ei weld fel ‘one-stop shop’ o ran cefnogi cyfleoedd byw / dychwelyd (i’r ardalo). Roedd hi’n anodd dweud ‘na, rydyn ni methu cefnogi’. Ein natur yw cydweithio gyda phobl, ond weithiau roedden ni’n colli’r brif neges.” (Swyddog Rhaglen)

Canolbwyntiai nifer o weithgareddau Llwyddo’n Lleol a ffrydiau gwaith eraill ar agweddau cymdeithasol yn ogystal, a gwan oedd y cyswllt â ffactorau economaidd ar adegau. Ar yr un llaw, gellir croesawu ffocws mwy cyfannol sydd yn cydnabod bod ffactorau amrywiol a niferus yn dylanwadu ar gymhellion mudo unigolion. Ar y llaw arall, mae hyn yn dystiolaeth bellach o wro o gylch gwaith gwreiddiol ARFOR a cholli ffocws ar y prif amcan.

“Mae angen ystyried a oes angen gwneud (y rhaglen) yn fwy clir a *clean cut*. Mae’n mynd i lot o gyfeiriadau gwahanol. Fi’n teimlo fel bod angen canolbwyntio ar becyn bach sy’n llai, yn fwy *focused*.” (Swyddog Rhaglen)

Ariannodd ARFOR nifer o weithgareddau yr oedd cyrff eraill wedi’u cynnal yn y gorffennol. Mae enghreifftiau o hyn yn cynnwys y cyfleoedd profiad gwaith a drefnwyd trwy Profi a’r elfennau cymdeithasol a ariannwyd trwy Llwyddo’n Lleol (e.e. nosweithiau comedi, gigiau a.y.b.). Y cyfiawnhad a roddwyd am hyn oedd bod y cwtogi ar gyllidebau cyrff eraill yn golygu bod y bylchau hyn wedi codi, ond cwyd hyn y cwestiwn: ai llenwi bylchau yw rôl ARFOR ynteu buddsoddi mewn pethau newydd?

5.2.3 Casgliadau am bwrpas a dyluniad ARFOR

Ar y cyfan, roedd hi’n amlwg nad oedd union rôl a phwrpas y rhaglen wedi’u diffinio’n ddigon clir a gwelwyd yr amwysedd hwn yn treiddio i’r ffrydiau gwaith. Byddai’r rhaglen wedi elwa o sefydlu cylch gwaith cliriach a mwy cyfyng. Dylai hyn fod yn wers bwysig i unrhyw raglen gyffelyb yn y dyfodol.

5.3 Cyfyngiadau amser

Roedd y cyfnod cyflwyno byr yn her fawr i’r rhaglen, fel yr amlygwyd yn adborth y buddiolwyr. Dyma oedd y prif sylw pan drafodai’r swyddogion a rhanddeiliaid eraill heriau’r rhaglen yn ogystal. Mae’n debyg mai dyma un o’r ffactorau sy’n esbonio’r amwysedd a’r diffygion ym mhwrpas a dyluniad y rhaglen y cyfeirir atynt uchod, gan nad oedd llawer o amser i gynllunio’n drylwyr. O ran gweithredu, cyfeiriwyd yn gyson at y cyfnod cyflwyno byr ac roedd consensws fod yr amserlen wedi amharu ar yr hyn yr oedd modd ei gyflawni.

“Mae’n teimlo fel petai rhai elfennau wedi cael eu brysio. Fy nheimplad i yw bod lot o botiau bach ar gael sydd ddim yn mynd i gael effaith mawr yn yr hir dymor.” (Rhanddeiliad allanol)

Yn wir, effeithiodd y cyfyngiadau amser ar bob ymagwedd o gyflwyno’r rhaglen. Roedd y broses ar gyfer dyrannu grantiau ychydig yn fryslog a hynny’n cynyddu’r risg o wario ar y pethau anghywir, a’r buddiolwyr hefyd wedi gorfod cwblhau eu prosiectau yn sydyn. Adroddodd swyddogion Llwyddo’n Lleol fod yn rhaid iddynt lansio a hyrwyddo sawl elfen wahanol ar yr un pryd, ac felly bod hynny’n debygol o fod braidd yn ddryslyd i’r cyhoedd. Nodwyd hefyd fod y cyfnod cyflwyno byr yn cyfyngu ar effaith bosibl yr ymgyrch marchnata:

“Yr her oedd bod y cyfnod mor fyr. Ro’n ni’n trio hyrwyddo un elfen ar ôl y llall, ac roedd hynny yn ddryslyd i’r cyhoedd... Roedd angen 5 mlynedd i gael amser i wreiddio, gweld gwaddol, a defnyddio’r cynnwys.” (Swyddog Rhaglen)

5.4 Marchnata, hyrwyddo a sefydlu brand ARFOR

Ystyrid bod y gwaith marchnata a hyrwyddo yn gryfder mawr gan mwyaf. Yn wir, dyma oedd y prif ymateb pan ofynnwyd i swyddogion a rhanddeiliaid am brif lwyddiannau’r rhaglen. Roedd ymdeimlad ymhlith y tîm darparu bod brand cryf wedi cael ei sefydlu, bod marchnata effeithiol yn digwydd a bod ymwybyddiaeth uchel o’r rhaglen.

Tueddai’r swyddogion i gyfeirio at effeithiolrwydd y gwaith marchnata ar gyfer Llwyddo’n Lleol. Nodwyd bod y dull o ddefnyddio enghreifftiau byw yn ffordd effeithiol a phwerus o roi sylw i’r cyfleoedd yn y rhanbarth er mwyn ceisio newid y ddelwedd negyddol. Dywedwyd bod yr ymgyrch ar y cyfryngau cymdeithasol a’r holl waith marchnata yn ystod digwyddiadau megis yr Eisteddfod Genedlaethol yn enwedig o effeithiol; cyfeiriodd rhai at yr ymgyrchoedd teledu hefyd.

Tynnwyd sylw at wendidau’r ymgyrch marchnata yn ogystal ac, yn bennaf oll, y defnydd o frandiau gwahanol. ‘ARFOR’ a ‘Llwyddo’n Lleol’ oedd y prif frandiau, a chlywyd dadleuon gwahanol dros eu gwerth. Roedd rhai yn credu bod Llwyddo’n Lleol yn frand effeithiol ac yn cynnig neges gliriach tra dadleuai eraill bod angen cysoni a chanolbwyntio ar ddefnyddio brand ARFOR yn unig. Roedd eraill yn ansicr am effeithiolrwydd ARFOR fel brand o gwbl ac yn awgrymu bod angen defnyddio cysyniadau daearyddol mwy cyfarwydd:

“Dyw ARFOR, fel term daearyddol, ddim yn rhywbeth y mae pobl yn gyfarwydd iawn gydag e. Dyw e ddim wir wedi cael ei ddefnyddio fel term daearyddol tu allan i’r llywodraeth a’r rhaglen.” (Rhanddeiliad allanol)

Roedd hyn unwaith eto yn pwysleisio'r angen am gynllunio mwy trylwyr dros gyfnod hirach. Yn ddelfrydol, dylid wedi treulio amser yn archwilio cryfder y brandiau gwahanol, y negeseuon mwyaf effeithiol a'r gynulleidfa darged mwyaf priodol cyn lansio'r ymgyrch gan mai dyma yw hanfodion unrhyw frand marchnata llwyddiannus. Er hynny, roedd barn gyffredin bod ymgyrch Llwyddo'n Lleol yn un effeithiol ac wedi creu sylfaen gref i annog siaradwyr Cymraeg ifanc i aros neu ymgartrefu yn y rhanbarth.

5.5 Prosesau rheoli a llywodraethu

Roedd nifer o agweddau cadarnhaol ynghylch strwythurau rheoli a llywodraethu ARFOR. Ar y cyfan, credai'r tîm darparu bod y rhaglen wedi cael ei rheoli'n dda. Ar lefel rhanbarthol, dywedwyd ei bod yn hawdd cael gwybodaeth a bod cymorth ar gael pan oedd ei angen. Cyfeiriwyd at y cyfarfodydd cyson a bod prosesau da ar gyfer rhannu gwybodaeth.

Roedd y defnydd o contractwyr yn effeithiol ar y cyfan gan i'r rhaglen fanteisio ar eu harbenigedd a'u rhwydweithiau nhw. Rhoddodd cyfranogwyr a rhanddeiliaid amrywiol lawer o ganmoliaeth i'r swyddogion gweithgar, ymroddedig, ac angerddol yn y cyrff hyn. Roedd y swyddogion o fewn y sefydliadau contractio ac ymhlith timoedd yr awdurdodau lleol yn weddol ifanc a sawl rhanddeiliad o'r farn bod hyn yn cyfrannu tuag at naws ac apêl y rhaglen h.y. ei bod yn rhaglen wedi'i chynnal gan nifer o bobl ifanc i gynorthwyo pobl ifanc oedd yn wynebu heriau tebyg iddyn nhw. Roedd cydweithio da hefyd ymhlith y contractwyr eu hunain gan amlaf, yn ogystal â chydweithio da rhwng yr awdurdodau lleol. Adeiladai hyn ar y cysylltiadau a ddatblygwyd drwy ARFOR 1 gan ganiatáu trafodaethau strategol ar hyd echel gogledd-de.

Roedd hi'n amlwg o'r ymgynghoriad bod y swyddogion yn fodlon iawn â rôl y Rheolwr Prosiect, ond nodwyd hefyd nad oedd digon o adnoddau i gydlynu'r rhaglen yn ganolog. Tanlinellwyd bod risg o fod yn orddibynnol ar unigolyn i wneud y gwaith cydlynu gweithredol.

Y prif wendid o bosibl oedd y diffyg adnoddau i gydlynu'r rhaglen ar lefel strategol. Er i'r rhaglen gael ei rheoli'n effeithiol ar lefel weithredol, eto roedd diffyg adnoddau ar gyfer cydweithio'n effeithiol â rhanddeiliaid strategol, cyfuno ymdrechion lle bo'n briodol, a sicrhau blaenoriaethu adnoddau'r rhaglen yn y ffordd fwyaf priodol.

6. Asesu effaith ARFOR

Mae'r bennod hon yn bwrw ati i archwilio effaith ARFOR 2 o ran creu cyfleoedd economaidd a chynyddu defnydd busnesau o'r iaith, ynghyd â phwyso a mesur y dystiolaeth sydd gennym am ei heffaith yn dylanwadu ar batrymau mudo (sef prif nod y rhaglen). Rydym yn cloi'r bennod trwy drafod rhai o'r effeithiau mwy strategol, o ran y gwersi a ddysgwyd a'r cyfleoedd i brif ffrydio elfennau llwyddiannus y rhaglen.

6.1 Canlyniadau economaidd y rhaglen

Yn gynharach yn yr adroddiad soniwyd am sawl canlyniad economaidd i'r busnesau a gefnogwyd. Yn ôl y data monitro, sef y cyflawniad swyddogol yr adroddwyd amdano i Lywodraeth Cymru (gweler Pennod 3), mae ARFOR wedi creu 327 o swyddi newydd a diogelu 295 ohonynt; mae wedi creu 288 o gynnyrch neu wasanaethau newydd; ac wedi ennyn bron i £2.5 miliwn o fuddsoddiad oddi wrth fusnesau. Archwiliwyd y canlyniadau economaidd i fusnesau ymhellach yn ein hymgyngghoriad â buddiolwyr a thrafodir y prif ganfyddiadau isod.

6.1.1 Twf busnes

Yn gyntaf, ystyriwn effaith y rhaglen ar greu twf mewn busnesau sy'n bodoli eisoes, gan drafod yr effaith ar swyddi, trosiant, a chanlyniadau meddal o ran cynyddu dyheadau busnesau i dyfu.

Swyddi newydd

Y tu hwnt i'r data monitro, cynhaliwyd archwiliad manwl o effaith ARFOR ar fuddiolwyr Cymunedau Mentrus ac elfen Gyrfaoedd Llwyddo'n Lleol yn ystod ein hymgyngghoriad â busnesau (77 o ymatebwyr). Canfuwyd bod 73% o dderbynwyr grantiau wedi creu swyddi o ganlyniad i'r cymorth. Roedd y busnesau hyn ar gyfartaledd wedi creu dwy swydd yr un. O ddefnyddio'r cyfartaledd hwn, gallwn amcangyfrif bod y rhaglen wedi creu 311 o swyddi yn gyfan gwbl (230 trwy Cymunedau Mentrus ac 81 trwy elfen Gyrfaoel Llwyddo'n Lleol). Mae hyn yn weddol gyson â'r ffigyrau swyddogol, ond yn awgrymu perfformiad ychydig yn well gan fod y Gronfa Her yn gyfrifol am 74 o'r swyddi newydd yn ôl y data monitro (a Cymunedau Mentrus dim ond yn gyfrifol am 205 swydd a Llwyddo'n Lleol am 48 swydd).

Er bod y mwyafrif o'r swyddi newydd hyn yn rhai llawn amser (63%), roedd canran eithaf sylweddol yn rhai rhan amser (30%) a thymhorol (8%) hefyd. Os edrychwn felly ar y nifer o swyddi cyfwerth ag amser llawn (FTE) sydd wedi cael eu creu trwy gynlluniau grant Cymunedau Mentrus ac elfen Gyrfaoel Llwyddo'n Lleol, amcangyfrifwn fod y rhaglen wedi creu 245 swydd FTE newydd.

Gofynnwyd hefyd am yr effaith bosib ar swyddi gan gydnabod bod buddsoddiadau busnes yn aml yn cymryd amser i dreiddio trwyddo i effeithio ar dwf. Roedd mwyafrif y derbynwyr grantiau (62%) yn rhagweld creu mwy o swyddi o ganlyniad i'r cymorth yn y 12 mis ar ôl cael eu cyfweld, ac yn amcangyfrif unwaith eto creu dwy swydd newydd yr un ar gyfartaledd.

Dadansoddwyd effaith y rhaglen ar swyddi mewn ffordd arall hefyd trwy ofyn am ffigyrau cyflogaeth busnesau cyn derbyn cymorth ac ar ôl hynny. Yn gyfan gwbl, adroddodd 62% o fusnesau eu bod yn cyflogi mwy o bobl ers cael cymorth ARFOR. Mae cyfartaledd y newid cyflogaeth hwn, fesul categori maint busnes, i'w weld yn Nhabl 6.1 isod. Gwelir effaith gadarnhaol yn enwedig ymhlith busnesau nad oedd â staff cyn derbyn cymorth, gyda'r garfan hon yn cyflogi tua phedwar aelod staff (FTE) yn dilyn yr ymyriad.

Tabl 6.1: Cyfartaledd cynnydd cyflogaeth (FTE) derbynwyr grantiau, fesul categori maint busnes

Maint busnes cyn derbyn cymorth ¹¹	Nifer yr achosion	Cyfartaledd cyn derbyn cymorth	Cyfartaledd ar ôl derbyn cymorth	Newid
Dim	8	0.0	3.6	3.6
1 i 4	35	1.9	3.0	1.1
5 i 9	9	6.8	8.8	2.0
10 i 24	8	14.6	14.5	-0.1
25 i 49	4	34.6	44.0	9.4
50+	2	137.8	123.3	-14.5
Yr holl fusnesau	66	9.9	11.4	1.4

Ffynhonnell: Ymgynghoriad â busnesau a gafodd grantiau Cymunedau Mentrus a Llwyddo'n Lleol

Roedd gwahaniaeth mawr rhwng y ddwy ffrwd waith, gyda buddiolwyr Cymunedau Mentrus yn adrodd 2.2 aelod staff newydd ar gyfartaledd o gymharu â 0.2 ymhlith buddiolwyr Elfen Gyrfaol Llwyddo'n Lleol. Mae hyn yn cyd-fynd â'n canfyddiadau blaenorol lle canfuwyd bod Elfen Gyrfaol wedi buddsoddi mewn swyddi a oedd eisoes yn bodoli, ond ei bod wedi cefnogi uwchsgilio a chynnydd unigolion yn eu gweithle presennol, neu ddiogelu gwaith unigolion. O ddefnyddio'r cyfartaledd hwn ar gyfer y ddwy ffrwd, gallwn amcangyfrif bod y rhaglen wedi creu 254 swydd (243 trwy Cymunedau Mentrus ac 11 trwy Elfen Gyrfaol Llwyddo'n Lleol).

At ei gilydd felly, mae tystiolaeth gref yn dangos bod y cymorth wedi creu cannoedd o swyddi newydd, gyda'r amcangyfrifon yn amrywio o tua 250 i 330 a mwy o bosibl ar ôl ystyried effaith ffrydiau gwaith eraill hefyd. Roedd y rhain hefyd yn swyddi y dywedodd busnesau bod modd eu priodoli i ymyriad y rhaglen. Er hynny, gellir cwestiynu 'ychwanegedd' y swyddi hyn ac mae'n debyg fod risg mawr o 'ddadleoli'. Trafodwn hyn ymhellach maes o law yn y bennod hon.

Mae'n bwysig hefyd ystyried pa mor briodol yw'r swyddi a grëwyd. Dengys ymchwil nad diffyg swyddi digonol yw'r 'broblem' o reidrwydd, ond diffyg swyddi sydd yn apelio ac yn cyd-fynd â dyheadau gyrfaol pobl ifanc yr ardal. Yn gyffredinol, ymddengys bod y rhaglen wedi ymateb i'r her benodol hon drwy greu swyddi mewn amrywiaeth eang o sectorau ac mewn meysydd o ddiddordeb i'r unigolion.

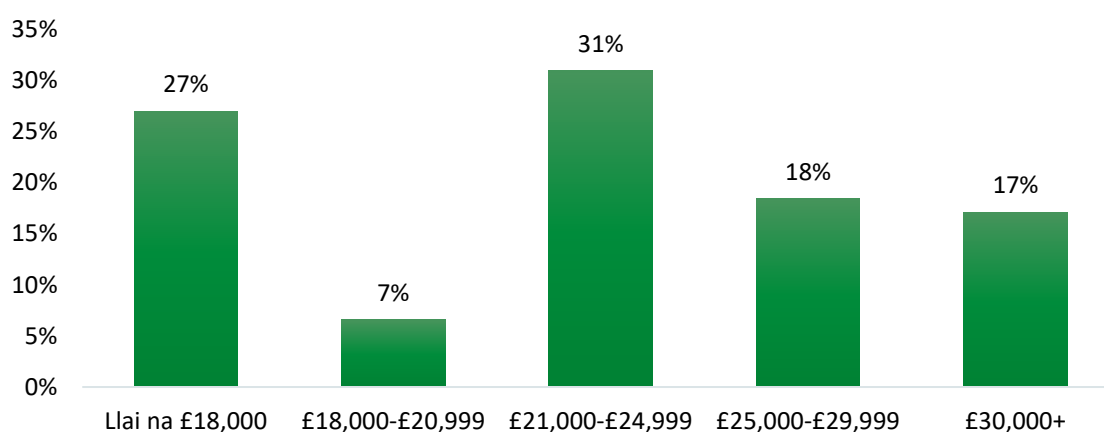
¹¹ Mae'r ffigyrau hyn yn cyfeirio at y nifer o gyflogeion cyn derbyn cymorth.

O edrych ar yr unigolion a gafodd gyfleoedd gwaith trwy Elfen Gyrfaol yn benodol, nododd tri chwarter ohonynt eu bod yn bwriadu gweithio yn yr un maes ac roedd nifer ohonynt eisoes wedi cadw eu rôl gyda'r un cwmni neu'n gobeithio gwneud hynny. Dengys hyn bod y cymorth wedi bod o fudd o ran rhoi profiad perthnasol i unigolion ddatblygu gyrfa mewn maes perthnasol.

Gwyddom hefyd mai pobl leol¹² aeth i 94% o'r swyddi. Roedd 81% yn siaradwyr Cymraeg rhugl, a 18% yn siarad Cymraeg at lefel canolraddol (9%) neu lefel mynediad (8%).¹³ Roedd dau draen (66%) ohonynt yn hyderus 'i raddau helaeth' y byddai'r swyddi'n parhau tu hwnt i ddiwedd oes rhaglen ARFOR ym mis Mawrth 2025, tra dywedodd 16% arall eu bod yn hyderus 'i ryw raddau'.

Y prif wendid o ran ansawdd y swyddi o bosibl oedd lefel y cyflog. Eto amrywiai hyn yn fawr, fel y gwelwn yn Ffigwr 6.1 isod.

Ffigwr 6.1: Lefel cyflog y swyddi a grëwyd yn sgil y cynlluniau cymorthdaliadau

Ffynhonnell: Ymgynghoriad â buddiolwyr ARFOR (busnesau) (data ar gyfer 152 o swyddi a adroddwyd gan 77 o fuddiolwyr a dderbyniodd grant wrth Gymunedau Mentrus neu elfen Gyrfaedd Llwyddo'n Lleol)

Ar y cyfan, mae'r swyddi a grëwyd yn rhai priodol er bod gormod o bwyslais o bosibl ar swyddi isel eu cyflog. Rhoddir enghreifftiau isod o'r sylwadau a wnaed gan fusnesau am y math o gyfleoedd gwaith a grëwyd.

“Helpodd arian ARFOR i greu tair swydd newydd gan gynnwys cogydd a staff blaen tŷ. Roedd y grant wedi ein galluogi i adnewyddu cegin y dafarn sy'n eiddo i'r gymuned.” (Buddiolwr Cymunedau Mentrus)

¹² Diffinnir hyn yn bobl oedd yn byw o fewn 10 milltir o'r lle gwaith.

¹³ Nid oedd gan 1% unrhyw sgiliau Cymraeg o gwbl.

“Helpodd grant ARFOR i greu swydd Ymchwilydd Prosiect. Roeddent wedi dychwelyd o’r Brifysgol ac nid oeddent wedi gallu dod o hyd i swydd arall yn y sir. Roedd y swydd hon yn llawn amser ac yn gysylltiedig â’u gradd.” (Buddiolwr Llwyddo’n Lleol)

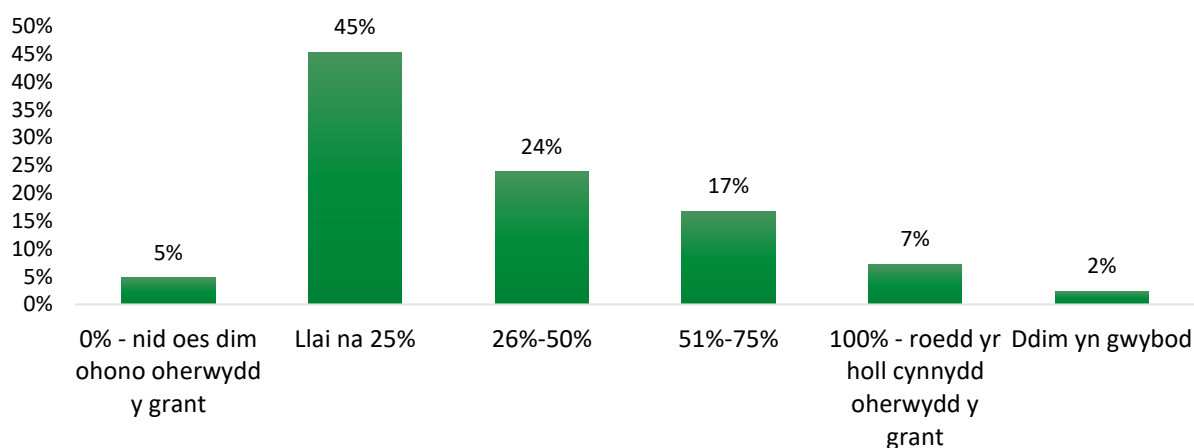
“The ARFOR grant helped us to recruit a local young person to work as a full-time chartered surveyor. She had grown up in the region and wanted to come back after qualifying and ARFOR helped her do that by supporting us with just under half of her £28,000 annual salary.” (Buddiolwr Llwyddo’n Lleol)

Trosiant

Mesurwyd yn ogystal effaith y cynlluniau cymorthdaliadau ar unrhyw gynnydd yn nhrosiant busnesau. Dywedodd 75% o dderbynwyr grantiau bod y cymorth ariannol wedi cael effaith cadarnhaol ar eu trosiant. Roedd hyn yn bennaf oherwydd y cynnyrch a’r gwasanaethau newydd (78%) a grëwyd yn dilyn derbyn y cymorth ariannol, tra adroddodd bron i hanner (48%) bod y gwelliant i’w cynnig Cymraeg wedi helpu i ddenu cwsmeriaid newydd.

Dadansoddwyd yr effaith ar drosiant busnesau ymhellach trwy ofyn am y ffigurau cyn ac ar ôl derbyn cymorth, ac yna gofyn iddynt amcangyfrif faint o’r cynnydd y gellid ei briodoli i’r cymorth. Nodwn, fodd bynnag, mai sampl fach o’r ymatebwyr oedd yn fodlon rhannu’r data hwn. O’r rheiny a wnaeth, dywedodd 81% bod eu trosiant wedi cynyddu ers derbyn y cymorth. Roedd maint yr union gynnydd yn amrywio’n fawr, yn dibynnu ar faint cychwynnol y busnesau. Gwelwyd amrywiaeth fawr hefyd yn y graddau y credwyd mai ARFOR oedd yn gyfrifol am y newid hwn, fel y dangosir yn Ffigur 6.2 isod. Yn fras, gellid rhannu’r ymatebwyr yn ddwy garfan: un grŵp (45%) yn nodi bod ARFOR yn gyfrifol am ganran cymharol fach o’u cynnydd mewn trosiant, a grŵp tebyg o ran maint (48%) yn nodi bod ARFOR yn gyfrifol am o leiaf 25% o’u twf.

Ffigur 6.2: (Os yw trosiant wedi cynyddu) Pa gyfran o’r newid hwn yn eich trosiant oedd o ganlyniad i’r grant a dderbyniwyd yn unig?

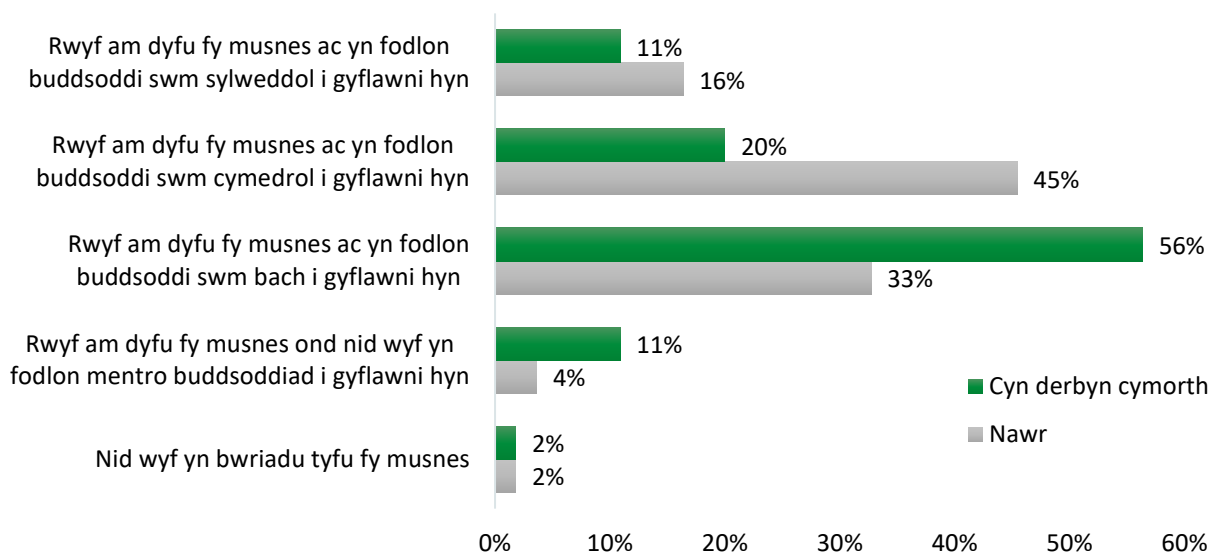
Ffynhonnell: Ymgynghoriad â buddiolwyr ARFOR (busnesau) (n=42)

Trwy ddefnyddio'r data hwn, amcangyfrifwn fod y cymorth ar gyfartaledd wedi arwain at dwf o ychydig dros £23,000 yn nhrosiant derbynwyr y grantiau, sydd yn gyfystyr i effaith o £3.9 miliwn drwyddi draw. Dylid trin y data hwn yn ofalus gan ei fod yn seiliedig ar dybiaethau eang ac ar sampl cyfyng (sampl o 42, sef 26% o'r holl fusnesau). Er hynny, mae'n cynnig brasamcan defnyddiol o faint yr effaith. Mae'r ffigwr yn debyg iawn i swm y grantiau a ddyrannwyd, sef tua £4.1 miliwn, a hyn yn awgrymu mai bychan yw'r enillion o ran effaith economaidd. Ar yr un pryd, mae'n debygol y bydd yr ymyriad yn parhau i gael rhywfaint o fudd i'r busnesau a gefnogwyd am flynyddoedd i ddod o ganlyniad i'r cynnyrch, gwasanaethau ac unrhyw welliannau eraill y buddsoddwyd ynddynt.

Tu hwnt i'r data caled, roedd swyddogion ARFOR o'r farn bod y cymorth wedi cael effaith mwy pellgyrhaeddol ar rai busnesau drwy gynyddu eu huchelgeisiau twf. Nodwyd bod y perchnogion yn aml wedi bod yn rhedeg busnesau ers blynyddoedd i fedru eu cynnal nhw a'u teuluoedd, ond bod y profiad o recriwtio gweithwyr yn dilyn buddsoddiad ARFOR wedi newid eu hargraff am eu busnesau a chynyddu eu hawydd i dyfu. Yn ôl un swyddog: *"Mae'n teimlo fel petaen ni wedi tanio rhywbeth ynddynt"*.

Roedd tystiolaeth o'r newid hwn yn ein hymgyngoriad â busnesau pan ofynnwyd sawl cwestiwn i weld unrhyw newid o ran agweddau, dyheadau, a diwylliant busnesau. Pan ofynnwyd yn uniongyrchol, dywedodd 68% bod y cymorth wedi cynyddu eu dyheadau o ran tyfu eu busnesau. Gwelwyd ychydig o gynydd yn y parodrwydd i fuddsoddi symiau mwy o faint i dyfu eu busnesau hefyd, fel y gallwn weld yn Ffigwr 6.3 isod.

Ffigwr 6.3: Agwedd tuag at fuddsoddi a thwf cyn ac ar ôl derbyn cymorth

Ffynhonnell: Ymgynghoriad â buddiolwyr ARFOR (busnesau) (n=55)

Yn olaf, dywedodd 80% fod ganddynt gynlluniau ar gyfer gwneud buddsoddiadau pellach yn ystod y ddwy flynedd nesaf. Awgryma hyn oll fod y rhaglen wedi cael rhywfaint o effaith ar gynyddu'r awydd i dyfu ac felly gellir disgwyl gweld canlyniad economaidd cadarnhaol pellach yn y dyfodol.

Ychwanegedd

Tystiolaeth gymysg a gafwyd ynghylch ychwanegedd (*additionality*),¹⁴ sef yr effaith ar gynyddu cyflogaeth a throsiant buddiolwyr. Ar yr un llaw, dywedodd 78% o fusnesau nad oedd ganddynt yr arian ar gyfer y buddsoddiad heb y grant a dywedodd 82% fod angen y cyllid arnynt er mwyn lleihau'r risg i'r busnes o wneud y buddsoddiad. Ar y llaw arall, dim ond 31% a adroddodd na fyddant wedi gwneud y buddsoddiad o gwbl heb y grant. Nododd y rhan fwyaf o fusnesau effaith rannol o ran ychwanegedd, gyda 43% yn nodi bod y grant wedi eu galluogi i gynyddu maint eu buddsoddiad a 24% yn nodi bod yr ymyriad wedi cyflymu eu buddsoddiad. Tra bod hyn yn dangos bod yr ymyriadau wedi esgor ar effaith cyflymu ac wedi hwyluso buddsoddiadau gwell neu fwy priodol, awgrymir hefyd y byddai rhywfaint o'r canlyniadau a ddisgrifir uchod wedi digwydd beth bynnag heb gymorth.

Mae'n bwysig hefyd ystyried a fyddai modd i'r busnesau gael cymorth tebyg trwy gyrrff eraill. Dim ond 55% a gytunai â'r datganiad 'Nid oeddwn yn gallu cael benthyciad na chyllid ar gyfer y buddsoddiad hwn drwy ddulliau eraill' a dim ond 36% ddywedodd eu bod wedi chwilio am gymorth oddi wrth raglenni / gwasanaethau eraill i ariannu'r prosiect. Nodir i 50% ddweud eu bod eisoes wedi cael cymorth ariannol gan raglen neu wasanaeth arall yn y tair blynedd diwethaf. Gellir cwestiynu felly gwerth ychwanegol rhai o'r buddsoddiadau hyn, er bod nifer yn grediniol fod y cymorth yn hanfodol i'w galluogi i wneud y buddsoddiad i'r maint a'r amserlen a welwyd.

"I have a small, new business and couldn't afford to build the new gym and equip it without the funding. I had looked at loans, but they would have crippled the business with repayments. I had applied for other grants but they weren't suitable for a small business like mine and was turned down." (Buddiolwr Cymunedau Mentrus)

Yn olaf, nodwn fod risg uchel o ddadleoli o gofio bod canran uchel o gystadleuwyr buddiolwyr y rhaglen hefyd wedi eu lleoli yn y rhanbarth. Yn wir, awgryma'r dystiolaeth o'n hymngynghoriad fod 48%, ar gyfartaledd, o brif gystadleuwyr y buddiolwyr yn rhai lleol. Mae hyn yn creu'r risg bod y twf a gynhyrchwyd i'r buddiolwyr yn cael effaith andwyol ar fusnesau eraill yn y rhanbarth, ac felly yn cyfyngu ar yr effaith economaidd 'net'.

At ei gilydd felly, nid oes tystiolaeth gref i awgrymu bod y cynlluniau grant yn cynrychioli gwerth da am arian ar fetrig ariannol sylfaenol.

¹⁴ Ychwanegedd (*additionality*) yw'r graddau y mae gweithgaredd yn digwydd o ganlyniad i'r ymyriad, naill ai yn digwydd o gwbl, ar raddfa fwy, yn gyflymach neu mewn ardal neu grŵp targed dynodedig penodol.

6.1.2 Mentergarwch

Roedd 46% o'r unigolion a gafodd gymorth drwy Elfen Mentro eisoes wedi dechrau eu busnesau eu hunain ac 17% arall ar fin gwneud hynny¹⁵. Os ydym yn cyffredinoli canfyddiadau'r arolwg i'r boblogaeth ehangach a gafodd gefnogaeth, gallwn amcangyfrif bod bron i 60 o bobl ifanc naill ai eisoes wedi dechrau eu busnesau eu hunain neu ar fin gwneud hynny. Prif effaith cymorth ARFOR oedd cyflymu'r broses hon o sefydlu busnes, gyda 77% (10 o 13 o fewn ein sampl) o'r rheiny a oedd eisoes wedi dechrau busnes yn tybio y byddent wedi gwneud hynny beth bynnag heb y cymorth, ond y byddai wedi cymryd mwy o amser. Dywedodd 95% o'r busnesau newydd hyn eu bod yn gweithredu trwy gyfrwng y Gymraeg yn bennaf (63%) neu'n rhoi pwyslais cyfartal ar y Gymraeg a'r Saesneg.

Gwelwyd sefydlu busnesau newydd yn sgil cymorth Cymunedau Mentrus yn ogystal. O'r 11 a ymatebodd i'n harolwg yn dweud mai eu hamcan oedd datblygu busnes neu fenter newydd, dywedodd 9 ohonynt eu bod eisoes wedi lansio'r busnesau hyn. Ar y sail hon, amcangyfrifwn fod y cynllun wedi arwain at 18 o fusnesau newydd.

Gwelwyd nifer o is-brosiectau ac elfennau eraill ARFOR yn sbarduno mentergarwch yn ogystal. Enghraifft o hyn yw'r cymorth a roddwyd i glybiau rygbi trwy Elfen Mentro i'w helpu i gynnal digwyddiadau cymdeithasol. Adroddodd swyddogion ARFOR fod hyn wedi helpu i gryfhau cynaliadwyedd y mudiadau yn dilyn llwyddiant y digwyddiadau, gan roi hyder iddynt drefnu eu digwyddiadau eu hunain i'r dyfodol a thrwy hynny gynhyrchu incwm gwerthfawr i'r mudiadau.

6.2 Canlyniadau ar ddefnydd busnesau o'r iaith

Cafodd yr amod bod yn rhaid i unrhyw gymorth fod o fudd i'r Gymraeg ei ymgorffori ym mhrosesau cytundebol ac ymgeisio'r cynlluniau cymorthdaliadau Cymunedau Mentrus. O ganlyniad, gwelwyd dwy garfan o brosiectau yn cael eu hariannu, sef y rheiny oedd yn ymwneud â chynyddu defnydd o'r Gymraeg yn uniongyrchol a'r rheiny oedd yn canolbwyntio ar greu cyfleoedd gwaith i siaradwyr Cymraeg (neu gyfuniad o'r ddau). Adroddodd 53% o dderbynwyr grantiau iddynt ddefnyddio'r cyllid (yn rhannol) er mwyn greu gofodau Cymraeg ac roedd hwn yn amcan canolog i'r Gronfa Her yn ogystal.

Roedd yr effaith ar greu gofodau Cymraeg yn amlwg, gyda busnesau yn nodi bod y Gymraeg yn fwy gweladwy yn eu gweithleoedd ac yn cael ei defnyddio'n amlach yno. Roedd prosiectau'r Gronfa Her wedi greu gofodau Cymraeg amrywiol mewn sawl cyd-destun gwahanol, a rhoddir rhai enghreifftiau isod.

"This will be the first Welsh language e-sports tournament. It will increase the amount of content created online in Welsh. We are creating 4 venues

¹⁵ Seilir y datganiad hwn ar ganfyddiadau ein harolwg o'r unigolion wnaeth derbyn cymorth wrth elfen Mentro Llwyddo'n Lleol (sampl o 41)

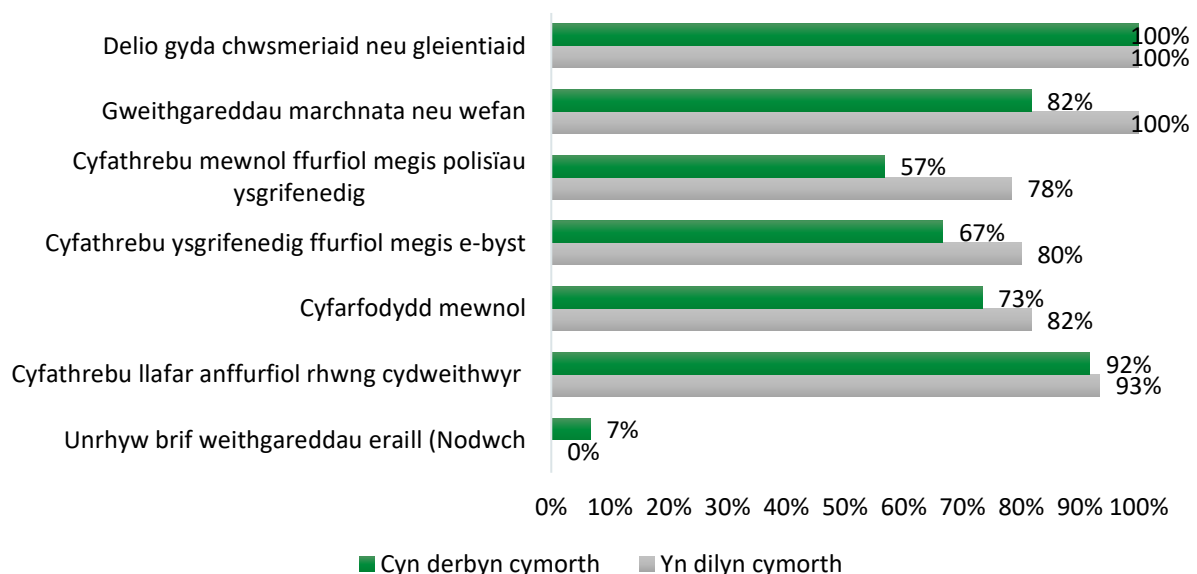
in the region which are all completely bilingual. There is an online portal for all of the e-sports players to talk in Welsh.” (Buddiolwr Cronfa Her)

“All of our staff were Welsh speaking before the ARFOR support. However the ARFOR support has meant we have been able to have all of our signage, marketing and branding be bilingual for the first time. This encourages more of our customers to talk to us in Welsh.” (Buddiolwr Cymunedau Mentrus)

“Everything in the cafe / bar is bilingual with Welsh first including branding, marketing menus and signage. All staff are Welsh speaking and have Welsh speaker badges. We play Welsh-language music in the cafe. Have Welsh-language story and poetry events and gigs. We have also hosted Give Welsh a Go events.” (Buddiolwr Cymunedau Mentrus)

Gofynnwyd sawl cwestiwn er mwyn canfod y newid yn nefnydd busnesau o’r Gymraeg mewn cyd-destunau gwahanol yn dilyn derbyn cymorth. Teg dweud mai busnesau Cymraeg eu hiaith a gefnogwyd gan ARFOR i raddau. Fel y gwelwn yn Ffigwr 6.4 isod, roeddent oll yn cynnig gwasanaeth i gwsmeriaid trwy gyfrwng y Gymraeg cyn derbyn cymorth a nododd bron i bawb fod cydweithwyr yn siarad Cymraeg wrth gyfathrebu’n anffurfiol â’i gilydd. Yn wir, gwelwn fod y mwyafrif yn defnyddio’r Gymraeg ym mhob senario a amlinellir isod. Ar yr un pryd, gwelwn fod cynnydd sylweddol mewn tri metrig, sef y canran a nododd eu bod yn defnyddio’r Gymraeg yn eu cyfathrebu ffurfiol mewnol ac ysgrifenedig ynghyd â’u gweithgareddau marchnata.

Ffigwr 6.4: Defnydd staff o’r Gymraeg yn y gweithle cyn ac ar ôl derbyn cymorth

Ffynhonnell: Ymgynghoriad â buddiolwyr ARFOR (busnesau) (n=60)

Gwelwyd cynnydd hefyd yng nghanran y busnesau a asesai sgiliau Cymraeg ymgeiswyr fel rhan o'u proses recriwtio (66% cyn y cymorth yn codi i 98% ar ôl ei gael) ac yn y canran a ddywedai ei bod hi'n 'bwysig iawn' iddynt gael staff sydd â sgiliau Cymraeg yn eu safle gwaith (69% cyn cael y cymorth yn codi i 87% ar ôl ei gael).

6.2.1 Asesiad Etic Lab

Ceir tystiolaeth bellach o'r cynnydd hwn drwy waith ymchwil ein partner, Etic Lab. Mae Etic Lab wedi bod yn casglu ystod o ddata ar gyfer y prosiect hwn, ac, o ddiddordeb penodol i'r adran hon, casglwyd newidyn neu sgôr cyfansawdd ar ddefnydd y Gymraeg mewn busnesau. Mae'r newidyn hwn yn sgôr cyfansawdd o ddefnydd Cymraeg busnesau ar eu gwefannau ac felly yn rhoi procsi i ni o ddefnydd Cymraeg cyffredinol cwmnïau. Fe'i cyfrifir drwy weithio allan pa ganran o wefan cwmni sydd un ai wedi ei ysgrifennu yn Gymraeg neu wedi ei gyfieithu. Mae sgôr wedyn rhwng sero ac un yn dynodi pa mor 'Gymraeg' yw gwefan y cwmni gyda sgôr o un yn golygu bod y wefan i gyd ar gael yn Gymraeg a sgôr o sero yn golygu fod dim Cymraeg ar y wefan.

Defnyddiwyd y data hwn er mwyn cymharu sgôr busnesau oedd wedi cael cymorth gan ARFOR â'r busnesau hynny na chafodd er mwyn gweld effaith yr ymyriad. Roedd y canlyniadau o'r dadansoddiad ystadegol hwn yn dangos bod derbyn cymorth gan ARFOR yn golygu fod cwmnïau yn 22% fwy tebygol o gael sgôr Cymraeg uchel na'r cwmnïau nad oedd wedi derbyn cymorth. Roedd y canlyniadau hyn yn ystadegol arwyddocaol ac yn atgyfnerthu'r adborth a dderbyniwyd gan fusnesau, sef bod yr ymyriad wedi arwain at gynnydd yn eu defnydd o'r Gymraeg.

6.3 Effaith ar batrymau mudo

Y tu hwnt i'r effeithiau uniongyrchol, y prif gyfraniad y gall ARFOR ei wneud yw trwy ei ddylanwad anuniongyrchol ar yr argraff neu'r canfyddiad sydd gan bobl am y rhanbarth a'r cyfleoedd economaidd ynddi. Yn wir, ymgais i newid meddylfryd ac agweddau tuag at y rhanbarth yw prif ddiben Llwyddo'n Lleol trwy'r ymgyrch marchnata. At hynny, roedd nifer o'r tîm darparu o'r farn bod y rhaglen wedi llwyddo i godi ymwybyddiaeth o'r brand ac wedi dechrau'r broses o newid meddylfryd.

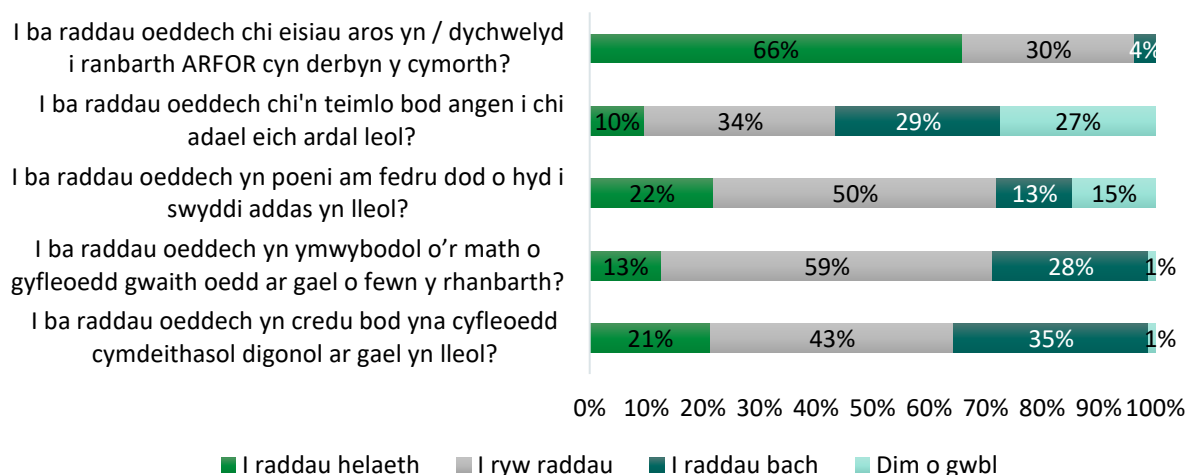
"[Rydyn] ni wedi dechrau herio'r stereoteip hwnnw nad ydych ond yn symud yn ôl i gefn gwlad Cymru pan fyddwn yn edrych i ymddeol." (Tîm darparu)

6.3.1 Effaith ar fuddiolwyr Llwyddo'n Lleol

Mae tystiolaeth dda o effaith y rhaglen ar y bobl ifanc a gefnogwyd yn uniongyrchol o ran eu hagweddau a'u cymhellion i aros neu ddychwelyd i'r ardal. Gofynnwyd sawl cwestiwn ar hyn yn ein hymgyngoriad, sef yr arolwg o 80 o unigolion a oedd wedi derbyn cymorth o ffrwd waith Llwyddo'n Lleol.

I ddechrau arni, archwiliwyd llinell sylfaen yr unigolion a gafodd gymorth gan ofyn am eu hagweddau am y cyfleoedd oedd ar gael yn y rhanbarth a'u hawydd i aros / dychwelyd cyn derbyn cymorth. Gwelwn yn Ffigwr 6.5 isod bod awydd cryf i aros neu ddychwelyd, ond bod canran mawr (73%) hefyd yn nodi eu bod yn teimlo bod angen iddynt adael o leiaf i 'raddau bach'. Y prif reswm a roddwyd am hyn oedd yr angen i ddod o hyd i swyddi neu gyfleoedd gwell (71%).

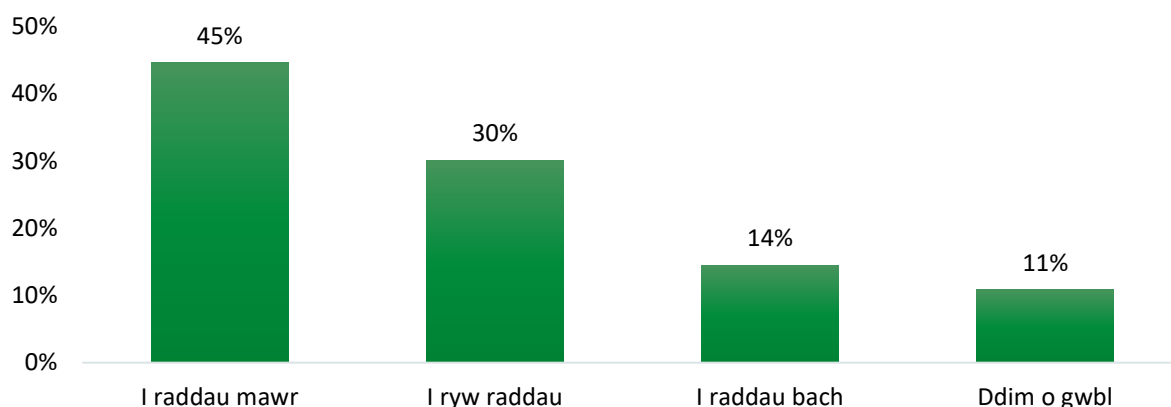
Ffigwr 6.5: Agweddau llinell sylfaen buddiolwyr Llwyddo'n Lleol (unigolion)

Ffynhonnell: Arolwg ar-lein o fuddiolwyr ARFOR (unigolion) (n=82, 62, 82, 87, 84)

Ar ôl cael y cymorth, gwelwyd 99% (83/84) o'r ymatebwyr i'n harolwg oedd yn byw yn y rhanbarth cyn derbyn cymorth yn nodi eu bod wedi aros. Y prif bennawd, o bosibl, oedd i 72% o ymatebwyr i'n harolwg ddweud bod y rhaglen wedi dylanwadu ar eu penderfyniad i aros i fyw yn y rhanbarth a 45% yn dewis y sgôr uchaf 'i raddau helaeth'.

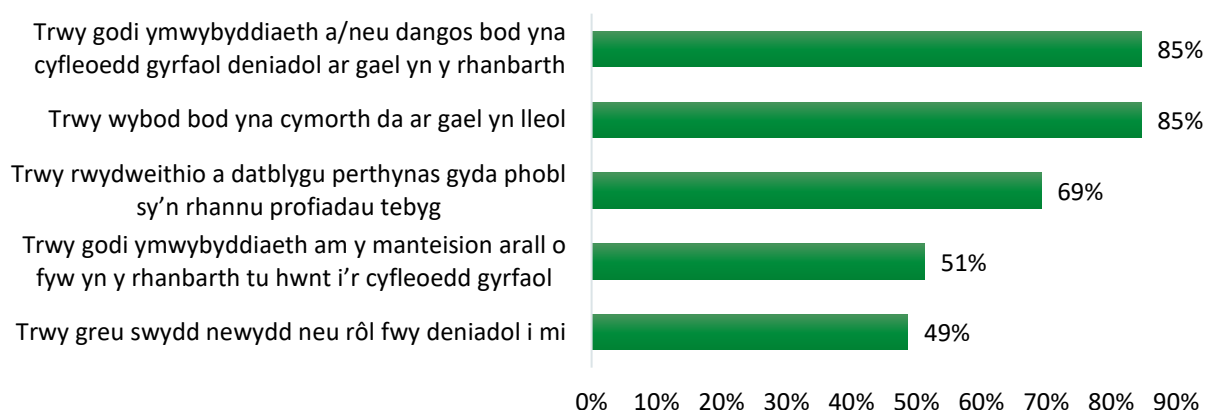
Ffigwr 6.6: I ba raddau y mae'r cymorth gan ARFOR wedi dylanwadu ar eich penderfyniad i aros / dychwelyd i'r ardal?

Ffynhonnell: Arolwg ar-lein i fuddiolwyr ARFOR (unigolion) (n=83)

Mae'r rhesymau y tu ôl i'r ymateb cadarnhaol hwn i'w gweld yn Ffigwr 6.7. Yn bwysig iawn, adroddodd y mwyafrif helaeth fod yr ymyriad wedi cynyddu eu hymwybyddiaeth a dangos bod cyfleoedd gyrfa deniadol ar gael, sef prif amcan ymgyrch Llwyddo'n Lleol. Nododd bron i hanner effaith fwy uniongyrchol, sef mai'r swydd neu rôl fwy deniadol a gawsant o ganlyniad i'r ymyriad yw'r rheswm eu bod yn fwy awyddus i aros yn y rhanbarth. Mae hyn yn gyson â chanfyddiadau eraill o'r arolwg, lle nododd 56% mewn ymateb i gwestiwn arall fod ganddynt swydd well yn dilyn y cymorth.

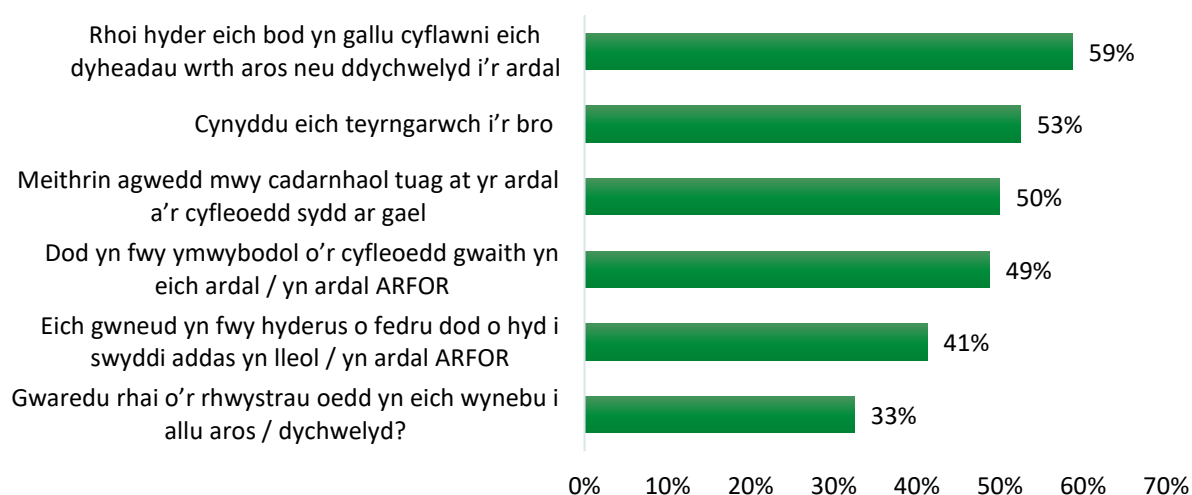
Ffigwr 6.7: Ym mha ffordd mae ARFOR wedi dylanwadu ar eich penderfyniad i aros / dychwelyd i'r ardal?

Ffynhonnell: Arolwg ar-lein i fuddiolwyr ARFOR (unigolion) (n=39)

Gwelwn effaith yr ymgyrch a'r ymyriad uniongyrchol ymhellach yn Ffigwr 6.8 isod o ran cynyddu hyder ac agweddau unigolion ynghylch y cyfleoedd sydd ar gael yn lleol a bod modd cyflawni eu dyheadau trwy aros yn lleol.

Ffigwr 6.8: Canlyniadau cymorth Llwyddo'n Lleol

Ffynhonnell: Arolwg ar-lein i fuddiolwyr ARFOR (unigolion) (n=80)

6.3.2 Casgliadau ar batrymau mudo

Mae'n glir bod Llwyddo'n Lleol wedi cael yr effaith a gynlluniwyd ar yr unigolion a gefnogwyd, a hynny'n uniongyrchol trwy roi cyfleoedd gwell iddynt ond hefyd trwy newid eu dehongliad o'r cyfleoedd sy'n bodoli yn y rhanbarth a meithrin agweddau llawer mwy cadarnhaol. Canlyniad hyn yw bod bron i'r holl fuddiolwyr uniongyrchol wedi penderfynu aros. Gallwn ddod i'r casgliad felly bod ARFOR wedi cael effaith gadarnhaol ar batrymau mudo'r buddiolwyr uniongyrchol. Y cwestiwn mawr na allwn ei ateb yw: i ba raddau mae ymgyrch y rhaglen wedi dylanwadu ar batrymau mudo yn fwy cyffredinol trwy newid canfyddiadau pobl ifanc yn fwy pellgyrhaeddol (h.y. y tu hwnt i'r buddiolwyr uniongyrchol) o'r cyfleoedd sydd ar gael yn y rhanbarth? Mae hwn yn gwestiwn anodd iawn i'w ateb ac yn gofyn am ymchwil llawer ehangach sy'n gallu mesur agweddau pobl ifanc yn y boblogaeth ehangach ac sy'n gallu dynodi newidiadau dros amser.

6.4 Dysgu gwersi a phrif ffrydio

Mae ARFOR yn sicr wedi arwain at lawer o ddysgu defnyddiol a dyma oedd un o'r prif amcanion. Comisiynwyd ymchwil i ddysgu mwy am natur y berthynas rhwng economi ac iaith trwy'r astudiaeth gwerthuso a dysgu ehangach hwn a thrwy brosiectau'r Gronfa Her, a daeth nifer o wersi defnyddiol i'r amlwg a all lywio datblygiadau pellach a chyfleoedd i brif ffrydio. Mae gweddill y bennod hon yn trafod y materion hyn.

6.4.1 Canfyddiadau ymchwil Prifysgol Aberystwyth

Lluniwyd sawl papur ac adroddiad byr yn dilyn ymchwil a gynhaliwyd gan Brifysgol Aberystwyth fel rhan o'r astudiaeth hwn er mwyn archwilio'r cysylltiad rhwng economi ac iaith (ynghyd â materion perthnasol eraill).

Cyhoeddwyd **Adroddiad Briffio 'ARFOR, allfudo a'r Gymraeg'** ym mis Ionawr 2024¹⁶ a hwn yn trafod gwersi o ymchwil cyfoes ym maes allfudo. Trafodwyd agweddau siaradwyr Cymraeg ifanc tuag at fywyd yng nghefn gwlad Cymru, y ffactorau sydd yn cymell allfudo a'r ffactorau sydd yn dylanwadu ar fudo dychweliadol. Dangosodd bod ffactorau gwahanol yn dueddol o ddylanwadu ar y ddau ffenomenon hyn (allfudo a mudo dychweliadol) ac felly bod angen ymdrin â'r materion mewn ffyrdd gwahanol. Tynnwyd sylw hefyd at y cyfle i ddefnyddio teipolegau o agweddau pobl ifanc o Gymru ynglŷn â mudo er mwyn nodi sut i fynd i'r afael â'r her ar gyfer grwpiau gwahanol, a'i bod hi'n werth dehongli tueddiadau mudo trwy ddefnyddio modelau cwrs bywyd. Dylid rhoi ystyriaeth i ganfyddiadau'r ymchwil hwn wrth lunio unrhyw bolisiâu neu ymyriadau sydd yn ymwneud â her pobl ifanc yn gadael cefn gwlad Cymru.

¹⁶ Dr Huw Lewis a Dr Lowri Cunningham Wynn o Brifysgol Aberystwyth, Adroddiad Briffio 'ARFOR, allfudo a'r Gymraeg: Gwersi o ymchwil cyfoes ym maes allfudo i gefnogi gwaith rhaglen ARFOR II', Ionawr 2024.

Cyhoeddwyd **Adroddiad Briffio ‘Tu Hwnt i ARFOR: strategaethau datblygu economaidd a’r Gymraeg’** ym mis Chwefror 2025.¹⁷ Yn ddo trafodir i ba raddau y mae ystyriaeth i’r Gymraeg wedi ei hintegreiddio yn y broses o lunio cynlluniau a mentrau datblygu economaidd Cymreig allweddol. Canfuwyd bod gwahaniaeth amlwg rhwng lefel yr ystyriaeth a roddwyd i’r Gymraeg yn y strategaethau economaidd a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru o gymharu â’r dogfennau a gyhoeddwyd gan Uchelgais Gogledd Cymru, Tyfu Canolbarth Cymru a Dinas-Ranbarth Bae Abertawe. Roedd y canfyddiadau’n dangos bod gwelliant graddol yn y graddau yr ymddengys bod ystyriaeth i’r Gymraeg wedi’i hintegreiddio yn y broses o ddatblygu strategaethau datblygu economaidd Llywodraeth Cymru yn ystod y cyfnod rhwng 2002-21, (ond bod hyn wedi’i wyrddroi pan gyhoeddwyd strategaeth ddiweddaraf Llywodraeth Cymru yn 2023). Mewn cyferbyniad, mae’r canfyddiadau’n awgrymu mai ystyriaeth ymylol fu’r Gymraeg yn natblygiad y bargeinion twf.

Gwnaethpwyd chwe argymhelliad ar sail canfyddiadau’r astudiaeth er mwyn annog gwell cydlynid polisi rhwng gwahanol strategaethau ac ymyriadau datblygu economaidd. Yn benodol i ddyfodol ARFOR (neu unrhyw raglen / corff sydd ag amcanion tebyg), nodwyd ei bod yn hollbwysig rhoi rhagor o ystyriaeth i’w pherthynas â strwythurau economaidd rhanbarthol eraill, ac yn benodol â’r tair bargaen twf a dinesig. Mae’n dweud bod capasiti ARFOR i ddarparu ymyriadau economaidd sydd o fudd i’r Gymraeg yn debygol o gael ei danseilio os bydd mentrau llawer mwy sylweddol a mwy hirdymor yn parhau i drin amcanion o’r fath fel ystyriaethau ymylol. Nodwyd felly ei bod yn hanfodol i amcanion unrhyw raglen neu gorff yn y dyfodol gael eu deall a’u hatgyfnerthu gan strwythurau datblygu economaidd eraill.

Cyhoeddwyd **Adroddiad Briffio ‘ARFOR, gweithleoedd a’r Gymraeg’** ym mis Mai 2025¹⁸ er mwyn nodi arfer da yn y berthynas rhwng yr economi a’r iaith a’r gweithle ar sail dysgu o brofiad Gwlad y Basg ynghyd ag ymchwil yng Nghymru. Cafwyd 13 o argymhellion yn cynnig amryw o syniadau i gynyddu’r defnydd o’r Gymraeg mewn gweithleoedd, gan gynnwys cryfhau’r gydnabyddiaeth ynghylch arwyddocâd gweithleoedd ym maes cynllunio iaith, cynnig syniad o ddatblygu menter i rannu arfer da, ymgorffori rheolaeth iaith mewn cyrff sy’n hyrwyddo arferion rheolaeth uwch, a sawl argymhelliad yn ymwneud a rôl mentrau cymdeithasol wrth gynyddu ystyriaethau ieithyddol mewn gweithleoedd.

Mae’r casgliad hwn o bapurau gan Brifysgol Aberystwyth yn cynnig dysgu defnyddiol a all helpu i lywio cynllunio ieithyddol, polisiau ac ymyriadau a ddaw i ddilyn rhaglen ARFOR 2.

¹⁷ Dr Huw Lewis o Brifysgol Aberystwyth, Adroddiad Briffio ‘Tu Hwnt i ARFOR: strategaethau datblygu economaidd a’r Gymraeg’, Chwefror 2025.

¹⁸ Dr Elin Royles o Brifysgol Aberystwyth, Adroddiad Briffio ‘ARFOR, gweithleoedd a’r Gymraeg: Gwersi arfer da o ran effaith gweithleoedd ar ieithoedd rhanbarthol neu leiafrifol i gefnogi gwaith rhaglen ARFOR II’, Mai 2025.

6.4.2 Prif wersi o brosiectau'r Gronfa Her

Y Gronfa Her oedd y brif ffrwd ariannwyd i beilota mentrau newydd a, thrwy wneud hynny, cynhyrchu dysgu. Wrth edrych ar y Gronfa Her yn ei chyfanrwydd, nid yw'r effaith gyffredinol ar yr economi na'r Gymraeg yn hollol eglur. Mae'n anodd asesu i ba raddau y gwnaeth y Gronfa wir gyfraniad at wella sefyllfa'r iaith a hyfywedd economaidd ardaloedd ARFOR. Bydd angen data mwy cynhwysfawr a dadansoddiadau trylwyr yn y dyfodol i fesur effaith y buddsoddiadau hyn ar yr economi a'r Gymraeg yn y rhanbarth ac i sicrhau bod yr adnoddau'n cael eu dyrannu'n effeithiol.

Mae'n werth nodi mai'r prosiectau hynny sydd wedi cynnwys elfen gref o ymchwil yw'r rhai sy'n tueddu i ragori ar y lleill. Mae hyn oherwydd eu bod wedi creu sylfaen o wybodaeth y gellid ei defnyddio i gynllunio ymyriadau yn y dyfodol a bod eu dylanwad a'u potensial i ymestyn tu hwnt i oes y rhaglen yn gryf.

Dyma'r prosiectau cryfaf yn hyn o beth, a'r rhai y dylid eu hystyried ar gyfer prif ffrydio neu ddatblygu ymhellach:

- 1) **Prosiect Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant:** Iaith Gweithle, Iaith Gweithlu: Dadansoddi'r defnydd o'r Gymraeg mewn gweithleoedd ac ymysg y gweithlu yn siroedd ARFOR
- 2) **Cwmni IAITH:** Datblygu cadernid iaith i'r maes Gofal Plant
- 3) **Cwmni Bro Aelhaearn:** Prosiect tai ac iaith Antur Aelhaearn
- 4) Prosiectau **Prifysgol Bangor**
- 5) **Golwg:** Ymestyn y gwefannau bro ar draws ARFOR

6.4.3 Crynhoi prif wersi'r gwerthusiad

Mae nifer o ganfyddiadau o'r gwerthusiad hwn y gellir eu defnyddio i lywio ymyriadau a gweithgarwch perthnasol yn y dyfodol. Trafodir prif oblygiadau prosiectau'r Gronfa Her uchod. O ran y ffrydiau gwaith eraill, canfuwyd bod grantiau Cymunedau Mentrus wedi bod yn fuddiol i'r buddiolwyr uniongyrchol. Er hyn, gellir cwestiynu a yw'r enillion yn cynnig gwerth da am arian ac ai dyma yw'r defnydd gorau o gyllid rhaglen fel hon wrth ystyried maint y buddsoddiad y byddai ei angen i weld unrhyw newid ar lefel macro. Canfuwyd bod achos llawer cryfach dros barhad ymgyrch Llwyddo'n Lleol gan ei bod yn cynnig ffocws gwahanol i ymyriadau eraill ac wedi'i gyflwyno'n effeithiol, er bod bwch yn ein dealltwriaeth o effaith y rhaglen (os o gwbl) ar bobl oedd heb ymwneud yn uniongyrchol â'r rhaglen. Yn olaf, canfuwyd bod rhai enghreifftiau da o weithgareddau wedi'u cefnogi trwy Bwrlwm ARFOR. Y prif ddigwyddiad a ganmolwyd oedd y 'Gwobrau mwyaf Cymraeg y Byd', sef digwyddiad cymharol isel ei gost a ddenodd sylw da i'r enillwyr a llwyddo yn yr amcan i greu bwrlwm.

Mae sawl gwers ddefnyddiol ar ochr y prosesau a ddefnyddiwyd yn ogystal. Yn bennaf, mae'r gwerthusiad yn amlygu pwysigrwydd cael amserlen ddigon hir i gynllunio a chyflwyno'r rhaglen yn effeithiol heb orfod rhuthro penderfyniadau a gweithgareddau. Dangosir hefyd bwysigrwydd osgoi unrhyw amwysedd ynghylch union rôl y rhaglen wrth geisio ymateb i her mor fawr a chymhleth. Yn olaf, amlygir pwysigrwydd cael adnoddau priodol i gydlyn y strategol a sicrhau aliniad â gwasanaethau perthnasol a strwythurau economaidd rhanbarthol eraill. Trafodwn y prif wersi ymhellach ym mhennod olaf yr adroddiad.

7. Casgliadau ac argymhellion

Mae ARFOR 2 wedi cyflawni llawer mewn cyfnod byr ac wedi ennyn ymateb cadarnhaol iawn gan yr unigolion a busnesau a gymerodd ran yn y rhaglen. Mae ARFOR hefyd wedi cynhyrchu dysgu pwysig wrth bwyso a mesur sut y dylid mynd i'r afael â'r heriau sydd wrth wraidd y rhaglen.

Ar yr un pryd, mae cydnabyddiaeth eang bod maint a chymhlethdod yr her yn golygu na ellir ei datrys drwy raglen fyrhoedlog fel hon. Yn hytrach, mae angen dull hirdymor. Er bod achos cryf dros fuddsoddi pellach, mae'r gwerthusiad hwn yn dangos bod angen cynllunio mwy trylwyr i bennu'n glir bwrpas a gorchwyl gwaith y fenter.

Gwyddom fod ffactorau economaidd yn chwarae rôl bwysig ac yn cyfrannu at her pobl ifanc yn gadael cefn gwlad Cymru (a bod hynny'n cael effaith andwyol ar y Gymraeg). Ar yr un pryd, gwyddom fod y ffactorau sy'n dylanwadu ar bobl ifanc yn allfudo yn llawer ehangach na heriau economaidd yn unig. Gellid dadlau bod angen symud i ffwrdd o ganolbwyntio ar y berthynas rhwng economi ac iaith yn unig gan fod hynny'n rhannu'r broblem mewn modd artiffisial. Yn hytrach, dylai unrhyw raglen neu gorff a sefydlir yn y dyfodol ganolbwyntio ar yr her gyffredinol, sef dadboblogi siaradwyr Cymraeg ifanc o'r rhanbarth.

Er i'r dystiolaeth dangos bod ymyriadau ARFOR 2 wedi arwain at ganlyniadau economaidd cadarnhaol tymor-byr a bod hynny wedi dylanwadu ar batrymau mudo buddiolwyr ar lefel unigol, nid oes modd i raglen ar y raddfa hon ddatrys y broblem yn uniongyrchol. O ystyried hynny, byddai rhaglen ar raddfa ARFOR yn debygol o gael effaith mwy pellgyrhaeddol yn y dyfodol trwy symud tuag at rôl fwy strategol sydd yn ceisio dylanwadu, hwyluso a galluogi yn hytrach na cheisio gwyrddroi heriau strwythurol economaidd y rhanbarth yn uniongyrchol. Byddai hyn hefyd yn lleihau unrhyw berygl o ddyblygu gweithgareddau / ymyriadau eraill.

7.1 Argymhellion eang

Rhodddwn dri argymhelliad eang sy'n cynnig ffordd ymlaen ar gyfer buddsoddi pellach a datblygu polisi yn y maes hwn. Mae pob argymhelliad eang yn cynnwys cyfres o awgrymiadau manylach.

Argymhelliad 1: Sefydlu ymyriad hirdymor

Mae her mor fawr a chymhleth â'r un a drafodir yn yr adroddiad hwn yn gofyn am ymyriad hirdymor a sefydlog er mwyn gwneud gwir wahaniaeth. Yn wir, dyna oedd casgliad y Comisiwn Cymunedau Cymraeg yn ogystal wrth ystyried dyfodol ARFOR:

'Mae'r Comisiwn yn cydnabod cyfraniad gwerthfawr y rhaglen (ARFOR 2), ac yn awyddus fod dilyniant priodol yn digwydd yn y maes hollbwysig hwn. Mae'r Comisiwn o'r farn felly y dylai ARFOR, neu gorff tebyg, neu gorff arall... fod yn barhaol.' (Adroddiad Comisiwn Cymunedau Cymraeg)

Ein hargymhelliad yw y gallai rhaglen hirdymor yn y dyfodol fod yn un llai o faint a bod ganddi dîm o swyddogion craidd sydd yn gyfrifol am dair prif swyddogaeth:

- **Rhannu arfer da a chynnig arweiniad a chydlynid strategol.** Pwrpas hyn fyddai sicrhau bod yr ymdrechion i ddatrys her dadboblogi pobl ifanc o ardaloedd ARFOR, a'r effaith andwyol ar y Gymraeg, yn aros ar yr agenda wleidyddol. Yn ogystal, byddai gan y rhaglen rôl allweddol wrth gydlyn gweithgarwch cyrff, rhaglenni a phrosiectau sy'n weithgar yn y maes, er mwyn hybu cydweithio effeithiol a sicrhau y manteisir yn llawn ar gyfleoedd drwy uno ymdrechion lle bo'n briodol.
- **Ymchwilio, treialu a pheilotu.** Gall y rhaglen hefyd fod yn gyfrifol am fuddsoddi mewn blaenoriaethau a themâu sy'n dod i'r amlwg ym maes dadboblogi pobl ifanc. Gall hyn gynnwys prosiectau ymchwil neu brosiectau peilot perthnasol e.e. ariannu'r prosiect 'Cadw mewn Cysylltiad â Phobl Ifanc' sydd yn destun astudiaeth dichonoldeb ar hyn o bryd trwy'r Gronfa Her.
- **Marchnata a chyfathrebu.** Dylai'r corff neu raglen fod yn gyfrifol am ymgyrchoedd marchnata a chyfathrebu sy'n ceisio newid canfyddiad pobl ifanc o'r rhanbarth fel lle i fyw a gweithio ynddo. Gall hwn fod yn barhad o ymgyrch Llwyddo'n Lleol ac/neu fod yn llwyfan i gyfathrebu eraill gan y rhaglen.

Argymhelliad 2: Defnyddio 'cyfnod pontio' i gynllunio'n drylwyr ar gyfer yr ymyriad hirdymor

Rydym ar ddeall fod posibilrwydd yr ariannir 'cyfnod pontio' i sicrhau nad yw holl weithgarwch y rhaglen a'r gweithdrefnau sydd wedi eu sefydlu yn dod i ben yn sydyn ac yna yn gorfod cael eu hailsefydlu eto maes o law. Dylai'r flaenoriaeth ar gyfer unrhyw 'gyfnod pontio' sicrhau sefydlu pwrpas a gorchwyl gwaith clir, cynllunio ar gyfer ateb hirdymor, a chynnal, datblygu ymhellach neu brif ffrydio gweithgareddau ARFOR 2, pan fo hynny'n briodol. Ar sail ein gwerthusiad o'r rhaglen, argymhellwn y dylai hynny gynnwys yr elfennau canlynol:

- **Cynllunio ar gyfer y cyfnod nesaf / ateb hirdymor.** Hwn ddylai fod yn brif ddiben y cyfnod pontio – sef buddsoddi mewn gweithgarwch sy'n gallu cefnogi paratoi at atebion hirdymor. Un enghraifft o hyn yw'r cyfle i gomisiynu arbenigwyr ym maes newid ymddygiad, er mwyn deall yn well pa fath o negeseuon sy'n debygol o fod yn fwyaf effeithiol wrth geisio newid canfyddiadau pobl ifanc o'r ardal fel lle deniadol i fyw ynddi. Byddai'r ddealltwriaeth hon yn gallu llywio ymgyrchoedd cyfathrebu a marchnata yn y dyfodol. Rydym hefyd yn nodi mai'r prif 'fwlch data' ar hyn o bryd yw diffyg gwybodaeth am effaith y rhaglen hyd yma ar newid canfyddiadau pobl ifanc, y tu hwnt i'r rheiny sydd wedi elwa'n uniongyrchol. Felly, byddai ymchwil bellach i asesu'r effaith ar y lefel honno yn werthfawr iawn.
- **Parhau i gynnal ymgyrch 'Llwyddo'n Lleol' ar raddfa lai.** Nodwyd yn ein hymgyngoriad bod y ffrwd waith hon eisoes wedi creu digon o 'gynnwys' i gynnal yr ymgyrch marchnata am gyfnod i ddod. Argymhellwn felly y dylid sicrhau adnoddau i gynnal yr ymgyrch hon ac na fyddai angen buddsoddi mewn mwy o gymorth uniongyrchol i fusnesau ac unigolion trwy elfennau Llwyddo'n Lleol am y tro (h.y. dylid canolbwyntio ar yr ymgyrch marchnata ei hun yn unig).

- **Gweithio i ‘brif ffrydio’ elfennau llwyddiannus ac arloesol y rhaglen.** Ynghyd â’r argymhelliad i gynnal ymgyrch Llwyddo’n Lleol, mae cyfle i fuddsoddi ymhellach yng ngweithgareddau arloesol a llwyddiannus eraill y rhaglen. Er enghraifft, dylid ystyried prif ffrydio neu ddatblygu ymhellach rai o’r prosiectau mwyaf llwyddiannus a ariannwyd trwy’r Gronfa Her (y cyfeirir atynt yn adran 6.4.2). Dylid ystyried prif ffrydio rhai o weithgareddau ac is-brosiectau mwyaf llwyddiannus y ffrydiau gwaith eraill hefyd, megis gweithgaredd ‘Gwobrau mwyaf Cymraeg y Byd’ Bwrlwm ARFOR.

Argymhelliad 3: Defnyddio prif wersi’r ymchwil er mwyn llywio’r camau nesaf

Yn olaf, gwnaed sawl argymhelliad trwy ymchwil ehangach y comisiwn gwerthuso a dysgu a all helpu i lywio cynllunio ieithyddol, polisïau, ac ymyriadau a fydd yn dilyn rhaglen ARFOR 2. Dylid rhoi sylw priodol i’r canfyddiadau hyn felly wrth gynllunio ymlaen.

7.2 Cloi

At ei gilydd, mae rhaglen ARFOR 2 i raddau helaeth wedi cyflawni’r hyn a gynlluniwyd ac yn wir mae wedi llwyddo i wneud llawer mewn cyfnod byr. Roedd yr amserlen dynn yn her i’r rhaglen. Gwelir hyn yn y diffyg amser i gynllunio yn drylwyr sydd o bosibl wedi cyfrannu at amwysedd ynghylch union rôl a phwrrpas y rhaglen ac wedi arwain at orchwyl gwaith rhy eang. Serch hynny, mae’r rhaglen wedi cynhyrchu dysgu defnyddiol sydd yn gadael gwaddol pwysig i lunwyr polisi ac wedi gwneud cyfraniad pwysig i gynnal y drafodaeth a datblygu syniadaeth am atebion posibl i’r heriau craidd.

Mae ARFOR 2 eto wedi amlygu anferthedd yr her mae’r rhaglen wedi ceisio mynd i’r afael â hi a thanlinellu nad oes modd trawsnewid y sefyllfa mewn cyfnod mor fyr. Yn hytrach, mae’r her yn gofyn am ateb dwys, hirdymor, ac wedi’i gynllunio’n ofalus. Dylid defnyddio’r canfyddiadau o’r gwerthusiad hwn er mwyn helpu datblygu’r atebion hirdymor yma.

Cysylltwch â ni

0330 122 8658

wavehill@wavehill.com

wavehill.com

Dilynwch ni ar y cyfryngau cymdeithasol

[@wavehilltweets](https://twitter.com/wavehilltweets)

[wavehill](https://www.linkedin.com/company/wavehill)